

Irodalmi tükör / szépirodalom

Utassy József: Népdalt, ha lehet, Vendégségben Kiss Benedeknél, Aki elandalítna, Fázik a fülem, Dolgom van itt- - - - -	3
Péntek Imre: Portré „napszentületkor” Utassy József Kossuth-díja alkalmából - - - - -	6
Kenéz Ferenc: Bámulnám egész éjszaka, Per pillanat, Képzavar képzavar hátán, Hapták-idők - - - - -	8
Pék Pál: Da capo, Gyással lobogózva, In puncto - - - - -	10
Bereményi Géza: Petőfi „Ha férfi vagy légy férfi” c. költeményének elemzése - - - -	12
Fábián László: a sötétség mélyén, mesterséges tó, egy asszony emlékezete, józsefvárosi nosztalgia - - - - -	17
Selmeci György: Nelly csodája, Kertek mélyében bújva, Baba néz Holdat (esti fürdőzés Vals-ban), Televény - - - - -	19
Somogyi Zoltán: Elhagyatva - - - - -	21
Balajthy Ferenc: Forma(bontás), Fül- és fal(szöveg)- - - - -	25
Lángi Péter: SzE(re)PLŐINK s egynemely anyajegyünk (Konstruktív, Toleranciák, Bírálát, Véleménycsere, Lóláb, Címzetes, Sárdobálás, Só-haiku, Csalódás) - - - - -	26
Németh J. Attila: Születésnapomra, Malacka, a bajnok, Mennyi mindent, A jog hálója - - - - -	28
Bartusz-Dobosi László: Füst antikvárium - - - - -	30
Kiss Benedek: Hajdan, a Ménesi úton, Fok fokra elsötétül- - - - -	34
L. Simon László: A legjobb szó - - - - -	36

Tanulmány / Kritika

Pasku Györgyi-Pápes Éva: Női sorsok az évszázadok tükrében Szabó Magda Az ajtó és A pillanat című regényének kapcsán - -	38
Szemes Péter: Hommage á Ruszt József- - - - -	42
Szalai Zsolt: A nő, mint a másik élet lehetősége Villányi László költészetében - - - - -	46
Nagy Csilla: Ajánlott küldemények (Dobos Marianne: Akkor is karácsony volt című trilógiája)- - - -	49
Haklik Norbert: Unden Gábor „beavatása” Poós Zoltán: Az alkony fokozatai - - - - -	50
Turbuly Lilla: Á-lomtalanítás Luzsica István: Az artista estére hazamegy című kötetéről- - - -	52

Képzőművészet

150 éve született Zala György

Borbás György: A Zala-életmű – mai értelmezések és tanulságok - - - - -	54
Péntek Imre: „A klasszikus törekvéseknek vagyok híve.” Gondolatok Zala György szobrászatáról - - - - -	59
Puskel Péter: Késleltetett feltámadás az aradi Golgotán A Szabadság-szobor kálváriája - - - - -	64
Bence Lajos: Évfordulók és jubileumok – a nemzet tudat építőkövei - - - - -	68
Baráz Tamás szobrász: Üdvözlét Zala Györgynek- - - - -	70
Salamon Nándor: Munkácsy „vándorúton” a Kárpát-medencében - - - - -	72
Révész Emese: Távol Bécstől, közel Budapesthez Erzsébet királyné elfeledett emlékműzeuma - - - - -	75
Novotny Tihámér: „Hasznára lenni a köznek” A marosvásárhelyi Maros Megyei Múzeum Bernády-gyűjteménye Szentendrén - - - - -	79
N. Mészáros Júlia: A Vass László-gyűjtemény Válogatott anyag a zalaegerszegi Gönczi Galériában - - - - -	84
Benedek Katalin: Színekből születő fénypoézis Pituk József munkásságáról - - - - -	87
Kostyál László: Konok ikonok Goce Kalajdziski képei Szentgotthárdon - - - - -	89

Hír- Tükör

Események, hírek - - - - -	91
----------------------------	----

Címlapterv: Nászpáng Grafika

A folyóirat archivum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a Pannon Tükör és egyesületi könyvekről

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László (Nagykanizsa)

Dr. Hóbor Erzsébet – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Nógrádi László – Lenti
Cséby Géza – Keszthely, Hévíz

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Szemes Péter – főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos – fómunkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre – vers, próza
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Marton Zoltán – képzőművészet
Király László – zene
Ferencz e. Győző – helytörténet

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK

Pék Pál – Nagykanizsa
Kardos Ferenc – Nagykanizsa
Tar Ferenc – Hévíz
Lukács Zsolt – Ljubljana
Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország
Makkai Ádám – Waianae, Hawaii, USA

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
Telefon: 92/598-070
www.pannontukor.hu

Kérjük szerzőinket, kézírataikat lehetőség szerint e-mailben, CD-n vagy floppy-n juttassák el szerkesztőségünkbe.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete

8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
E-mail: animator@zalaszam.hu
Telefon: 30/9562-303
Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a kiadó címén igényelhető.
Az egyes számok ára: 300 Ft.
Előfizetői díj egy évre: 1500 Ft.

Számilaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Nyomdai munkák: Gura Nyomda Bt.

Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
E-mail: guranyomda@t-online.hu
Telefon: 92/599-464

Előkészítés: Graffit Stúdió Bt.

Zalaegerszeg, Mártírok útja 52.
Telefon: 92/510-890
www.graffit.hu

Készült

Zala Megye, Zalaegerszeg,
Nagykanizsa, Lenti, Hévíz
önkormányzatának támogatásával.

További támogatóink:

NB Forsz
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax-92-510006

Utassy József

Népdalt, ha lehet!

Ezerszer áldott
kedvesem,
te drágalátos!

Kedvesen
megszólítalak:
félelem
s rágalom nélkül,
fényesen,
mert földre szállsz majd,
s énekelsz
önfeledten mindenkinek,
mindenkinek
és énnekem!

Népdalt,
ha lehet,
gyönyörűm!

Ám leheld,
úgy add elő, úgy
énekelj,
én egyetlenem, hogy
szép legyen,
akár egy karcsú költemény,
s miként az élet,
az életem.

(Bázakerettye, 2005. március 28.)

Vendégségben Kiss Benedeknél

Fellegek bokra mögül kacsintgat,
leskel a Nap. Hevíti kocsikat.

Sajog Badacsony nyílt sebe, lüktet,
tücsökzenekar fogad bennünket.

Fűzfák csöndjével színültig a völgy,
örvend Szent György-hegy kakukkja, köszönt.

Nagybüszkén el is lépdélünk a tetőt
megszállva tartó tókehad előtt.

Odabent a ház asszonya süt-főz.
Távol a tó vize eget tükröz.
Hegyek szoknyáján megpihen, méház,
a sok hegymászó picike prészáz.

Fácán kukorít, fűrj pitypalattyl,
Kék a harangszó, kék, mint az alkony.

Patak szunyókál. Álmát őrzik-e?
Idejár inni szarvas, őzike.

Vontkürt harsan. Hozza szerencsénk.
Görgeti maga előtt az estét.

Mióta nem láttalak, mióta!
De nagyra nőttél, derék diófa!

Alattad jobban esik az óbor.
Szigliget csonkja csillagot csókol.

Aki elandalítna

Úgy kellene most valaki mellém,
aki elandalítná elmém!

Nem tudok mit kezdeni magammal,
mint anyókák, motyogok magamban.

Össze-vissza hadonászok. Intek.
Hatalmasat kiáltok. Legyintek.

Úgy kellene valaki most mellém,
mint a mágnes, magamhoz ölelném.

S tükör elé lépnék, hogy megkérjem:
hagyja el a szobát tükörképem.

Ha most az Úr megcsókolná elmém:
a világot mentem átölelném.

Fázik a fülem

Üvölt a farkas.
Szél zúg. Hatalmas
éj s riadalmas
víhar van. Hallgass!

Ébredezz: tó, kert,
dombhát, hegyorom,
pörge kalapom,
hófehér ingem,

mert minden, minden
„zúzos”, zúzmarás,
deres, porhóvert.
Öltöztess: adj rám

puha pulóvert,
s mintha magányod:
gyönyöríts rám egy
báránybőr kucsmát,

irhakabátot!
Didergek. Fázom.
Bázakerettye
poklában nyögök:

asszonyom várom.
Tűnj el, fagyhalál!
Fázik a fülem.
Fogam vacog. Fáj.

Jöjj értem, kikelet!
Csengj, te jég! Fagy, pengj!
Csönd van. Csillaggal
diadalmas csend.

(Bázakerettye, 2005. március-április)

Dolgom van itt

A haláltól nem félni kell,
hanem várni: emelt fővel!
Szólongatnak már őseim:
csalnának a temetőbe.

Csak a fiam vár szótlánul,
csak ő, az egyetlen, árva.
Ő tudja csak: dolgom van itt,
és nem siettet a drága!

(A szerző verseit a Farkasordító című kötetből vettük át.)

Péntek Imre

Portré „napszentületkor”

Utassy József Kossuth-díja alkalmából

Napszentület. Ez a szép, régi magyar szó jut eszembe néha, amikor alkonyattájt Rédcics felé autózom, Horváth Zsókéékhoz, hogy meglátogassam Utassy Dzsó barátomat és pályatársamat. (Egyébként a szó egyik versének címéből való.) Annyi minden összeköt bennünket, a mögénk folyt (zsúfolódott) évtizedek, az első találkozásuktól a bölcsész kar Pesti Barnabás utcai menzáján (ahol Győri Zsiga „hanyagul a tarhonyába nyúlt”), a Fácános laktanyaszerű hálólhelyein, a Várna utcai kollégiumon, a Hungária kávéházbeli időzéseken át, az első publikációktól, kötetektől – a „beérkezésig” a nagy, szent, áhitott irodalmi életbe. Jobb oldalt a szokásos bíbortűzű színjáték, az Alpokalja derengő magaslatai, emlékeztetőül, hogy a „Nap és hold őrsváltása jött el”. Dzsó barátom is keletről indult, Bükk-szenterzsébetről, hogy hosszadalmas budapesti kitérő után, Nyugat felé tartva, felesége gondoskodása révén, Rédcicsen leljen menedéket, ott-hon, biztonságot. És gyógyulást. 2004 óta van ez így, nem könnyű időszak után. Amikor az írás helyett a betegséggel való viaskodás kötötte le energiáit.

Találkozásaink fő beszédtemája az irodalmi élet körül forog. S természetesen szó esik a „Kilencekről” is, ki mit csinál, ki merre jár, mit ír, mit olvashattunk tőle. Van egy verse a kilencvenes évekből, „*Hogy érzed magad, Dzsó?*” címmel, melyben késői, resignált számvetést készít az életéről, de még a nagy válság, a leterítő kór és az idegösszeroppanás előtt. Ha mostanában tennék fel hasonló kérdést, sokkal keserűbb és kegyetlenebb válasz érkezne. Megtűzdelve a budapesti műtét élményével, a mosdói és bázakerettyei otthonok mélységeinek megtapasztalásával. (De nem teszem fel.) Mégis, a gyógyulás és a lelkierő legszebb emberi (és lírai) dokumentuma az a versciklus, ami legutóbbi kötetében, a *Farkasordító*ban jelent meg, az *Ének bázakerettye betegeiről*. Humora és önmagát sem kímélő iróniája nélkül aligha lehetne kibírni, ami neki osztályrészül jutott...

Egyik újabb versében írja:

„Betegség a hírnév,
rossz kór! Ágynak döntött.

Csakazértis írnék!

Elhíresült sorsom
vigye el az ördög!”

/Elhíresült sorsom/

***

Igen, néha felrémlik: lehetett-e volna másként? Ez az „elhíresült” sors vehetett-e más irányt? Hiszen a kezdet – minden nehézsége ellenére - ígéretesnek és biztatónak látszott. Utassy elementáris tehetségét indulásától fogva elismerték a korabeli szerkesztők, s első kötete, a *Tűzem, lobogóm* előbb látott napvilágot, mint a Kilencek antológiája – amelyben egyik meghatározó személyiség, a legkiforrottabb szerző -, az *Elérhetetlen föld*. Versei sorra jelentek meg a Kortársban és az Új Írásban, a két vezető folyóiratban. A hatvanas évek végének reformszellői megújulást ígértek, s az új, toleránsabb, kritikusabb társadalmi és szellemi légkör számos nyomát megtapasztalhattuk. Utassy Dzsó kis, farzsebbe való kötete nem egy olvasóval, főként a fiatalokkal, hitette el a változás, a megújulás lehetőségét. Mert mi volt ebben a lényeg? A „megvalósult” szocializmust – ahogy mások is tették, más téren – szembesítette saját eszményeivel. S ez a vizsga bizony nem egy költeményében kemény számonkérésé vált. De túl ezen: a szemtelen, üde hangvétel, a túláradó érzelmi telítettség, a poétikai felkészültség mind-mind hozzájárult ahhoz, hogy Utassy népszerű és ismert költővé váljék. S akkor még nem beszéltünk szerelmes verseinek bűbajos, érzéki incselkedéseiről. Mégis, a *Zúg március* a legnagyobb kihívást jelentő kesztyű, amit a hatalom akkori birtoklóinak arcába dobtak, benne a vérlázító sorok:

„Talpra, Petőfi! Sírodat rázom:
szólj még egyszer a szabadságról!”

Még egyszer? Hát nincs itt szabadság? Lehet, hogy ezzel vette kezdetét a konfliktusok sora. Ezzel a „bűnbesséssel”. Ezért volt – a reformok, majd 68’ bukása, a visszarendeződés következményeként, a hetvenes évek elejétől – a késleltetés, a lektori (cenzori) akadékoskodás, a mellőzés. Utassy nem tudott (akart) idomulni a fennálló keretekhez, amelyek keményebbnek bizonyultak, mint gondolta. S jöttek az elmarasztaló kritikák, a fanyalgások, szakmai denunciaciók. Az a majd tíz éves kihagyás, amivel második kötete, a *Csillagok árvája* megjelent, csak ennek az elmarasztalásnak számlájára írható. Egyet lehet érteni Gróh Gáspár értékelésével, amit a *Júdás idő* kapcsán írt Utassy verseiről: „Ami azonban bizonyos: ő nemzedékének leglíraibb, legköltőibb költője. A legmegragadóbb (...) költészetének elsődlegessége, természetes szubjektivitása, lobbanásra, ellágyulásra, kamaszos csúfolódásra, finom iróniára egyaránt kész temperamentuma.” Költészetének „egyik meghatározó vonása, éltetője a személyesség, a verseket hitelesítő folyamatos belső felajzottság, az elemi tények végletes feszültségű, intenzitású átélése, nem ismer kompromisszumot.” (Kétségtelen, 1978-ban megkapta a József Attila-díjat. Nem lehetett nem megkapnia.) S a nyolcvanas, később a kilencvenes évek némileg kárpótolták az elszenvedett (aczéli) sérelmekért, s a rendszerváltás után olyan, szakmailag kikezdetlen személyiségek, irodalmárok álltak mellé, mint Domokos Mátyás és Réz Pál. Az „ifjúság sólyommadara” kétségtelenül elszállt... Az életmű viszont szépen gyarapodott, kisugárzása egyre nőtt. S ehhez kellett a pokoljárás „kiterője” is. (Az ismétlések azonban elmaradhattak volna.)

***

Március 15-e előtt hallottuk: Utassy József ismét a Kossuth-díj jelöltjei között van. (Bizakodtunk, ezúttal nem húzza ki senki, mint már előfordult.) Aztán a tv-ben láthattuk az átvételt, a sajtó is közzétette a díjazottak hivatalos listáját. Valóban és visszavonhatatlanul: a *Tűzem, lobogóm*, a *Zúg március* költője – Kossuth-díjas. Megosztott világunkban – azt hiszem – ezt az elismerést szokatlan egység, konszenzus övezte. Sokan, nagyon sokan, barátai, pályatársai, szakmabeliek – régi és új olvasói – maradéktalanul, szívből örültünk a magas állami kitüntetésnek. Valami végleg a helyére került...

„Sietni én sosem siettem.
Gondoltam, megvárnak a dolgok.
Hiába volt sorsom kietlen:
boldog voltam, boldog és boldog.”

Ezt olvashatjuk a *Mindenek ellenére* című versében. Neki lett igaz. A sorsnak, pályának megvan a maga belső ritmusa. Kár ezt siettetni.

***

A következő hét elején ismét Rédcics felé robogunk, hogy gratuláljunk a díjhoz. A régi családi (Horváth) házban szépen kialakított manzárd, dolgozószobával, könyvespolcokkal, íróasztallal (rajta félkész kéziratok, vázlatok, sorok!) ma Utassyék „birodalma”: Zsókával együtt itt fogad – ahogy néha viccelődünk – a „rédcicsi remete”. A baráti csevegés, az utazás és a parlamenti események felidézése után előkerül a tokba zárt díj is. Kellő áhítattal szemügyre vesszük, meg is fogdossuk. A hengeres üregben van az adományozó okirat, az indoklás, ezt is átböngésszük. („A magyar költészet nyelvének formai megújításáért, életművéért.”) Aztán pezsgőt bontunk, koccintunk a díjazott egészségére. Kivételes, bensőséges (házi) ünnepség részesei lehetünk. A közhelyeken, tréfálkozásokon is átüt a meghatottság. A díj híre nem csak országosan, itt, helyben is komoly visszhangot keltett. A dicsőségből a községre is háramlott valami. A polgármester szerint biztosan. S bizonyára a szülőfalu, Bükkszenterzsébet sem marad ki a köszöntők közül.

Úgy adódik, hogy „napszentületkor” távozzunk. A „vén vacsoracsillag” is feljött már, hogy a költő tollát vigyázza. Várjuk a további verseket „a remény őrtüze mellől”. Ő is tudja: ide köti a szó. S ez bizony nem szűnő munka és iszonyú felelősség. Háttha ezúttal az is megadatik, ami sokszor hiányzott: az idő kegyelme.

Kenéz Ferenc

Bámulnám egész éjszaka

Ha ledobnának
egy kötélhágcsót az égből,
kissé álmétkodva
megköszönném.
Aztán hátrabaktatnék
a valamikori kertbe,
megkeresném a tyúkszaros létrát,
s a csillagokkal teli égboltot
bámulnám egész éjszaka,
míg csak le nem szédülök
a csirkeól tetejéről,
vagy míg be nem kiált
halott édesanyám a házba.

Per pillanat

Igen, tudod, hát van, van
az az egy számítógép, de hát
most már kettő kéne,
és persze, tévé, nézhessem én is,
tudod, csak úgy magamnak, külön,
abból is jó lenne még egy,
s akkor a kocsiról még
nem is beszéltem, mert hogy
csak egy van abból is,
és abból is jó lenne kettő,
no persze férjből is, tudod,
egy ilyen is, meg egy olyan is,
neked mondjam,
nos, aztán már igaziból
csak az kéne, haha,
legyen istenből is kettő,
s ez a másik éljen itt lenn,
lássa ő is, milyen az, ha,
per pillanat,
a világból nincsen másik,
csak mit adott
a teremtő.

Képzavar képzavar hátán

Piros kabátot adtál
reám régen.
Azóta körözök ilyen furán
mint egy piros kabátba
öltöztetett madár varrótúvel a kezemben
az egyre jobban
szétfoszló égben.

Hapták-idők

Láttam, az utcán suttogva jártak,
akik a téren most kiabálnak,

kiigénylik a hajnal pírját
és isten hófehér papírját,

ráordítanak minden lakatra,
beülnek minden kirakatba,

kiabálnak, hogy nem jó a festék,
ahhoz, hogy a jövőt lefessék,

azt a jövőt, mit kitaláltak,
s „csak nekünk”, „csak most” kínálnak:

telefonáljunk nekik, azonnal,
s ők a hazát megforgatják, haszonnal,

s törmelékben majd vissza is adják,
csak mondjuk, hogy tetszik a hapták.

Nem tetszik uraim, köszönöm,
vérem már kinn fut a délkörökön.

Pék Pál

Da capo

„letörlöm inkább, amit éltem.”
(Markó Béla)

Távol már az igazaktól,
aki hőköl, megriad,
nem tudva, a való meddig,
hogyan az álom kit mutat.

Tömlöcéből, falat tépve,
más cellákba költözött,
s pokla édes nótáira
hallgat most, ha döng föld.

Jövőtelen röhögne bár
csahosokkal egy soron,
tükreiből zuhan ki az
élete egy hajnalon.

Szél lobog, az idők vermén
görögnek a koponyák,
s lesz, ki bennük örökségét
ismeri föl, önmagát;

azt, aki egy másik korban
elhitte, hogy nem a lét,
sorsa lesz több, bármit üzen
múltjával e rogyant nép.

Ezért kezdi újra mindig,
ezért mondja, lesz ma ok
markolni egy sár-göröngyöt,
s ragyogtatni csillagot.

Gyásszal lobogózva

Szittyós part az végül / hol bemocskolva
fölkél / s mozdulatlan arc / egy földre
csüngő kézfej / félbe tört akácok / vakult
szemű házak / hódögök lidérce is / temeti
a tájat / s gecsemáni kertek / lobogózva
gyásszal / vonják a fiút már / laktatva
halállal / s porladó kezére / nem hajol le
isten / ige volt ma üres / hullám lett a
vízben / éjek ivadéka / látszatot elvetve /
ordasokból zuhan ki / mint a Bárány teste /
ama kézmosáskor / taszítva a fényre /
készüljön a kínra / örök sötétségre -

In puncto

Ha kiveti e törpe kor,
de vele él, akár a fa
- árnyá fogyva, útvesztők közt
vadon-világ ágboga –
elnémul a nyitnikék, és
sárba dől a part,
és fuldoklik és megérti,
a hullása lesz hazugabb,
csönddé hűlő lázadással
hogyha benne él még
vakulón, ki fénybe-ölelt
tépett zászlók selymét
poklaiban zuhogtatva
hiszi már, hogy nincs pokol;
belakja a mennygödröt, de
istene az nincs sehol.

Pituk József: Jelenések könyve

Bere ményi Géza

Petőfi „Ha férfi vagy légy férfi” c. költeményének elemzése

- novella -

Az egyik nagyszünetben találkoztunk először. Én kilencéves voltam, Ficere akkoriban kezdett öszülni, a hóna alatt osztálykönyvet tartott és térképpálcát. Visszhangosan tombolt, ricsajozott az elemisták folyosója, engem elgáncsoltak, erre felvisítottam, rohantam az illető után, az arra járó Ficere az egyenköpenyemnél fogva maga elé rántott. Emelt hangon azt recsegte, majom vagyok az őserdőben, és ment is tovább. Izzadtan néztem utána. Fehér köpenyt viselt. Gimnazistákat tanított az emeleten. Amikor legközelebb felbukkant, összevágtam a bokámat, biccentettem. – Jó napot kívánok, tanár úr. – Rám se nézett. – Szervusz, fiam. – Elment.

Egyszer pedig járművek és gyalogosok csúszkáltak a Lenin körút piszkosra rombolt havában, rajtam nem volt egyensapka, mégis ráköszöntem Ficerére. – Jó napot, tanár úr kérem. – Szórakozottan megállt. – Jó napot. – Megnézett magának, a kalapjához nyúlt, azzal elsietett. Néhány lépés után visszafordult. Én bólintottam neki. Azon túl felismert az elemisták folyosóján, nyomatékka l köszönt vissza, a szemembe nézve.

Az erre következő tanév elején napokig nem mentünk iskolába, mert lövöldözés volt a városban, és egyszeriben mindenki megváltozott. A szüleim elvették tőlem a kulcsomat, és rámszárták a lakást, amikor elmentek hazulról. Az egyik osztálytársam telefonon hívott, nézzünk körül. Az ajtó fölötti ablakon másztam ki, és a rácson ereszkedtem le a körfolyosóra. Az egyik lakó ezt látva elmosolyodott, ujjával tréfásan megfenyegetett. Én visszanevettem rá, és rohanni kezdtem. Az osztálytársammal összeöleleztünk, amikor találkoztunk a Nyugati pályaudvar előtt.

Az Alkotmány utcához mentünk. Csatlakoztunk a tömeghez, amikor kettős fasorban haladt a Parlament felé. Őszi, fényes délidő volt. Határozatlan folyamőrök próbáltak visszatartani minket, a tömeget, hátukon dobtáras géppisztoly, valósággal könnyörögtek nekünk, hogy ne menjünk oda, de mi nem hallgattunk rájuk. Éppen akartam valamit mondani az osztálytársamnak, talán azt, hogy itt úgysem lesz semmi, amikor a Parlament tere felől sorozatlövések visszhangzottak, és női sikolyok azonnal és üvöltözés. Tankágyúk is megszólaltak, majd elhallgattak, a ropogó sorozatok ritkulni kezdtek, és volt egy utolsó, hosszú, utána csönd lett. Az osztálytársam eltűnt mellőlem, sőt mindenki más is. Lassan lépegettem. Mire elhagytam az Alkotmány utcát és kijutottam a Parlament terére, ott is nyugalmat találtam. A teret kis csoportokban borították el a lelőtt emberek. Ködcsíkok lebegtek fölöttük az eleven napfényben. Akik lőttek, már nem voltak ott, addigra mind elfutottak azok, akik életben maradtak, és még nem érkeztek oda, akik ezután jöttek volna. Holt időben érkeztem, két esemény közti járatban rakosgattam a lábamat egymagamban a téren. A fülem feszítve teli volt a csönddel, rosszul hallottam. Csak mentem, az volt a szándékom, hogy túljussak a téren. Rézsút vágtam át, balkéz felé a fekvő testek között. Nem akartam lefelé nézni. Egyszer csak láttam, hogy távolról jön egy másik ép ember. Egymás felé tartottunk mi ketten, járóképesek. Ő magas volt a nyáriás fényben, a testek fölött álló pára csíkok között, a fekvőket szemrevételezte, kapdosta a fejét, mint a madár.

- Jó napot kívánok, tanár úr kérem.

Addigra Ficere is ráébredt, hogy van itt valaki. Meg is nézett, biccentett, majd folytattuk eltérő útjainkat. Hazamentem. A szüleim ma sem tudják, hol jártam akkor. Az ezt követő három tanév folyamán Ficerével szabályosan mentünk el egymás mellett az elemisták földszinti folyosóján. „Jó napot, tanár úr.” „Jó napot.” Végül az emeletre kerültem, mint elsős gimnazista. Ficere az osztályfőnököm lett, a haja pedig egészében fehér. „Jó napot, fiam.” Épp akkor koedukált osztályok indultak, tanügyi reformok keretében lányok is járhattak az iskolánkba. Új igazgatóhelyettes jött, bizonyos Rajnák. Azt hallottuk, Ficere helyett van, mert Ficerét eltávolították. Akkor most ki lesz helyette? Egy darabig mi voltunk az osztályfőnök nélküli osztály.

- Ez gond – mondta otthon Apuka. – Mert így az osztályod kilóg a sorból, és kampányba kerülhet. Ami a mai időkben egyenlő a halállal.
- Ugyan, szívecském – mondta Édesanya.
- Jó, akkor nem halállal, csak gond. A gyerekeknek tudnia kell, mi folyik.
- Tudja a gyerek – húzott magához Édesanya, mintha még mindig elemista lettem volna.

Aztán a padomban ültem, amikor a hetes azt kiáltotta az ajtónál: - Rajnák! – Azonnal csönd lett. Rajnák egy szemüveges nővel jött be, akinek nagy melle volt, osztálykönyv a hóna alatt.

- Bemutatom az új osztályfőnököt – nézett szét köztünk Rajnák. – Mi, a tanári kar, sok jót hallottunk róla. A napokban ismertük meg személyesen, és a vele folytatott elbeszélések mindannyiunkat meggyőztek arról, hogy örülhetünk a jövetelének. Üljetek le!

Leült az osztály. Rajnák nézegetett, mintha sorra meg akarná jegyezni az arcokat, a szeme énrajtam is megállt. Hogy kerüljem a pillantását, én előbb a homlokát néztem, majd a száját. Felálltunk, az igazgatóhelyettes elment, leültünk. Az osztályfőnöknő szó nélkül krétát ragadott és írni kezdett a táblára. A lányok padsorából egy Szukics Magda nevű lány kitartóan nézett engem. Visszanéztem. Erős volt a tekintete, akkor is magam előtt láttam a világos szempárt, miután elfordultam tőle.

Valamikor az óra közepén a tanárnő megkérdezte a nevemet, majd azt mondta, hogy kicsöngetés után beszélni akar velem. Ez az osztályból halk röhögést váltott ki. A nő valóban mulatságos volt. A fontoskodása. Ahogyan beszélt, sétálgatott a padsorok között, vitte a nagy kontyát, mindene mesterkéltnak bizonyult. Az arcom égett tőle.

Még azon az órán sziszegtek a hátam mögött, és a kezembe nyomtak egy összehajtogatott füzetlapot, rajta a nevem. A tanárnő éppen háttal állt, forradalmárokat csoportosított a táblán Spartacustól Leninig, nemzetek, osztályszármazás és évszámok szerint, és amíg a krétája kopogott, én szétnyitottam a levelet. Vékony írás a négyzethálóban. Szeretek – ez állt az aláírás fölött. Szeretek: Szukics Magda. Átnéztem a világos szemekhez. Megint én fordultam el előbb, nem küldtem választ.

Volt a folyosón egy ablakmélyedés, néhány lépésnyire az osztályajtótól. Abba álltunk be a szünetben a tanárnővel. Ezzel kezdte:

- Ki vagy te? Meséj magadról.

Sikerült visszafojtanom a fellengzős kérdés miatti röhögő görcsöt. Erre azt kérdezte:

- Most mire gondoltál? Hirtelen olyan szomorú lett a szemed.

Most már kirobbantam, hogy ennyire mellétalált. Fuldokolva hajlongtam, de ő nem haragudott meg. – Bocsáss meg – mondta. – Már az órán feltűnt nekem, milyen keservesen fojtod vissza, hogy kiröhögj. Máskor mondd meg, mi bajod. Velem lehet beszélni. Szervusz. – És elment onnan.

Átvágtam az osztálytársakkal teli folyosón, elhaladtam Szukics Magda előtt, és bementem az osztályterembe, bár szünetben ott tartózkodni tilos volt.

Lovasnénak hívták, a keresztneve Lívía. Nem szállt le rólam. Szívós figyelme és szégyentelen érdeklődése miatt valami elkezdett történni velem. Egyre kevésbé érdekelt, hogy mi az osztály véleménye rólam. Igen, ezzel kezdődött. A kedvére akartam tenni. Azt akartam, hogy csodáljon. Apuka egyik könyvéből betanultam néhány sort, és adandó alkalommal, feleletéskor úgy közöltem Lovasnénal, mintha a saját szavaim volnának. „Semmi mást nem értünk meg a másik emberből, csak a változásokat, amiket ő váltott ki mibennünk.” Aztán halandzsáztam tovább. Meglepődött. Gyanakodott is. Nevetséges volt a heveség, amivel egyszer valamelyik szavam miatt megharagudott. Aznap nem volt rajta melltartó. „Ez frázis! Frázis! Frázis” – kiáltozta, és egy könyvvel csapkodta a tanári asztalt.

Kerültem Szukics Magdát, meg a tekintetét, erre ő küldött egy üzenetet, hogy mi lesz már, alatta a teljes neve. Kitéptem egy füzetlapot, és ráírtam: „Holnap este gyere el a tánciskolába.” Amikor útjára indítottam a választ, a tanárnő rámkialtott.

- Mit csinálsz te ott?

- Semmit.

- Azt tudom. Hetek óta semmit sem csinálsz. Lecsúsztál, kisfiacskám. Óra után beszélni akarok veled. Az osztály kicsi hangot hallatva röhögött rajtunk.

- És ha én nem akarok beszélgetni a tanárnővel? – kérdeztem anélkül, hogy felálltam volna.

- Akkor vedd ezt tanári utasításnak.

Az ablakmélyedésben már másképpen viselkedett. Hamiskásan nézett.

- Nekem valami azt súgja, hogy te írsz.

Talányosan bámultam a szemüvegébe.

- Ne félj, nem árurom el senkinek.

Élveztem finom zavarodottságát, ahogy könyörgött nekem. A mutatóujjával feljebb lökte a szemüvegét.

- A kettőnk titka marad.

Azt hazudtam neki, hogy írok, viszont nem akarom megmutatni senkinek, mivel szégyenlős vagyok.

- És mit írsz? Verset? Prózát?

Nem feleltem, mintha gyötörne egy hallgatási fogadalom.

- Szerintem verseket írsz. Hány versed van? Na, úgy körülbelül.

- Úgy körülbelül? Hat. Hét. Hétről merném azt mondani, hogy vers. A tanárnő is ír?

- Én és az írás!

- Miért? Nem olyan nehéz.

- Én tehetségtelen vagyok. De a tehetséget észreveszem. Elhiszed?

Megígértem neki, hogy másnap elhozom a verseimet, na nem mindet, csak az arra érdemeseket. Ha csak egy

érdemli meg, egyet. Ha egy sem, egyet sem. Majd meglátom, tanárnő kérem.

Másnap nem volt óránk vele. Az utolsó szünetben mégis felbukkant a folyosón.

- Mi van?
- Semmi. Átnéztem őket otthon. Egyik se jó.

Erre azt ajánlotta, hozzam el mind a hetet, majd ő kiválasztja, melyik a jó, de közben kerülte a tekintetemet. Mintha kételkedni kezdett volna, ami meglepően rossz érzés volt nekem. Azt mondtam, hogy majd hétfőn. Esetleg egy vagy két versem megérdemelné, csak én voltam túl finnyás vagy félénk, pedig bátornak kell lenni. Ha megírta az ember, vállalnia kell. „Nem, tanárnő?” Ennek nagyon örült. „De igen. Hétfőn elhozod, ugye? Neked bátornak kell lenned.” Aznap szombat volt. Elhatároztam, hogy írok egy vagy két verset Lovasné Líviának.

Este Szukics Magda eljött a tánciskolába. Ott nem volt semmi. Táncoltunk. Utána felajánlottam, hogy hazakísérem. Azt mondta, jó, és a szemembe nézett világos szemével. „De vigyázz, mert én mindent akarok. Anyámék elutaztak.” Csak a házuk kapujánál csókoltam meg. Aztán mondtam, hogy majd máskor folytatjuk, mert most a szüleim várnak. Szukics, mint aki már számított erre, nekem jött azzal, hogy szerinte én bele vagyok a Lovasnéba szeretve. És utánam szólt az esti utcán, hogy akkor ő elfogadja a Körmendinek az ajánlatát, amit eddig csak miattam utasított vissza, és hogy a halála az az ide-oda, amit én művelek vele. A Körmendi padja az enyém előtt volt, hallottam róla, hogy jógázik, ki-be fújja a levegőt, attól olyan széles a háta. Legyen ő a győztes. Nálam a vesztesek a nyerők. Gyalog mentem hazafelé, át a Parlamentnél lévő téren, a cipőm kopogott. A tér üres volt, neonfényes, két fegyveres őrrrel. Eszembe jutott az egyik halott, egy szép szőke lány, akinek a felül lévő karja telten feszítette a fehér gyapjúkardigánt. Már túl jártam a téren, amikor a lépteim üteme szavakat kezdett okozni. Hazamentem, le is írtam. „Inkább mégis a vesztesek, / Kik sose láttak egyebet, / Csak győzelmet, mi verve lett, / Csak győzelmet, ami füstbe ment, / S fent lakja most az egeket.” Ujjaimon számoltam a szótagokat. Nem értettem pontosan, mit akar mondani ez a vers, mégsem tartottam zagyvaságnak. És, mialatt szüleim a szomszéd szobában aludtak, írtam egy nyolcsorosot is egy angyalról, aki a láthatatlant tudja láthatóvá tenni. Ez már keresettebb költemény volt, modoros, mint a tanárnő, gondoltam is, hogy ez a második fog inkább tetszeni neki.

Borítékba tettem a két papírlapot, úgy vittem be az iskolába hétfőn. Még becsöngetés előtt a tanáriban megkérdeztem, melyik Lovas tanárnő asztala, és leadtam a verseket, mint valami hivatalban. Az osztályban láttam Szukics Magdát nagy komolyan beszélgetni Körmendivel, majd vigyázott kiáltott a hetes, és én láttam a tanárnőn, hogy olvasta már. Nem szólított fel, nem is jelentkeztem, vártuk az óra végét.

Azt mondta nekem az ablakmélyedésben, hogy olvasni akarja a többi versemet is, ez a kettő nagyon tetszett. És hozzátette a keresztnévemet, amitől futó röhögés jött rám, majd nyomtalanul elszállt.

- Abban a nyolcsorosban, az angyalról, abban van két éles gondolat, de egészében közhelyes egy kicsit.
- Klerikálisnak találja a tanárnő?
- Hogy jön ez most ide? Versről beszélünk.
- Mert én azt hallottam, az előző osztályfőnökünket azért rúgták ki, mert klerikális volt. Úgy nézett, mint gyerekkoromban a szomszédék kislánya, amikor összevesztünk. Úgy mondta:
- És hogy én kerültem a helyébe, azt jelenti, hogy én megbízhatóbb vagyok, mi? Tessék, a verseid. Szemét vagy velem. Mindenki.
- Nyugi, Lívia. A másíkról mi a vélemény?
- Vedd tudomásul, az nekem nagyon tetszett. Ismét a kezébe adtam a két papírlapot.
- Tudod te azt, mit írtál le benne?
- Azt tetszik gondolni, hogy loptam azt a verset?
- Nem. Csak különös a te korodban. Azt hiszed, nem tudom, mit rejtettél bele? Milyen mondanivalót?
- Kíváncsivá tett a tanárnő. Tudni akarom, legyen szíves.

Ha nem fenyeget meg tréfásan a mutatóujjával, talán bedőltem volna neki, hogy csak egy költői műhelytitok iránt érdeklődik.

- A tanárnő mondja meg, mire gondol. Na, mondja meg, ha meri.
- Bízunk az irodalomtörténetre.
- Szerelmes vagyok a tanárnőbe.
- Én egy iskolaújságot akarok csinálni, ha engedélyezik. Szeretném közölni mind a két versedet.
- Jó, de addig tessék visszaadni őket.
- Hogyhogy?
- Még farigcsálnék rajtuk.
- Nem adom. – A háta mögé dugta a két lapot. Forogva dulakodtunk, játéknak vette, felhevült, az osztálytársaim a folyosóról figyeltek minket, én élveztem, hogy hatalmam van felette, ő is. A haja megbomlott.

Megkaporintottam a verseket. Lihegett, a szemembe nézett. A kezemben volt a két papír.

- Most megvagy – mondta. – Álmodni se merem volna. Úgyse szabadulsz tőlem. Na, add vissza. Legépelem a verseidet.

Az iskolaköpenyem zsebébe tettem a papírlapokat, és otthagytam a tanárnőt az ablakmélyedésben. Mindent otthagytam. A táskámat is a füzetekkel, könyvekkel. Kimentem az iskolából. Gyalog mentem haza.

Édesanya futott elém az előszobában.

- Menj be hozzá – suttogta. – De előtte kopogj. És bent kérdezd meg tőle, hogy mi történt, Apuka.

Édesanya gyakran talált ki jeleneteket, amiket Apukának és nekem kellett eljátszani, mivel Apuka nem volt a vér szerinti apám. Míg átvágtam a nagytakarítás rendetlenségén, csöngött a telefon. Édesanya felkapta a hátam mögött és ujjongva közölte valakivel, hogy igen, képzelje, Apukát tényleg kinevezték, jöjjenek át este ünnepelni. „Enyhítések vannak, biztos, hogy azok vannak!” – kiáltotta, pedig valószínűleg lehallgatták a telefonunkat.

Mielőtt kopogtattam volna, megálltam az ajtó előtt, mert megszédültem. Éreztem, hogy én ebből a lakásból hamarosan szökni fogok. Kisétaók innen, mint az iskolából félórával ezelőtt. Előbb a szabadság szédületét éreztem meg, ami a szokásomat követi majd, a hirtelen kitáguló világ csábítását a mellkasomban, csak aztán következett az elhatározás. Kopogtam, benyitottam. Attól fogva ideiglenesen voltam jelen a lakásunkban. Bent Apuka közölte velem, hogy kinevezik, és emiatt, ha nem lesznek újabb szigorítások, engem valószínűleg majdan felvesznek az egyetemre. De addig is fokozottan ügyelnem kell a viselkedésemre házon kívül. Mindkettőnknek sáros az apja. Az enyém börtönben ül, az övé elítéltként halálozott el, így hát, bár Apuka a saját nevére vett engem, a nyomok csak elmosódtak, bármelyikünk a másíkra is ráterelheti a figyelmet, ha kampányba kerül. – És a te apádnak nem fognak most utánanézni – vettem fel -, most, hogy kineveztek? – Elismerően nézett rám ekkor. – Ez az – mondta. – Ügyeljünk egymásra. – Majd kifejtette, hogy pillanatnyilag miért nem kerülhet sor az általam említett lépésre a szervek részéről.

Az erre következő tanítási napon Rajnák igazgatóhelyettes az irodájába hívatott egy negyedikkessel. Még sosem jártam nála. Íróasztal mögött ülve fogadott, háta mögött összehúzott sötétítőfüggöny, és a homályban csak az olvasólámpa világított. Köszöntem, visszaköszönt. Az iskolatáskám ott volt az üres széken. Gyorsan végiggondoltam, mi van, mit hagytam benne, mert Rajnák biztosan átkutatta. Tegnap a két verset hazavittem, a fogalmazványaim nem lehetnek érdekesek, bár a *Szép Ilonka* elemzésben találhatott egy mondatot, illetve az sem számít. Tegnap rosszul lettem, azért hagytam el az iskolát a tanítási idő lejáta előtt – erre a mondatra készítettem fel magamat, ha ez lenne a kampány, de az más volt. Lovas tanárnő volt, ő került kampányba. Rajnák az arcomra irányította ugyan a lámpát és komoran kérdezgetett, de rövid úton kiderült, rám csak a tanárnő által megkönyékezett fiútanuló szerepét akarja osztani. Kezdetben a hülyét alakítottam, de ezt hamar abba kellett hagynom. Ekkor úgy tettem, mintha egyszer csak rádöbbenék, mit akarnak tőlem, és vádolni kezdtem a tanárnőt, hogy kiszúrt engem magának, igenis. Mert gyűlöl. Ez érezhetően sok volt, ezért arra a kérdésre, hogy mi történt köztünk tegnap az ablakmélyedésben, magamat kezdtem rossz színben feltűntetni, mintha én nem törődöm diák volnék, akit Lovasné jobb teljesítményre akar sarkallni erőszakos módszereivel, mivel nem hajlandó belátni, hogy reménytelen eset vagyok, de ezt másokkal is csinálja az osztályból, és sorolni kezdtem bizonyos neveket, a gyengébb tanulókat. Ekkor Rajnák megfenyegetett, én adtam a bizonyos fokig rémületet, felmerült bennem, hogy esetleg sírva kéne fakadni, de ezt elvettem, inkább visszamentem hülyébe, javulást ígértem, magyarázkodtam, mintha azt hinném, Rajnák az én nyakamat akarja kitörni, engem akar az iskolából kirúgni, nem pedig Lovasné, és addig pánikoltam, míg nagyjából belátta, hogy egyelőre használhatatlan vagyok. Elfordította arcomról a lámpát, és hozzálátott a beszerzéséhez. Ezt viszont oly lagymatagon csinálta, hogy ügyelnem kellett, nehogy lebukasson a győzelmi öröm. Valami azt súgta, még egyszer, legalább egyszer meg kéne alázkodnom Rajnák előtt, hogy feledhetőbb legyek. Nem kétszer, egyszer. Nem nagyon, amúgy közepesen. Úgyhogy amikor felszólított, hogy jelentsek neki máskor is Lovasnéról, ha valami lenne, én ajánlkoztam, hogy az osztálytársaimról is beszámolhatnék neki adandó alkalommal. Ezt megvetően visszautasította, ugyanis, mint számomra előzőleg bebizonyosodott, erre már az osztályunkból megvolt a maga embere. Őt esetemben Lovasné érdekelte. És ettől én valósággal beleszerettem abba a tanárnőbe. Alig vártam, hogy elhagyhassam Rajnák irodáját. A végére kiderült, hogy azt volt a legnehezebb leplezni az igazgatóhelyettes előtt, hogy sürgősen látni akarom Lovasné, és a közelében lenni, csak kimenni onnan hamar, annak az épületnek a folyosójára, ahol ez a nő épp valahol tartózkodik. Akkoriban a türelmetlenség titkolását kellett megtanulnom, az én iskolámban az volt a fő tantárgy. A többi? A többi az ment magától.

Húztam volna ki az irodából, de Rajnák hátulról megszólalt. Tudtam, Lovasnéra képez ki engem, esetemben órá koncentrálni, készségesen fordultam oda.

- Tudod, mi az a morfium?
  - Egy regényben olvastam.
  - Lovasné férje morfínista. Beteg ember. Ismerem, a munkatársam volt, most már utcaseprőnek sem jó. Amennyiben a tanárnő meghívna magához, szólj nekem. Korán kezdjed.
- Úgy tettem, mintha egy szót sem értenék.

A tanárnő feltűnést keltett, amikor belépett az osztályterembe. A kontya eltűnt, helyette új frizurát hordott.

Arra tértem magamhoz, hogy reszketek, amikor otthon a magyar házi feladathoz leülök. Kinyitom a kék papírba kötött füzetet, még azt sem tudom pontosan, mit fogok gondolni Petőfi Sándor, a forradalom költője, *Ha férfi vagy, légy férfi* című költeményéről, máris írni kezdek, és olyan sokáig írok, még vacsora után is újra kinyitom a füzetet és írok, hogy Apuka odajön hozzám, belenéz a füzetbe. Nem bánom. „Mit írsz te itt? Mutasd csak.”

Míg a verselemzést olvassa, azon kapom magam, hogy lesem az arcát. Véleményét várom, sorról sorra haladó szemének változásait figyelem. Izgat a hatás. Nem tartok tőle, hiszen a fogalmazvány okfejtése kizárólagos, és oly magas pontra jutott el, ahol már közös a megegyezés. Holnap a tanárnő következik, aki majd úgyis átadja magát az erőről, bátorságról, szilárdságról, elvről, hitről szóló házi feladatnak. Továbbá bízom a költő személyét megillető közmegegyezésben. Elvégre Petőfi Sándor még Rajnáknak is nemzeti kincs. Tudomásom szerint senki sem vitatja gyakran idézett verssorait. Mégis. Talán Apuka szemeinek színváltozása miatt, vagy, mert időben távolodom az írás elragadtatásától, először csak sejtem, hogy mi következik, majd az utolsó soroknál, ahol Apuka egyszer, csak egyetlen egyszer felpillant, és egy rövid kék pillantás erejéig a szemembe néz, aztán vissza a füzetembe, akkor már nem érhet meglepetés, a készülő következményeket a magam bevett módján előre tudom, nem a tanárnő hazugságai szerint. Lovasné be akart csapni engem, és most fog lelepleződni. És én csodálkozni kezdek magamon, akinek legnagyobb adománya az előrelátás, nem pedig a szép szavak, hogy engedhettem, hogy Lovasné átverjen engem. És már érzem az ízt a számban, mert ennek a tudásnak íze van. Valódi, nyugodt és komoly. Csak Lovasné kis időre elkábított, mint a férjével tette. Most jó, visszajött és már jól is esik ez a csalás nélküli komolyság megint, az én valódi képességem.

Igy előztem meg Apukát. Mire befejezte az olvasást, és széttépte a füzetemet, és kijelentette, hogy nem csak hogy nem vihetem be az iskolába, de még titokban sem irkálhatok magamnak ilyeneket, tudtam, hogy így kell viselkedni. Nem hangoskodott, a meggyőződéstől kissé reszketett a hangja. „Amíg én élek, nem játszhatod azt, hogy férfi vagy. Azt akarod, megöljenek? Te iskolás vagy, amíg az én házamban élsz. Elvek, hitek, hősi halál, mióta élek, másról se hallok és mindig a legnagyobb gazemberek szájából, a rádióból és az emelvényekről hazudozó véreskezűektől. Tudod, mit kell csinálnia annak a férfinak, akiről te, meg ez a sültbolond Petőfi áradoztok? Vérbe kell nyúlnia. Mások vérebe. Hát nekem ebből elegendem van. És nem csak nekem, minden normális embernek. Véletlenül végezte úgy a te Petőfid, ahogyan végezte? Hogy leszúrták, mint egy kutyát? Igazság szerint süllyed az egész világ, csak a hazugok mondják azt, hogy fejlődik, hogy többet dolgoztassanak minket. Ki tanít arra, hogy ezt írd? Megmondom neked, miért csinálja. Hogy beugrasson. Aztán meg elintézzenek. Az a tanár, aki ezt a leckét elfogadja, az öngyilkos vagy gyilkos. Itt senki sem lehet férfi, ezt jegyezd meg. Beszélgetsz ezzel a tanárnóddal? Akkor mondd meg neki, hogy az apád azt üzeni, hogy vigyázzon. Tudok arról, hogy áldozatot keres. Azt akarja, hogy velem együtt menj tönkre, ha már ő is tönkrement. Vagy tudod mit? Ne mondj neki semmit. Mert ez a nő csak faggat téged. Mert őt is faggatják. Aki kérdez, az faggat. Balek akarsz lenni, vagy család, mint ez a Petőfi?”

Ha a végén Apuka nem áll fel és nem tárja szét a karját, talán kibírom röhögés nélkül. Behunyt szemmel, a vállammal verdesve hajlongtam Apuka színe előtt. „Ne haragudj, ne haragudj, te szegény, mert meghalok.” Csúnya sértevésekkel sajnáltam őt, akaratlan szavaim miatt ütni kezdett, a földre estem, de a röhögésből ott sem tértem magamhoz. Édesanya átrohant a másik szobából, a rádióból dőlt a zene, keresztül a nyitott ajtókon.

Édesanya fékezett meg minket. Mindkét férfiről lesújtó volt a véleménye. Elfáradtam. Egy másik füzetbe egy másik magyar házi feladatot írtam. „A férfi, akinek elve és hite van, Petőfi Sándor, a költő véleménye szerint egy kidönthető, de hajlíthatatlan fához hasonlítható.” Ezt írtam.

Pituk József: Marionettek

Fábián László a sötétség mélyén

betört a csönd az éjszakába
visszavonult a hangulat
a sötétség a béna bárka
kormányozatlan itt ragadt

a túlvilág - a lét nagy álma
váratlan arcát ölti fel
az ábrándok kérdő szavára
otromba góggel így felel

sehol a kulcs titkok honához
feketelyukba zárt a fény
amiről hinnéd hold világol
csak elfakult felhőtárj

mesterséges tó

falu alján kélelt a tó
vagy szürke volt felhő szinezte
de nem volt így sem úgy sem biztató
csupán ha lámpát csillantott a tükre

mélyében ott lapult a múlt
már senkié de csalhatatlan
arról amit még magától tanult
hallgatásra bírta a katlan

alant űzött szerelmek kóboroltak
iszapba süppedt ifjuság
együtt az élők és a holtak
zsarolható szellemvilág

charme-os csalóka esti fények
összehazudott ragyogás
hegyekből lezúdult remények
a tóig mind-mind árkot ás

éjszakánként a mélyből föltekint
egy letűnt táj a teli holdra
egyszerre panasz s vád jajong megint
a múlt becsületének foltja

egy asszony emlékezete

ne gondold hogy csak te hiányzol
hogy érted könnyeztet a déli szél
az ürességet űzöm s egyre máshol
hallgathatom amint visszabeszél

nincsenek többé mellettem az ősök
tisztá delejes szavú nagyanyám
ajkai közt egy lustán süllyedő rög
fojthatja le csöndes hangját talán

hiányoznak régi barátok
elszőkdöstek mind a gondok elől
foszló derűm emlékezhetne rátok
mielőtt boltja végképp összedől

egy nyírfa is fehérlik még a listán
nélküle sivár lett az útkanyar
tövénél útkaparó sem kapirgál
elköltözött innét ő is hamar

nem szálkázna a háztetőkre zsuppok
bedöntve réges-rég az utcakút
a kőkeresztnél imákat se suttog
az arrajáró amint tovafut

látod nem csupán te hiányzol
felejtve mind az ízletes szavak
egyszerre olyan rövid lett a távol
mégis annyi a süket és a vak

józsefvárosi nosztalgia

az asszonyok amint ütött az alkonyóra
sámlikat vittek ki a folyosóra

mit folyosó? mind ültek kinn a gangon
pletykáltak búgtak tarka hangon

szétnyílt combjukról bundanadrág
fakó-rózsásan villogott ránk

mi kamaszok azt lestük itt-ott
nem a pletykákban kerestük a titkot -

ekként marad a gang kedélyes emlék
a szívünkben míg elperli a nemlét

Selmeci György

Nelly csodája

I.

Holtak mozgatják a füveket. Leheletük az áttetsző szél. És táncolnak a füvek. Íme, ott suhan Anya, ki felhőket olvasott és most nincs teste, nincs meg az a száználmas konstrukció... Miben hihetek én? Tízezer tükörben elragadta Apa arcát az Isten... Marad a borom... És hogy arcok tanúja vagyok... Skizofrén éjjeliőr, aki éjek mélységeiben kiabál, riogatja a Semmit... Nem jönnek rablók az éjszakából, semmi és senki nem háborítja a Birtokot. Semmi és senki nem háborítja a Birtokot. A Birtok: van. S a kusza krétarajz róla a táblán, egy világvégi, üres iskolában...

II.

Hova lennék Nelly nélkül? Minden nap lemerül poklomba, amelyben a sötét, hideg tenger mélyének szörnyei szaporodnak, cikkannak ide-oda, a Sátán tervrajzai szerint... Nelly őrzi testemet, Nelly varázsol, hogy gondolkodhassak: metafizikus üteg a Lét irtóztatós csataterén, ahol Jézus szentjei gubbasztanak rémülten a lövészárkokban, ahol gázmaszkos hősök rohamozzák a Démon állásait, ahol a tét: az Isten és az Ember...

III.

Ekképpen lakik bennem Nelly, Gaia teste, aki kihordta és megszülte Barbarát és Berenikét, akinek munkája fenntartja lelkeket és fizikai lényemet... Nelly nekiállt virágokat gyártani papírból. Heteket dolgozott mosolyogva és fáradhatatlanul, hogy a menyegző vendégei örülhessenek, hogy szép legyen az éj, Barbara és Julien éje, a Szentség, a nyári csillagképek alatt... Istenem, minden percem térdre omlás e való varázslat rejtélyes oltára előtt, amelynek középpontjában lángolsz átölelve a holtakat, ahol megkönyörülsz és visszaszolgáltató az arcokat...

(Marin-Epagnier, 2006. július 14.)

Kertek mélyében bújva

Ahogy omlanak az agavék, a leanderek, mirtuszok, olajfák, fűgefák és pálmák a sejtett öböl felé, ahol a tenger szívütem az éjszakában, a hullámzás infrahangjait száz kilométerekre lévő laboratóriumok érzékelik, ver Gea szíve a Teremtés hatalmas éjszakájában, talán új népek, talán új héroszok pihennek sejtjeiben...

A Szerelem döbbsent alkonya ez. Október végi napok és estek, amikor szeretkezünk. Kertek mélyében bújva, Santa Maria de Llorell-ben, Nelly testének tüzeiben és befogadó, tiszta kegyelmében, mikor csillagokká szakad a Sötét, s a tengeren világló, nagy hajók járnak, majd tűnnek el a francia partok felé... Szeretjük egymást nap mint nap. Aztán az üde reggelek ébresztenek és az őszi Mediterráneum fényei, a kertek párái, az éltes olajfa szelíd táncú lombja, az étel reggel és a rejtélyes csoda, hogy: LÉTEZHETÜNK...

Mikor jön értünk a Cargo Noir? Raoul Dufy hajója, amely mint Noé bárkája, jövendő holtakkal teli és tárgyakkal, melyeket a Túlvilág piacára hurcol a kereskedelem... Már ládába teszik a virágokat, de mi tűzben égünk, testünk mágiája az úr: a kéj másodperceiben életre kel a Holtak Országá, kiadatnak az elzároltak és Apa és Anya orcája hátat fordít a dermedt tükörnek... Angyalok, lehajtott fejjel, kényszerükben, újra kezdik az Éneket...

Baba néz Holdat (esti fürdőzés Vals-ban)

Baba néz Holdat. Az anya hasában pihen. Magzat. Már kezdi alázatos munkáját: felépíteni egy világot... Este van, közelít az éjfél. Homályos alakok lebegnek a medencében, súlyos az Alpok monumentalitása Vals fürdői felett... És az égben megjelenik a telihold, mint Isten által vetett egyetlen aranypénz koldusok milliárdjainak... Barbara méhe áldott, új lelket fogadott be, kicsiny életet, aki tanú, testvérünk sorsunkban, sár és ragyogás között, megszentelt a szeretet által, a szeretet által, amellyel nyomorult értelmünk kíséri meg elérni az Urat, minden gyilkosságok magisztrátusát, a hivatalnokot, aki talán beleőrült saját könyvébe, az ákombákomokba és az olcsó illusztrációk égető poklába, melyben

hitt szerelmünk gépies pornográfia: újratermelni a Végítélet nyomorultjait... Baba néz Holdat. Éjszaka van. Az anya szemei ragyogó tükrök, felületükön csillagok nyugosznak, szikrázó szépség és csend, aztán a Hold hatalmas, néma korongja felgördül a fekete csúcsok fölé...

(Marin-Epagnier, 2007. március 7.)

Televény

Villon dámái, kik sírokon szeretkeztek, a tavasz barna szeleiben fogadták be a magvakat, s voltak eleven húsággya egy fajnak, mely tekintetét a rettentő Időre meresztette és nem akar változni, noha e dús börtön celláiban minden átváltozik, minden átváltozás, nappalaiban pedig arcokat ütlegelnek az angyalok, az Őr másfél voltos elemeivel üzemelő szellemek, geometrikus szárnyak tulajdonosai, hatékonyabb repülőgépek, mint az Easyjet Airbus-ainak változatai... Lassan a lány televény magába húzza Nellyt, mint egy lápon, mely felett éjszaka sötétlik csillagok gyémánt pontjai nélkül, mint egy fekete bársonyteremben, ahonnan elhurcolják tőlem őt és elvesztem mindörökre, mikor meszes csontjaim kizuhognak a húsból, vagy az ő lényét öli meg és veszi el az Isten... Még nyugodt vagyok. A Nő emlőinek bizonyossága vakít. Bátorít. És látom Barbarát, a lányomat másfél hónapos csecsemőjével, Lorian-al. A hódoltak arcát látom, amint imádnak, imádatuk tárgya a Szenny mögé képzelt aranyvilág, a Kegyelem végső menedéke: ahol van élelmed, ahol lehajthatod fejed, ahol a tévésorozatok gyilkosait kikapcsolták, ahol nem fenyeget torz erő, ahol elfogadnak és aranytömbbe vésik lelked iszonyatos jeleit... Lassan a nyári napkorong alázuhan, szerda óta hideg esők ömlenek a tájra. Nem tudom kibogozni történetemet. Ősztöneim mélyén ragyog Mária, a női test, ez az élő hordágy, amely Isten biztos kórházába toloncol, mely egykoron a Teremtő vágyainak vérző tárgya volt...

(Marin-Epagnier, 2007. augusztus 9.)

Deim Pál: Buja természet (Vass-gyűjtemény)

Somogyi Zoltán

Elhagyatva

A nő, akit Csabi szeret, azt mondja neki, hogy elhagyja. Nem csak úgy foghegyről odaveti, hanem feneket kerít a dolognak. Nagyon finom vacsorát etet meg Csabival, gyertyát gyújt hozzá, zenét tesz fel, végül konyakot tölt és közel telepszik hozzá a kanapén. Szóval megadja a módját. Igyekszik meg is magyarázni, miért szakít vele.

- Tíz éve, ha elképzeltem a jövőmet, akkor abban nem szerepelt, hogy anya leszek és háziasszony. Sosem erre vágytam, amiben most élek. Ez csak úgy megtörtént. Elsodort az élet. Lesodródtam az útról, amin végig akartam menni. Úgy érzem, baleset történt velem. Az elmúlt években csak kóvályogtam, vártam, hogy kitisztuljon a fejem. Végig átmeneti állapotban éreztem magam. Azt vártam, hogy történjen végre valami, amitől életemnek ez a szakasza befejeződik, és folytatódik az igazi életem. Ez az egész együttélés, meg a gyerek csak azért van, mert míg éber kómában voltam, te átvetted az irányítást felettem, és így intézted a dolgokat. Nem, nem hibáztatlak, nem tehetsz róla. Az én hibám. Én hagytam magamat. És sajnálom, hogy szembesítenem kell mindezzel téged, de nem vagyok boldog. Nyűg nekem ennek az általad berendezett életnek minden perce. Sokáig azt hittem, jó lesz minden így, ahogy van, nekem is. De nem jó. Becsaptam magamat. Eddig bírtam, de most szeretném megvalósítani végre a saját álmaimat. Még csak huszonhét éves vagyok, van esélyem bármit elérni, bármibe belekezdeni. Számomra még nem késő váltani. És te is csak harmincegy vagy, még te is felépítheted újra az életedet valaki mással – mondja a nő. Közben végig nem néz Csabira. Mindenfelé tekintget, de Csabi arcára még véletlenül sem. Csabi hagyja, hadd beszéljen. Néha a mondatok között hosszabb szünet van, de Csabi olyankor is csak hallgat, és várja, hogy a nő folytassa. És a nő mindig folytatja is. – Tudom, hogy ez részemről nagyon önző lépés, főleg a gyerek miatt, és tudom, hogy ezzel a te álmaidat összezúzom, és kérlek, ezért ne gyűlölj meg, mert hidd el, azért szeretlek, de el kell hagynom benneteket. Az önbecsülésem, a lelki épségem és a boldogságom miatt meg kell próbálnom elkezdni azt az életet élni, amit elképzeltem magamnak. Ha nem próbálnám meg, abba belerokkannék. Elismerem, hogy ezáltal minden a te nyakadba szakad, és áldozat vagy; de eddig én voltam a te boldogságod áldozata, eddig neked volt kerek a világ és nekem csonka, most viszont én már nem akarok áldozat lenni, ki akarom teljesíteni a világomat, és ha ez téged tesz áldozattá, akkor azzal, ha nehezen is, de megbirkózik a lelkiismeretem. – Stb., meg ilyenek.

Csabi gyomra nagyon érzékeny a stresszre. A nője vallomását hallgatva szinte érzi, ahogy kilyukad a hasa, és valami meleg, maró és keserű sav előnti az egész belsőjét. Összeszorított foggal tűr, és pislog. Amikor a nő befejezi a mondandóját, megkérdezi Csabit, mit szól a dologhoz.

- Nem tudom, mi lenne a helyes reakció ebben a helyzetben, ami azt a hatást éri el, hogy meggondold magad. – mondja.

- Semmi. Nem gondolom meg magam. Már döntöttem. Nyugodtan tedd azt, amit a szíved diktál. Engedd ki a gőzt. Ne játszd meg magad, engedd előtörni a dühöt. Feltéve, ha dühös vagy – mondja a nő, és még meg is vereget Csabi vállát. Csabi feláll, egy párnát vesz az arca elé, és torkaszakadtából beleordít, miközben előregörnyed. A párna nem fogja el eléggé a hangot, és a gyerek felsír a szobájában. A nő megjegyzés nélkül bemegy hozzá, hogy megnyugtassa. Csabi pedig a vécere szalad epét hányni. Utána megiszik egy csomó vizet, hogy elnyomja a rossz ízt a szájában, de nem nagyon sikerül. Továbbra is érzi, és ez irritálja. A nő hamar visszaaltatja a gyereket. Folytatják a beszélgetést. Csabi már nem a kanapén ül, hanem egy fotelben.

- Mégis mi az, amit nem valósíthatsz meg úgy, hogy közben fennmarad a mostani életünk is? Mikor és miben korlátoztalak én, vagy ez az élet? – kérdezi Csabi.

- Rajzolni akarok és utazgatni. Meg fotózni is. Bejutni a világban valahol egy képzőművészeti egyetemre és rajzot tanulni. Megismerni érdekes, inspiráló embereket. Kipróbálni a párkapcsolatot másokkal is. Csavarogni akarok. A vérem nem hagy nyugton. Tudod, milyen származású vagyok – mondja a nő.

- Rajzolni itthon is tudnál. És miből gondolod, hogy felvennének bármelyik egyetemre? Annak idején sem vettek fel.

- Csak egyszer próbálkoztam. Lehet, hogy másodszorra felvettek volna. Vagy harmadikra. De nem kíséreltem meg. Nem volt módom, mert összejöttünk, és dolgozni kellett, hogy meg tudjunk élni. És utazni is akarok, világot látni.

- Miből? Mindenki világot akar látni, de mi nem engedhetjük meg magunknak.

- Nem kell hozzá pénz. A pénz csak kifogás. Amennyire szükség lehet, út közben rajzolásal megkereshetem.

- Nem vagy elég tehetséges.

- Lehet. De nem tudom. Nem derülhetett ki eddig, mert nem bíztam magamban. Most a végére járok.

- Tegyük fel, hogy elmész...

- Elmegyek.
- Mondom, tegyük fel, hogy elmész, és semmi nem jön össze. Kudarcot vallasz. Rájössz, hogy mégis arra van szükséged, ami már megvolt, és amit felelőtlenül eldobtál magadtól. Szerinted visszafogadnálak?
- Ezt nem várom el tőled. Ha kudarcot vallok, se könyörgöm majd vissza magam. Nem lenne fair. Tudom, hogy ha kísétálok, akkor örökre vége.
- És a fiad? Rá nem gondolsz? Vele mi lesz? Mert gondolom, nem akarsz magaddal ráncigálni a világban. Még csak másfél éves. Milyen lesz neki anya nélkül felnőni? Mit mondjak neki, mi lett veled? Hogy neveljem fel egyedül? És mi lesz, ha évek múlva egyszer csak mégis beállítasz? Ha az anyai ösztön felébred? Milyen trauma lesz az neki?
- Igazad van mindenben. Sajnálom. Nem lesz könnyű. De akkor is elmegyek. Mások is felneveltek már egyedül gyereket. Neked is fog menni. Azt pedig megígérem, hogy soha nem jövök vissza. A gyerek nem tudja meg, hogy én vagyok az anyja.
- Ennyi? Ezzel lemondasz a gyerekedről?
- Sosem akartam igazán gyereket. Legalábbis nem ilyen fiatalon. Hiba volt megszülni.
- Hogy te milyen szívtelen vagy!
- Szívtelen? Nem tudom. Talán. De ez olyan mindegy. Hidd el, nem könnyű nekem sem. Szeretem a fiam. Fáj elválni tőle.
- Akkor ne válj el. Elmegyünk egy pszichiáterhez, vagy pszichológushoz, vagy akármilyen más terapeutához, aki megtanít élvezni azt, amid van, és kész. Semmi olyan okot nem mondtál, ami értelmes választ adna arra, miért akarsz elmenni. Én ezt nem tudom megérteni. Szerinted nekem nincsenek vágyaim? Én nem álmodozom más életről? Mindenki azt teszi, de nem szakítanak szét családokat, hogy holdkóros módjára teljesen irreális álmokat kergessenek.
- Most vagyok holdkóros. És az álmaimban nincs semmi irreális. Nem érdekel, mások mit csinálnak, én követem a vágyaimat. Ha nem tudod megérteni, nagyon sajnálom. Gyűlölj, ha akarsz, üss meg, ha jól esik, de próbáld meg elfogadni, hogy elhagylak. Kilépek az életedből, és soha nem jövök vissza. Minél előbb elfogadod, annál jobb lesz neked. Kezdd el kitalálni, mihez fogsz ezután – mondja a nő, és kimegy a konyhába.
- Csabi kínjában mosolyog. Abszurdnak érezi a helyzetet. Olyan, mintha egy filmben lenne. Utálja a konfliktusokat. De ezt már nem lehet kikerülni, és el sem lehet menekülni előle. Ez nem múlik el, ha sétál egyet. Ennek a végére kell járni. Tanácstalan. Nem jut eszébe semmi jó ötlet, hogy mit csináljon. Nem ismer olyan viselkedési mintát, amit ha korrektül alkalmaz, a probléma magától megoldódik. Improvizálnia kell. Arra gondol, kihívja a mentőket, és zárt osztályra viteti az élettársát. Aztán valami más, valami logikus magyarázat jut eszébe. Kimegy a konyhába, hogy rákérdezzen.
- Azért akarsz elmenni, mert halálos beteg vagy, és nem akarsz, hogy szenvedni és haldokolni lássalak?
- Nem, dehogya.
- Csak, mert ha így van, akkor áruld el. Tudnom kell. Melletted akarok állni. Talán mégis van valami gyógymód. Elmegyünk más orvosokhoz. Nem adjuk fel.
- Nem vagyok beteg, nem érted?
- Biztos?
- Hagyd ezt abba. Honnan vetted ezt a hülyeséget?
- Ez hülyeség? Akkor minek neveznéd azt, hogy váratlanul bejelentet, elhagysz engem és a kisfiadat, és soha többé nem látunk viszont? Gondoltam ekkora baromságot csak kétségbeesésedben találhattál ki, mert nem úgy ismertelek meg az évek során, mint szemét, önző kurvát.
- Kínos csend támad a szokatlan durvaság után. Csabit dühíti, hogy rossznak érzi magát, amiért ilyet mondott. Bosszantja, hogy a nő kiprovokálta belőle a trágárságot. Bosszantja az is, hogy a nő megütközött rajta.
- Mi van, nem tetszik az igazság? – veti oda neki.
- Nem, semmi baj. Bocs. Mondj bármit, ami jólesik.
- Ne legyél velem lekezelő. És tudod, hogy nem esett jól.
- Nem akartam lekezelő lenni. Megértem az indulatodat. Jogos a felháborodásod. De ha váratlanul ért a bejelentésem, akkor az szerintem nem azt bizonyítja, hogy nem figyelsz rám eléggé? Hogy azt sem veszed észre, hogy nem vagyok boldog? Hogy csak tettettem a jókedvet?
- Erre vagy büszke? Hogy kiváló színésznőként tettetted a boldogságot? Miért nem mondtad meg azonnal, amikor először érezted, hogy nem stimmel valami? Akkor talán még találhattunk volna megoldást.
- Azért, mert azt hittem, idővel megjön az igazi boldogság. És mert a lelkem mélyén tudtam, sosem fog megjönni. Öntudatlanul éreztem, azért vagyok boldogtalan, mert nem követem a parancsot, amit a szívem diktál.
- Tehát a szíved semmit sem diktál velem és a fiaddal kapcsolatban. Egész eddig mindent csak hazudtál.
- Szeretlek benneteket, de ha nem megyek el, akkor meg fog bennem halni a szeretet képessége. Félek, hogy ha maradok, idővel meggyűlöllek benneteket. Elkezdenelek hibáztatni a boldogtalanságomért.
- Nem veszed észre, milyen ellentmondásokat beszélsz? Ha valóban szeretsz, akkor nem hagysz el. Ha szeretnél,

akkor boldognak kéne lenned. Mivel nem vagy boldog, nem szeretsz igazán.

- Jobban érzed magad, ha azt mondom, nem szeretlek?

- Az igazságtól érezném jobban magam. De nem, semmitől nem érezném jobban magam, mert ez életem legszörnyűbb napja, de az igazat akarom tudni.

- Nekem is szörnyű ez a nap.

- De remélem, nem képzeled, hogy szörnyűbb, mint nekem.

- Ez nem verseny.

- Ne terelj. Szóval, sosem szeretted, ugye? De akkor minek álltál össze velem? Gondoltad kipróbálsz milyen a hétköznapi, átlagos élet, aztán ha bejön, oké, ha meg nem, úgy is jó, majd kipróbálsz valami mást?

- Az igazság az, hogy nagyon szeretlek, de azt hiszem, nem vagyok beléd szerelmes. Sajnálom.

Csabi leroskad az egyik konyhaszékre. A nő lassan elindul felé. Megáll mellette, és nézi. Aztán nagyon lassan felé nyújtja a kezét. Csabi ránéz, aztán a vállához elképesztően lassan közeledő kezét nézi. A nő simogatással akarja megvigasztalni, de nem tudja, szabad-e. A visszautasításra rengeteg időt és lehetőséget hagyva milliméterről milliméterre közeledik a vállához. Csabi meg csak bámulja a kezét. Amikor végül a nő keze hozzáér a vállához, azonnal elrántja. A nő kimegy a konyhából.

Csabi szeretné megbeszélni az élettársával a vele történt felfoghatatlan dolgokat, mert mindig mindent megbeszél vele, de most már nem lehet. A probléma és a megoldás ugyanaz a személy, és ez rosszabbnak tűnik bárminél. Nincs kihez szólnia. Hirtelen egyedül lett a világban. Félelmetes pillanat. A veszteséget már most óriásnak érezi, pedig a nő még el sem hagyta. Fizikailag még jelen van, de kapcsolatuk már megváltozott. Azon gondolkodik, hogy mit mond majd az embereknek, ha megkérdezik, miért ment el a nő. Nem tud kitalálni semmit. Fogalma sincs, mit mondhatna. Talán azt, hogy mert egy szemét, szívtelen, aljas nő? Azzal azt sugallná magáról, hogy balfácán. Szeretné gyűlölni a nőt, és érezi is a haragot, de még szereti is. A nő nagyon mélyen megsértette. Az egyetlen ember, akit maradéktalanul a bizalmába fogadott, eldobja ezt az ajándékot. Ez fáj a legjobban. Némán sír is kicsit. Aztán ő is meggy lefekvéshez készülődni.

Az ágyban mindketten a hátukon fekszenek, ébren. A nő újból magyarázni kezdi az indokait, de Csabi kéri, hogy fejezze be. Nem akarja hallani. Fáradt. Fáj a gyomra, és a feje is. A nő elhallgat. De aztán mégis újra beszélni kezd.

- Még csak annyit kérek tőled, hogy azt gondold meg, vajon te engem szeretsz valójában, vagy csak a közös életünket. – mondja.

- Én téged szerettelek.

- Szeretted. Tehát már nem.

- Nem tudom. Talán még igen. De attól tartok, hogy a ma este után ez el fog múlni.

- Értem. Sajnálom. Megértelek.

- Nem. Dehogy.

- De, hidd el, hogy igen. Te nagyon jó ember vagy...

- Ezt ne. Szépen kérek, hogy hagyd ezt abba. El se kezd.

- Jó, rendben. Ahogy akarod. Bocsáss meg.

- Szerintem meg fogok tudni majd bocsátani, de a sebeim sose gyógyulnak be. Azt akarom, hogy hátralévő életed minden napján gondoldj arra, hogy annyira megbántottál egy férfit, aki szeretted, amennyire csak lehet. Annyira, hogy majdnem belehalt. Szeretném, ha emiatt örökké furdalna a lelkiismeret. Nagyon szar élmény elveszteni a szerelmet. Csak azért mondom, mert te még nem tapasztaltál ilyet. Szerintem el sem tudod képzelni mennyire szar.

A nő erre szipogni kezd. Odabújik Csabihoz, de ő nem karolja át.

- Ne sírj – mondja neki.

- Miért ne? – kérdezi a nő.

- Mert szeretkezni szeretnék veled, és egy síró nő lehangoló.

- Minek akarsz most szeretkezni velem?

- Mert nagyon szeretek szeretkezni veled, és mert ez lesz az utolsó szeretkezésünk. És azt hiszem azért is, mert jól tette az önérzetemnek. Férfinak érezném magam tőle.

- Rendben – mondja a nő.

Csabi nagy elánnal kezd bele az aktusba, nagyokat lök, durván, de aztán lelassul, gyengéddé és érzékivé válik. Viszont amikor a nő csókolózni akar vele, elvonja száját az ajkaitól. Szétválás után, már félálomban, még váltanak pár szót.

- És mi van, ha én sem akarom a gyereket? – kérdezi Csabi.

- Én eleve úgy gondoltam, hogy a szüleid segítségével neveled majd.

- És ha ők sem akarják?

- Ez költői kérdés, ugye? – kérdezi a nő, de Csabi erre nem válaszol. – Miért; nem akarsz a gyereket?

- De. Vagyis úgyszincs más választásom. Az ember felelősséggel tartozik a gyerekéért. Csak egyedül lehet, hogy nem sok kedvem lesz hozzá. Félek, hogy türelmetlen leszek vele.

- Jó apa vagy.

- Igen, az vagyok. – mondja Csabi. – Tudod, azt hiszem, ha akarnám, meg tudnálak érteni. Hogy miért mész el. Hogy mit keresel, és mi az, ami hiányzik. Nagyon is meg tudnám érteni.

- És akard?

- Nem tudom. Nem nagyon akarom akarni. De valójában már mindent értek. De ettől nem könnyebb. Mert lássuk be, az életem szétcsesződött. Pedig már azon gondolkodtam, hogy megkérem a kezéd. Örültél volna neki?

- Min változtatott volna az?

- Semmin. De örültél volna neki?

- Nem is tudom. Azt hiszem, igen. Minden lány örül, ha megkéri a kezét. Félek, hogy nem tudtam volna nemet mondani, és akkor még bonyolultabb és nehezebb lenne most a helyzetünk – mondja a nő, aztán elcsendesednek, és hamarosan mindketten elalszanak.

Pár óra múlva Csabi felébreszti a nőt.

- És az orgazmusaid? Azok is hazugságok voltak? Csak megjátszottad őket?

- Mi? Ezért keltettél fel?

- Csak válaszolj.

- Elképesztő vagy.

- Kérlek, mondd meg. Már úgy is mindegy, úgyhogy hadd halljam a teljes igazságot.

- Jó. Nem játszottam meg magam. Persze biztos volt egy-kettő, amire rájátszottam, de összességében igaziak voltak – mondja a nő, pedig az igazság az, hogy az arány fordított. – Más kérdés? Vagy aludhatok végre?

- Nem mennél át a kanapéra?

- Normális vagy?

- Arra kérek, menj át aludni a kanapéra. Nem akarok egy ágyban aludni veled többé.

- Komolyan mondd?

- Igen. Már nem vagyunk olyan viszonyban.

- Kicsinyes vagy. Ezt nem vártam tőled.

- Igazán? Néha az lep meg a legjobban, akiről azt hitted, hogy a legjobban ismered.

- Tudod mit? Nem megyek át a kanapéra. Menj te, ha nem bírod mellettem. Jóéjszakát.

- Rendben, ma még maradhatsz. De holnaptól nem fogsz ebben az ágyban aludni. És ezt vedd tudomásul.

- Jól van na, csak hagyjál már aludni.

Másnap reggel Csabi megkérdezi a nőt, hogy mikor megy el végleg. A nő azt mondja, kell még pár hét, hogy mindent elintézzon, mindenkit felvilágosítson a dologról, akit érint, és hogy mindent megbeszéljenek.

Aznap Csabi nem munkába megy délelőtt, hanem a bankba. Kiveszi minden pénzüket a számlájukról. A nő a gyerekekkel minden délután sétálni megy. Ez idő alatt Csabi minden szükséges cuccot összepakol, afféle túlélőcsomagot állít össze magának, és berakja az autójába. Aztán levelet ír a nőnek. Az áll benne, hogy elmegy megvalósítani az álmait, és sosem jön vissza. Kéri, hogy ne is keressék. Azt is írja, hogy nem kér bocsánatot, amiért megelőzte a nőt. Aztán beszáll az autójába, és elhajt északra.

Csak két hétre akar eltűnni, és az a terve, hogy azután visszatér. Ez lenne a maradandó búcsúajándéka a nőjének, ha ő ezek után még mindig úgy gondolja, hogy elmegy. De egyben az utolsó próbálkozás is jobb belátásra téríteni. Ám valahol valaminek történnie kellett az út során, ami eltérítette és megakadályozta a visszatérésben. A rendőrség hivatalból nyomozott utána egy ideig, és találtak is egy szemtanút, aki nyolc nappal az otthonról való távozása után látta Csabit tankolni egy benzinkútnál. Azóta viszont semmi hír felőle. Lassan mindenki elfogadta, amit a búcsúlevele állított. Hogy nem akar visszatérni soha.

2007. szeptember 23.

Balajthy Ferenc

Forma(bontás)

közhasznú
barom(fi) udvar(ol)
ólba rekedt a nátha
üvegharangot cipel a kedves
mátka, s olvad
a vattacukor

a nagy
asszony rokolyában
vezekel, bajuszkötőt köt
a körtefára s nyalogatja
a terápiás kutya
a fáját

minden
rendben, bontott
a bála, bálanya
farsangi fánkot babrál
bár nem babra megy még
sem hátrál, farol

formát
bont, bár mégis
mintha ez lenne a természetes
a formátlan tiszta őrület, korán
kamasz cigánylányok úrnők
levedlett cipőiben
ringatják formás
csípőjüket

Fül- és fal(szöveg)

/Korosodáskor/

Egyel több lett, de eggyel kevesebb
van már sajnos hátra, azt hiheted
ez pontosan így lett kitalálva
s vénülnek benned a legszebb vágyak.
Korosodáskor morbid fal- és fül
(szöveg) ránt magával a vetett ágyba!
Kérkedni minek azzal mi elmúlt,
ha mindenik éved rútul elárult
s a sokadalomtól leszal csontárva.
Nem volt a társam trónbitorló s a trón,
nem lőttem védtelen emberseregre,
hiába mondták, ott van a patron.
A hibákat mindig magamban kerestem,

magam oldoztam fel magam, mikor
 az kellett, éltem is mint hal a parton.
 (Fülszövegből csak falszövegekre tellett)
 ezektől független és mindezek mellett
 jól esik a lét, a földi keser-gyönyör.
 S ha egyszer majd a pénztelenség fölvet,
 velem csak a Jóisten pörölhet. Így
 lehet minden korban törvényszerű
 a véletlenek nagy-nagy találkozása.
 Ne sűrgesd hát sohasem az időt,
 eljön az magától, vagy magát elássa!
 Minden új nap egy új élet, új remény –
 megtartó fal- és fülszöveg korosodáskor
 s valahogy megszülethet a költemény.
 Csörögsz majd, mint szélverte, karóba
 húzott köcsögök és megmarad csámpás
 csorda után a meleg szag. Még mindig
 nem tudod eldönteni: gyönyör-e ez vagy
 csak fura borzalom s ha eltemetnek biztos
 beszervez egy új földalatti mozgalom.

Lángi Péter

SZE(re)PLŐINK s egynémely anyajegyünk

Konstruktív,

végenincs vitáink lényege:
 igaz, ha én mondom, hazugság, ha te.

Toleranciák

Óh, istenem! Ó, istenem!
 - szólíts csak így, elviselem.

Idd szavam, mint szikkadt szivacs,
 ne szólj, csak sűrűn bólogass!

Bírálat

Késpenge szavaid elevenbe döftek.
 Megcáfolni nehéz, megsértődni könnyebb.

Véleménycsere

Be még saját véleménnyel,
ki a főnökével jöttem.

Lóláb

Sóderolásból vett göncöm beföd engem egészen!
(Azt hiszed? Ott legalul lóláb lóg ki, a tett.)

Címzetes

főfő akárki vagyok én,
igazam kőkemény,

érveid elbuknak
irodám megemelt küszöbén.

Sárdobálás

Szeplőtlennek tűnik, majdhogynem patyolatnak;
sorból hú de kilóg, sározzuk be hamar !

Só-haiku

Tépi kétfelé.
A körben gyermekország.
Anyaszív hol vagy?!

Csalódás

Hitted, hogy faragsz a világon keveset?
Annyit se, akár egy fába a nevedet.

Konok Tamás:
Superpozicion
(Vass-gyűjtemény)

Németh J. Attila

Születésnapomra

Negyvenkét éves lettem én
pofátlanság e költemény,
ahogy
kifogy

belőlem ihlet és zene
verset belőled képzene
lazán-
faszán

e kéz, mely béna, tétova,
s nélküled nem jut el hova
a toll
hatol.

Tudod, harminckét évesen
még én is hittem tévesen
hogy itt
hagyott

a sansz és sanzón egyaránt,
hogy minden kar csak visszaránt,
s a gyom
lenyom.

Voltam részes egyetemben,
véled, s mással egyetemben
utat
kutat

az ember, bár ez mit sem ér,
a *pálya* hozzá úgyis visszatér.
Chat-el,
boot-ol,

világ hálóján rést keres,
hiányzik-e, ha részt se vesz?
Szavad
szabad,

akár enyém, mondd, mit akar ma,
feledném is belém marna a
Karma
karma.

Malacka, a bajnok

A meccsen vágósúlyban indult malacka
S reggelre bizony üres lett a vacka
Hátulról jött a gazda – mondja -, s a földre tepert ő
Így lett belőlem kolbász, s tepertő

Mennyi mindent

Mennyi mindent elmulasztok
Ajtót bezárni, nézni képeket
Párnám kitömni hallgatással
Kiáltással megmérni csendemet
Lekapcsolni a villanyórát
Mikor nyaralni megy a képzelet
Olajozni, mi régen jól járt
A bennem súrló alkatrészeket
Letörölni a hétfők nyűgét
Kiválasztani keserűjét
S megtartani a tömény életet

A jog hálója

F-nek, horgász barátomnak

A jog hálója furcsa holmi
Próbálják szorosra fogni
Szövése sűrűbb napra nap
Compó és vadponty fennakad
S ki rosszkor úszott rossz helyen
A jog hálója az, melyen
Minél nagyobbra nő halad
Annál könnyebben áthalad

Bartusz-Dobosi László

Füst antikvárium

Narkó, ahogy a barátai becézték Narkisz Dénest, igazi szépiú volt. Amolyan természet adta szépséggel megáldott, jóképű, harmincas keverék férfi. Anyja görög, apja magyar volt, s e két faj évezredek alatt megérlelt nemessége benne tökéletes formát öltött. Magas volt, és vékony, kissé talán már lányosan törékeny. Szőkésbarna, vékonyszálú haját oldalra fésülve hordta. Arcéle egyenletes volt és szabályos, szemei szikrázóan ezüstösek, orra arisztokratikusan kecses, szája pedig vékony, misztikus. Nagyon szerette a puha, finom pulóvereket, amelyeket mindig úgy hordott kordbársony zakója alatt, hogy az ujjai egészen a tenyere közepéig lelógtak. Sála szintén lágy pamutból készült, s szinte mindig magán hordta, akárcsak siltes svájcisapkáját, mintha valami állandóan reá leskelődő megfázástól akarná védeni magát. Ruganyos, gumitalpú cipőket hordott és légiessen kerülgette a járda kátyúiban összegyűlt tócsákat. Járása maga volt a könnyed táncbéli keringő és a kifutók magabiztos kivagyiságának a keveréke. Egész testét, mint egy építészeti remekművet építgette, díszítgette és mindez olyan harmóniát teremtett lényé körül, amelynek nehéz volt ellenállni.

Egy józsefvárosi antikváriumban dolgozott, mint kisegítő eladó. Nem egy karrier, mégis tökéletes munkahely volt számára, hiszen a körüti üzlet remek lehetőségeket nyújtott az ismerkedésre, a kirakati létformára, ami lényéből fakadt. A könyvekre nem sok gondja volt, nem értette a filosz lelkű embereket, valószínűleg sohasem olvasott el egyetlen sort sem önszántából. Poros, elméleti ismereteknek tartott minden írást. Még addig sem jutott el a felismerésben, hogy az üzlet bejárata fölött elhelyezett Füst felirat, nem a szokványos belvárosi szmogra, hanem a Nyugat neves költőjére utal. Egyedül a könyvek félig, vagy majdnem teljesen üresen hagyott oldalainak arisztokratikus fehérségét irigyelte meg olykor, s igyekezett bőre színét ezekhez harmonizálni. Soha nem ment ki a napra fedetlen testtel, hogy bőrének hold-sápadt színét megőrizze.

Egyébként pedig naphosszat olyan fölényes lesajnálással bámulta az utcán ténfergő embereket, hogy az maga volt a sértés. Ki nem állhatta az ápolatlanságot, a slendrián öltözködést, de legjobban a dagadt embereket gyűlölte. Nem mert leülni melléjük a metróon, nehogy elkapja tőlük valahogy a házasi hajlamot.

A könyvekhez nem értett, jóformán azt sem tudta, hogy mit hol keressen a boltban. Üzleti érzéke nem volt, szórakozott és általában teljességgel használhatatlan volt minden komolyabb munkára. Főnöke, E. Koó Ilona, egy fiatal, irodalmilag és zeneileg művelt lány volt, aki pusztán azért túrta meg maga mellett pökhendi alkalmazottját, mert az első pillanattól kezdve szerelmes volt a csinos férfiba. Irigyen bámulta puha járását, s ahogy a legtöbb nő, ő is áhítózza figyelgette választottja formás fenekét. Reszketett minden mozdulatára és valami belső borzongást érzett hangjának finom dallamosságától. Szemeivel szinte fürdött a férfi látványában.

Narkó azonban megvetéssel hátrította el magától a lány közeledését, aki kifinomult ízlésének nem felelt meg. Kigúnyolta, háta mögött kibeszélte ismerőseinek a szegény lányt. Pedig E. Koó Ilona igazán szemrevaló teremtés volt. Karcsú, hosszú combú, formás, mint egy erdei nimfa. Az ember nem is értette, hogy miként maradhatott pártában. Olyan volt, mint egy hercegnői ruhaköltemény, amit még soha senki sem vett magára, mint egy felvágatlan könyv, vagy mint egy színdarab, amelyre senki sem váltott jegyet. Tele volt zeneiséggel, érzékenységgel, szerény volt és amolyan hűséges típusnak látszott.

Ezek voltak azok a tulajdonságai, amiket Narkó arcátlanul kihasználta. A lány pedig mindent eltűrt a férfinak, mert úgy hitte, hogy vágyai tárgyához való vonzódása már-már a blaszfémia határait súrolja. Képzeteiben oly nemesnek, finomnak festette meg Narkó alakját és jellemét, hogy ahhoz képest saját magát rútnak és bárdolatlannak látta. A fiú rideg elutasításai miatt azonban újra és újra ehhez az általa elképzelt ábrándképhez menekült, s azt színezgette tovább. A férfi boltbéli jelenlétét, mint egy médiumot használta szerelmi-ekszztatikus ábrándjai előhívásához. Máskor a kielégítetlenség tövisein fészkelődve, a szomorúság piszkától lázasan, válogatott kínzásokat hallucinált a férfi lényé köré és ezekben a képzetekben megnyugodott. Gondolatai azonban néha már oly távlatokba rángatták, hogy maga is megijedt tőlük. Az eszelősség és a perverzítés keverékei voltak ezek, amelyek már betegesnek tűntek. Az egyik hajnalon például arra ébredt, hogy álmában valami hideg, acélosan kérlelhetetlen teremben jár, ahol orrát a formalin fanyar szaga csavarja. Ő maga fehér köpenyt visel, amelyen mélybordó színben virágozott valami ismeretlen nedvesség. Keze könyékig belemerül valami húsos anyagba, amikor az ijedtség hideg verejtékével homlokán felismeri, hogy kéjesen simogatja belülről egy felvágott hulla gerincoszlopát. A tetem egy fiatal férfi teste volt. Saját magától elborzadva ugrott ki az ágyból, és hideg vízzel öblítette le lüktető halántékát.

– Még szerencse, hogy gondolataink és álmaink absztraktak, nem pedig élők – gondolta reszketve a tükör előtt,

s hagyta, hogy a vízcseppek lassan csöpögjenek le arcáról. – Vagy mégsem?

Narkó persze mindebből semmit sem vett észre, teljesen belemerült önnön magának tömjénezésébe, s ennek füstjétől nem látott túl saját auráján. Befulladt önmagába. Azt ugyan érezte, hogy hatalma van a lány felett, de ezt csak, mint kényelmi szempontot vette számításba. Élvezte, hogy ennek köszönhetően azt tehet az üzletben, amit akar, hogy gyakorlatilag úgy kereshet pénzt, hogy alig kell dolgoznia. Egész nap az üzlet mögötti öltözőfülke tükörében nézegetheti magát anélkül, hogy ezért bárki is szemrehányást tenne neki. Ez volt az ő hideg, büszke lelkének való hely és helyzet. Még élvezte is, hogy a lányt egyfajta érzelmi rabszolgaságban tartva, időközönként kínozhatja egy-egy csípős megjegyzéssel, s azzal, hogy átnéz rajta. Egyre jobban elszemtelenedett, s oly galádságokra vetemedett, amelyek a szerencsétlen lány megaláztatásait sokszor az elviselhetetlenségig növelték. Narkó önzősége, rosszindulatú beképzeltsége maga volt a megtestesült amorális. Nem ismert kegyelmet, szíve egyszer sem esett meg a szerencsétlennen. Kiállhatatlan volt és olyan öntelt, hogy az ember kételkedett abban is, hogy vajon képes-e bárkit is szeretni saját magán kívül. Ez azért volt teljességgel meglepő, mert Narkó külsejének finomsága, légiessége hasonló lelkületet sejtethetett volna. Ehhez képest, valószínűleg kevés köszívűbb ember járkált a pesti körút aszfaltján, mint ő. Önnön magának volt a narkotikum. Gyakorlatilag függő helyzetbe került saját magától, s reszketett a meglegedettségétől, valahányszor megpillantotta saját tükörképét. Kényszeresen nézegette magát, igazgatta haját, ruháját. Már-már képes érzései voltak saját bőrének tapintásától, s mindezt a szerelem legmagasabb fokának hitte. Érezte ugyan ennek fonáságát, de mivel ahhoz nem érzett elég apologetikus erőt magában, hogy ismerősei előtt állandó defenzívában küzdjön felfedezéséért, inkább titkon, csak saját maga élvezetére tette mindezt.

Persze az is lehetséges, hogy mindezt zavaros családi körülményeinek köszönhette. Egyesek ugyanis tudni vélték, hogy Narkó anyját, aki egy bűbajos, gazellajárású, görög származású táncosnő volt, egyik éjjeli fellépése után megerősakolták, és Narkó ennek a nem kívánatos eseménynek volt a gyümölcse. Emiatt anyja, Leiriopé, soha sem tudta igazán megszeretni a bájos arcú fiúcskát. Családi nevét ugyan ráhagyta, de néhány év után nélküle tért vissza Görögországba. Rossz lelkiismerete miatt azonban állandóan drága ajándékokat küldözgetett neki, s ezzel teljesen elkényeztette őt. Ráadásul a fiú oly bájos volt, hogy aki csak meglátta, mind álmélkodott a szépségén, s prüntyögve közelített feléje. Narkó viszonylag hamar felismerte, hogy már gyermekként túlzó érzelmeket gerjeszt maga körül, s kihasználva ezt az adottságát, zsarolta a környezetét, különösen amúgy is lelkiismeret-furdalásos anyját. Így alakult, hogy a bájos arcú Narkó egyre önzőbb és önteltebb lett, s felnőtt korára a lány külső, egy rendkívül arrogáns, beképzelt bensőt takart. Egész lényé a test önzésének megnyilatkozása volt, s ehhez önnön imádatának egész liturgiáját dolgozta ki.

Életének célja a hódítás lett, a mások fölé kerekedés teológiája. Áldozatait állandó ámtgatásaival a végletekig kiszípolozta, szinte magába asszimilálva azok legbensőbb érzelmeit, majd szívtelenül eldobta őket. Narkó egyszerűen lenézte az embereket, és aki nem tetszett neki, azzal jobb esetben nem foglalkozott, rosszabb esetben gúny tárgyává tette. Ortodoxnak vallotta magát a szerelemben. Csak a saját Erősz-dogmái alapján volt hajlandó flörtölni bárkivel is, de még így is minden egyes alkalom után olyan szennyesnek érezte magát, mint egy hithű izraelita, aki egy szamaritánussal érintkezett. Ezért aztán inkább inkább öndoxológiákat zengett saját fülébe, s ez teljesen kielégítette őt.

Egy alkalommal a lány, hosszas tervezgetést követően, nem bírva tovább magába fojtani vágyakozását, kamikáze stílusban cselekedett. Egész nap az alkalmat leste, hogy tervét megvalósíthassa, ezért igyekezett a ritkán, de annál hosszabb időre betévedt vevőket elmarni az üzletből. Fejében zsongtak a gondolatok, a szája kiszáradt a nagy koncentrációtól, szemhéjai alatt pedig már-már a szédülés rajzolta színes fényvillámok cikáztak a nagy izgalom miatt. Azt találta ki, hogy leltározás ürügyén magukra zárva az üzletet, felkínálkozik a férfinak. Ez már a teljes kétségbeesés jele volt. Hűvös önkívülettel készült az eseményre. Minthogy hetekig finomította magában a tervet, az egészen apró részleteket is kidolgozta. Kezdve attól, hogy a késő délutáni napsugarak szűrt fénye ebben a maszatos időben pontosan mennyit fog mutatni testéből, egészen addig, hogy a verseskönyvek előterébe helyezkedve emelje a poézis magaslataiba a materialitás örökké lehangoló látványát.

Narkó kezdetben nem sejtett semmit, duzzogva és finnyáskodva pakolászta a poros könyveket és csak alibiből tette egyik helyről a másikra őket. Tulajdonképpen fogalma sem volt róla, hogy mit csinál, teljesen elmerült saját kezének szemlélésében. Azt figyelgette, hogy bőre fehérségén milyen színárnyalatokkal sejlének át kidagadó erei, és hogy ezek milyen férfiasá, erőssé varázsolják ezeket az ápolt „eszközöket”. Meg volt elégedve a látvánnyal. Éppen azon tűnődött, hogy érdemes volna egy-egy nehezebb könyvet mindig magánál hordania, hogy amikor beszélget kiválasztottjával, időközönként elővéve a könyv-súlyzót, újra elérje ezt a mostani hatást.

Váratlanul azonban olyan nyugtalanság lett úrrá rajta, mint amikor az ember megéri, hogy figyelik. Idegesen nézett körül, s ekkor meglátta a félmeztelenre vetkőzött nőt, amint mindenre elszántan ott reszketett a verseskönyvekkel megrakott polc előtt. Háta mögött egy sovány kis kötet, Arisztotelész „Poétiká”-ja leste a hatást, s pár sorral arrébb ácsorgó társára, a hasonlóan karcsú Longosz „Daphnisz és Khloé” kötetére sandított, mintha azt mondta volna, hogy ilyet még a fürgetollú Arisztophanész sem tudott kitalálni. Narkóból kibuggyant a nevetés.

– Megbolondultál? – vigyorgott, miközben azért a felkínált testrészek világitó gömbölyűségét tanulmányozta.

Szegény lány pedig csak állt ott nagy zavarában, de kitartó mozdulatlansággal, és egyetlen szót sem volt képes mondani. Hallgatott a berekedésig. Soha ilyen megalázottnak, nevetségesnek, butának nem érezte magát. A férfi most győzött igazán felette, most volt a legelérhetetlenebb, mint egy ítélkező isten, amilyenek mindig is látni akarta őt. Ebben a pillanatban tudta, hogy olyan hatalmas közöttük a távolság, hogy maga is nevetségesnek találta hirtelen kivetkőzését. Szenczácós elbizakodottságnak tartotta saját viselkedését. Ebbe a felismerésébe hasított bele Narkó kegyetlen megjegyzése, mint egy júliusi napsugár a vihar után megmaradt tócsába, és cseppenként szárította fel a lány remény-vízcseppjeit.

– Na, öltözz fel, mert még valaki azt hiheti, hogy itt mi ketten...

Minden elveszett. A lány azonban mostanra már ijedtsége miatt nem volt képes megmozdulni. Egy nonszensz volt ott egymás mellett ez a két test, mint valami különleges párvialalon, ezt most már ő is érezte. Eszelős, minden mindegy morál hangulat lett úrrá rajta. Hetek, hónapok óta dédelgetett álma, csak hogy egy pillanatra megérintse őt a férfi, örökre és véglegesen az álom kategóriájába definiálódott, s ettől tökéletesen dacos lett. Nem mozdult.

– Nem érted? Vegyél már fel valamit, mert az embernek elmegy itt az étvágya! – csattant fel Narkóból a szivárványos írónia és olyan megvetően nézett a lányra, hogy az sírva fakadt. Narkó azonban mit sem törődve vele, folytatta.

– Mit képzelsz? Azt hiszed, hogy én bárkinek odaadom magamat? Az én testem nem ilyen leázott, antikvár kapcsolatokra van kitalálva. Menj, aztán add el magadat itt a körúton, úgy is ez a színvonalad! Nevetséges, hogy azt feltételezted, hogy én lefeküdnék veled!

Miközben ezeket mondta, odament a bejárati ajtóhoz és rányitotta a síkítva menekülő lányra, akit karjánál megragadva kiráncigált a délutáni csúcsforgalomba. Narkó meglegedetten nevetett annak ijedtségén, és már most azt tervezgette, hogy miként fogja ezt a példátlan eseményt közkinccsé tenni. A lány pedig beleborzongva a férfi érintésébe, teljesen elvesztve realitásérzékét, mint egy elmebeteg ácsorgott a döbbszent emberek között és kéjesen mosolygott. Nem gondolt semmire, csak ízlelgette karján azt a pontot, ahol a férfi durván megragadta és boldog volt. Nem törődött a köréje gyűlt embercsoporttal, nem törődött a jövőjével, vágynai múlt időbe tették szerelembe belehasadt lelkét, és választottjának utolsó szavait ismételte bambán: – Lefeküdnék veled.

Néhány döbbszent perc után, a pletykaéhes tömegeből kivált egy nő és ráterítve Ilona vállára a kabátját, óvatosan igyekezett a szerencsétlen lányt visszatessékélni az üzletbe.

– Jöjjön kedvesem! – mondta neki kedvesen, de Ilona agyában ekkor már pállott üresség tátongott és csak ismételte a hallott szavakat: – Jöjjön kedvesem! – És ettől olyan boldog volt. – Az ő kedvese... vagy ő a kedves?... Lefeküdnék veled! – motyogta és hagyta, hogy az idegen nő visszatereje őt az antikváriumba. Agya teljesen kikökölt a normális menetéből, s képtelen volt megfelelő utasításokat küldeni a testének. Olyan volt ott a régi, poros könyvek között, mint egy otthelyezett s széthullott kézirat. Hiányzott a borítója, a címe, a tartalomjegyzéke. Betűk, szavak hal-maza volt pusztán, teljesen rendszertelenül egymásra hányva. Egy összekevert kirakós játék képkockái, és nem lehetett tudni, hogy mit ábrázol a kép eredetileg. Egész lénye belehervadt a fájdalomba.

– Na, mutasd magad, hadd lássalak! – jött be a két nő mögött nevetve Narkó, s csak ekkor látta meg, hogy E. Koó Ilona megöszült, megöregedett ez alatt a fél óra alatt. Teste, arca olyan szálnalmasan sorvadt össze, hogy Narkó megjegyezte a túl jól sikerült vicctől.

– Hadd lássalak! – ismételte a lány üveges szemekkel.

– Na, ne csináld már! – próbálta elbagatellizálni a dolgot Narkó, de olyan zavarban volt, amilyenhez nem volt szokva.

– Csináld már! – mondta a lány.

Erre már Narkó homlokára is kiült a rettegés verejtéke és majdnem ugyanolyan kétségbeesetten ténfergett az üzletben, mint az a szerencsétlen árnyéklény. Mozdulatai, gesztusai, amelyek eddig duzzadtak a merészségtől és az önbizalomtól, most leeresztettek, mint egy szezon végi otthelyezett gumicsónak a Balaton partján. Félt, s ez a félelem rekedtté és izzadósá tette. Amikor a testnedvek megjelennek az emberen, az olyan, mintha kifordítanák a testet. Alpárinak érezte, hogy a belső váladékai nyomot hagynak rajta és ilyen hétköznapivá alázzák az ő képzelt spirituitálitását. Olyan lett ettől, mint amilyenek azok a provinciális, egyszerű emberek szoktak lenni, akiket annyira lenézett. Első ízben undorodott meg magától, és ettől még inkább megrettent. Személyes sértésnek érezte, hogy a lány ilyen érzéseket, érzelmeket, vegetativitást váltott ki belőle. Haragudott Ilonára, s még jobban gyűlölte, mint eddig, mert tragédiájával egy pillanatra viszolygást indukált benne saját magával szemben. Az a gondolat gyötörte a legjobban, hogy olyan, mint a többiek. Számára a saját teste ez idáig valami olyan szférikus burkot jelentett, amely mint az olimposzi istenek negyedik dimenziós teste, csak egy rájá volt az ő minden mástól különböző objektivitásának. Most azonban ezekkel a valóságos, mégis anonim kémiai-biológiai folyamatokkal a profanitás világába szakadt bele, és ezt nem bírta elviselni. Hisztériás önsajnálataiban azonnal megfedekezett a lányról, és kedves öltözőbéli tükréhez rohant, hogy megnézzze, hogy lehetséges-e mindez. Lelke feldúlt volt ettől a szennyből, és kozmikus ízléstelenségnek tartott

ta, hogy ilyen helyzetbe kerülhetett. Se nem látott, se nem hallott. Mint egy eszelős, tapadt a tükörre, hogy egészen közelről, minden részletében megvizsgálhassa magát. Szinte a saját bőre alá kívánt látni. Kiforgatni, kikutatni akarta a vérerekben zajló örült vágatát, s megérteni, hogy lehetséges-e az, hogy az ő teste is csak egy anyag.

– Anyag. – harsogta egy kétségbeesett hang a fejében és ettől a rövid, száraz szótól teljesen rosszul lett. Szeme előtt kezdett elmosódni a valóságot és a tükörképét elválasztó horizont. Úgy érezte, nincsenek izmai, csontjai, hanem valami ködös, lila pára az egész teste. Olyan idegen, távoli lett minden. Nem ismerte fel saját magát ebben a tükörbéli bilokációban, s agya tele lett fagyos ellenségességgel saját maga iránt. Ekkor már csak valahonnan nagyon távolról hallotta, hogy mintha sziréna közeledő sikongatása töltené be a bérházak döbbszent tragédiáját, de felfogni nem volt képes ennek értelmét. Teste ide-oda csapódva hánykolódott az apró öltözőfülkében, mint nehéz ételektől háborgó gyomorban az újabb falat, s kifordulva magából, tombolni kezdett tehetetlenségében.

– Ég veled, reménytelen ifjú szerelmem! – susogta saját magának csendesesen, s az időközben darabokra tört tükör egy alkalmas szilánkjával felhasította ereit. A vér extrovertáltan spriccelt ki börtönéből, s Narkó érezte, ahogy elernyednek tagjai. A bolt kontúrjai kezdtek összefolyni, fülében zúgva hömpölygött a vér hangja, s az utolsó, amire még emlékezett egy elhaló hang, s egy autó becsapódó ajtaja volt.

– Ifjú szerelmem. – ismételte apatikusan a lány, miközben fehér ruhás alakok tuszkolták be egy mentőautóba, és rácsukták az ajtót. Nagy fáradtság vett erőt rajta. Közönyösen hagyta, hogy azt tegyenek vele az orvosok, amit akarnak. Csak feküdt ott a hideg nejlonnal letakart ágyon, s bánata homlokáról lelkébe göröngyösítette a ráncokat. Szelleme szundikáló lustasággal forgatta az unalomig ismételt szavakat: – Ifjú szerelmem. Öklendezett és gyomrának lázadása keserű ízt generált a szájába.

– Mint az epe. – futott át agyán egy pillanatra a felismerés, de csak mint egy érzés, ami nem tudatosult. Egyfajta ateizmus kerítette hatalmába. Hitetlenség a szerelemben, az életben, a továbbélés fontosságában. Elhagyta magát, elhagyta élete értelmét, elhagyta az életét.

Pécsett, 2007. október 26.

König Frigyes: Architektúrákép (Vass-gyűjtemény)

Kiss Benedek

Hajdan, a Ménesi úton

(Oláh Jánosnak a 65-dikre)

Kemény legény vagy,
János,
de mi sem vagyunk bodzafából.
Föl-fölsírunk mi mégis
e barbárosodó éjszakából.

Szarka-város és Böjti szél
egymás mellett
jól megállnak.
János, indultunk valamiért
- miért is? –
e megvadult világnak.

Én azt gondolom, békénk kerestük,
s a többiek békéjét.
Jól tettük?
Azt hiszem, jól.
Legyen meg békénk.

Az ember izgága állat, s bizony
még érdekét sem tudja.
János,
tán pár lelket mégis
készítettünk igazabb útra.

Ha megöregszik az ember,
szemérmes és csak a
szükségést vallja.
János, mi hajdan a Ménesi úton
a világot szólítottuk
viadalra.

Igazságunk volt s bátorságunk,
s így kellett történnie.
Az embernek néha
fel kell tudni magában
Istent
a porból
emelnie.

Fokról fokra elsötétül

Játszódok egy gondolattal,
eljátszik
egy gondolat velem.
Egyikkel sem jutottam sokra –
s ez volt
az életem.

Érdekel, mi nyilvánvaló,
meg annak a fordítottja.
Ami igaz
s ami való,
gyötri egymást acsarkodva.

Fokról-fokra elsötétül
a világ
s az értelem.
Szívemet kívánják étkül,
fogyok,
szívteledenem.

Ringassa bár közös ladik,
társ bajtársnak
idegen,
ember végül
embert eszik,
és süllyed minden jeltelen.illustráltak.

Jézus fiatalokkal beszélget

L. Simon László

A legjobb szó

Péntek Imrének

A legjobb szó keresése olyan,
mint gyalog bejárni Fehérvárt,
megállni mindenütt,
ahol történt valami fontos,
ahol történhetett volna valami visszavonhatatlan,
ha éppen értettem volna mindazt,
ami körülöttünk zajlott,
és ami rólunk szólt,
vagy szólhatott volna.

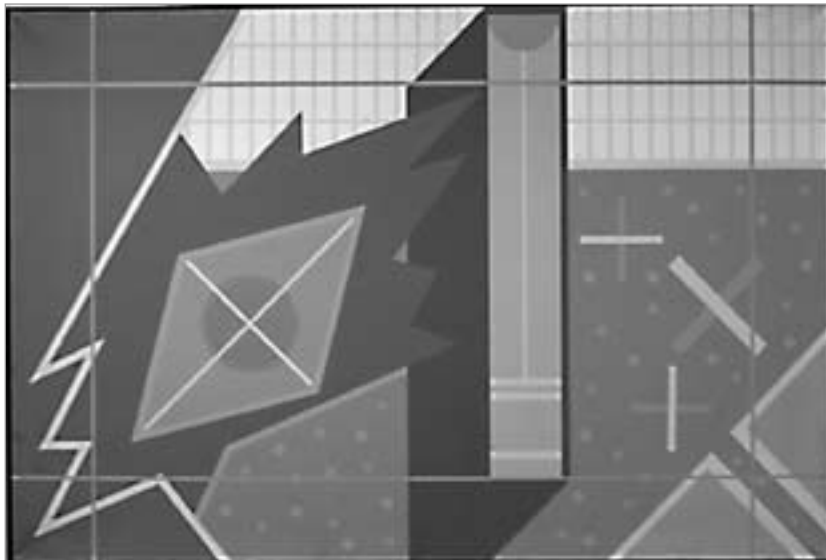
De én csak naponta felszálltam a 6 óra 44-es buszra,
hallgattam a nagyok meséit a történelmünkről,
aki a Lenin Intézetben végzett
orosz-történelem szakon,
de nem tudott oroszul,
ám nagyon is valóságosan mindent megtett azért,
hogy később ne kapjak jelest a történelem érettségim.

Vigyáztunk minden szavunkra
(férje a pártiskolát igazgatta),
s csak páran vinnyogtunk,
amikor az első világháborúnál tárgyaltuk
a Maginot-vonalat.

Szeptemberben kétszer is lecsérték a történelemkönyvünket,
s kiderült,
az 1945 utáni dolgokról diszkréten hallgatunk az érettségim,
nem kérdezik meg, amit nem mondtak el,
s ennek én örültem,
mert lusta voltam,
mint a legtöbb gyerek.

Október fele, ellógva a különórától,
a hónap alatt *A társadalmi formák marxi elméletéhez* című könyvvel
(amiből állítólag a felvételre kellett volna készülnöm – '89-ben)
végigmentem a Vöröshadsereg úton,
egészen a szovjet laktanyáig,
hogy az otthonról elcsent pálinkáért bajonettet szerezzek,
de csak kézigránát volt fölöslegben,
tojásgránát, amiből adtak volna szívesen,
ám én féltem,
és különben is csak a szuronyok érdekeltek,
különösen az oroszoké,
mert a nyele 20 ezer voltig szigetelt.

A legjobb szó keresése olyan,
mint gyalog bejárni Fehérvárt,
Bogárd felől érkezni,
ahonnan egykor dédapám jött kocsival,
vagy éppen lóháton,
de én csak gyalogolok,
keresem a régi köveket, házakat,
s kereslek téged, Imre:
a Kossuth utcában hol jobbra, hol balra
forgatom a fejem,
hazaindulnék:
Agárd, Pest, Fehérvár,
e furcsa Bermuda-háromszög
szív magába visszavonhatatlanul,
miközben én a hazatérés hamis illúziójával
hitegetem magam,
keresem a mélyülő örvényből,
az önfeladás táguló tengeréből kivezető utat,
kérdéznélek,
de te már egy másik városban élsz,
s veled költözött a haza,
a térkép,
a tájleírás az értelmező jelzőkkel,
így nincs, aki megválaszolja a lassan húsz éve aktuális kérdést:
hogyan válhatnék én is
a saját erőmből senkivé?

Bak Imre: Idézetek II (Vass-gyűjtemény)

Pasku Györgyi-Pápes Éva

Női sorsok az évszázadok tükrében

Szabó Magda Az ajtó és A pillanat című regényének kapcsán

Szabó Magda női íróink közül is magasan kiemelkedik, nem beszélve arról, hogy művei, teljesítménye révén joggal foglalja el helyét a magyar irodalom élvonalában. Mégis mi a jelentősége akkor annak, hogy női író, miért érdemelne ez a tény külön figyelmet?! Ezt a kérdést ma már nem szokták feltenni, hiszen esélyegyenlőséget hirdető korunk ragaszkodik a megkülönböztetések mellőzéséhez, nota bene az élharcos Egyesült Államokban már a Mr. és Miss megkülönböztetés is hibának számít, már nincs „kisasszony”, csak valami hibrid Ms van, amiből legfeljebb a nemre lehet következtetni, a férjezettség állapotára már nem. Nyilván oka van az ilyen rigorózus megkötéseknek, méghozzá történelmi oka, hiszen ott lapul a háttérben az a sok évszázados másodlagos szerephez szorítás, mellőzés, szándékos tudatlanságban tartás, ami a nőket nem engedte igazán érvényesülni, nem engedte meg, hogy a férfiak által vezetett világ küzdőterének aktív részeseivé váljanak. Virginia Woolf: Saját szoba¹ című remek esszéjében kimerítően értekezik arról, mivé lett volna egy Shakespeare tehetségű lány sorsa a 16. században, s nem hagy kétséget a felől sem, hogy ez a hátrányos helyzet – ha némiképp javult is – még századokon keresztül fennállt. S bár sem irodalom, sem költészet nem létezett a női szerzők nélkül; ők maguk magukról igen keveset szólhattak. Természetesen mindig voltak kivételek és egyedi esetek, de általában ez így működött, s ezért aztán a nőkről századokon át – úgymond – „másodkézből” kapott információink vannak, vagyis a férfiak látószögén keresztül ismerhetjük meg a gondolataikat, érzéseiket, egzisztálásukat az őket háttérbe szorító társadalmi kényszerek (férfiuralom) torzításai miatt.

A 19. század nagy nőírói már változtattak ezen a helyzeten, s lassan teret nyert a „női irodalom”, hogy mára, a 21. századhoz elérkezvén, végleg megszűnőben legyen minden megkülönböztetés. (Legalábbis a világ egy jelentős részén!) Egy különbség azonban mégis megmaradt, s ez remélhetőleg nem fog változni holnaputánra sem, ez a biológiai, nemi determináció. Ennek tudomásulvétele azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne fontos továbbra is azoknak a társadalmi, történelmi hátrányoknak a ledolgozása, kiegyenlítése, amelyek olyan nagymértékben korlátozták a nők irodalomban való önkifejezését az elmúlt évszázadokban. Azért is fontos ez, mert éppen a biológiai meghatározottság miatt nagyon jelentős különbségek vannak a férfi és a nő szemszöge, látásmódja között, amelynek megjelenítése, kifejtése gazdagítja

1 Virginia Woolf: Saját szoba Európa Kiadó 1986

az irodalmat, s a különbségek megélési tudatosságát, a férfi és a női szerep immár hátrányos megkülönböztetés nélküli vállalását.

Az emberi létezés női oldaláról, a nőiség, pontosabban nőként levés nagyon pontosan körülhatárolható világról ír – nőként – nemcsak nőknek Szabó Magda. Történelmileg éppen a határon áll, hiszen egy olyan korban született, amikor a nők még nagyon is kötött szerepet vállalhattak, amikor a némi műveltséggel bíró középosztály „úrihölgyei” előtt is csak nagyon kevés lehetőség nyílt meg, nem beszélve az alsóbb osztályok tehetséges tagjairól. Pályája delelőjén azonban egy olyan világban egzisztált, amelynek deklarált célja és egyben gazdasági kényszere volt a nők munkavállalása. Sőt! Egy időben még egyfajta ideológia vezérelte eszmény nyomán a sajátosan férfiak számára elvégezhető, azaz komoly fizikai erőfeszítést kívánó tevékenységeket is előszeretettel végeztették nőkkel. Ebből aztán az a fajta: se hús, se hal állapot jött létre, amelyben senki sem találta meg az igazi helyét és szerepét, ami pedig oly nélkülözhetetlen a társadalmi jó közérzet kialakulásához.

A Szabó Magda-regények hősnői igen sokfélék; van köztük háziasszony, értelmiségi nő, anya, nagymama, író, cseléd, hivatalnok, könyvtáros, művész, királynő és államalapító, egy dologban azonban egyek: sorsukon keresztül bemutatkozik nekünk a század történelme, mindazok a változások és tendenciák, amelyek meghatározták az életünket. Az ő történetüket olvasva igazi beavatást nyerünk a 20. század átrétegződéssel teli, bonyolult világába, de leginkább azokba a változásokba, amelyek éppen a nőket érintették, speciálisan az ő sorsukon keresztül zajlottak. Az a fonál, amelyen keresztül a sokféle sors és jellem összekapcsolható, Szabó Magda korok és történelmi viharokon túli emberség-hite, ha úgy tetszik, sziklaszilárd jelleme, amellyel tévedhetetlenül a helyére teszi a dolgokat, s amely mindig egy rögzített ponthoz tart: a világ legmélyebb valóját meghatározó törvényeken keresztül érvényesülő életszeretethez. Ennek kulcsa pedig az igazság, amelynek érvényre jutása oly sokféleképpen működik, oly sok kanyarral vájja ki azt a medret, amiben az élet aztán örömmel és bánattal megtöltkezik.

„Ez a könyv nem Istennek készült, aki ismeri zsigereimet, nem is az árnyaknak, akik mindenre tanúk, és figyelik ébrenlétem és álmaim óráit, hanem az embereknek. Bátran éltem idáig, remélem, meghalni is így fogok, bátran, hazugság nélkül, de ennek az a feltétele, hogy

*kimondjam: én öltem meg Emerencet.*² Az *ajtó* című regényének kezdőmondatai ezek, s már itt is érződik az a szinte bibliai hangütés, amellyel ezt a nagyon is modern történetet elbeszéli. A benne szereplő személyek a hétköznapi nagyváros így-úgy boldoguló lakói, akik egy utópia által meghatározott világban, a szocialista-kommunista frázisok légkörében élik mindennapjaikat. Ebben a háttérben jelenik meg Emerenc, a saját törvényei szerint élő középkorú nő, az író nő háztartási alkalmazottja. Először csak kissé habókosnak gondolja őt a környezete (az író nő!), hogy aztán lassan kibontakozzon egy végtelen sok szenvedésen átívelő, Istennel, sorssal nehezen békülő, erős jellemű ember képe. Mindannyian hajlékonyak vagyunk a magunk módján, mert alkalmazkodunk a világ elvárásaihoz, az együttélés szabályaihoz, az érdekeinkhez, az öröklött mintáinkhoz és így tovább, de mégis vannak köztünk olyan egyéniségek, amelyeken megtörik ez a sok fodrú alkalmazkodási láncolat. Emerenc egy ilyen egyéniség Szabó Magda regényében, aki egy mélyben működő, belső törvény és rend alapján fittyet hány a világ deklarált törvényeinek és szokásainak. Tudása nem kompatibilis az ad hoc valósággal, de valami olyan szilárd és örökérvényű működik benne, ami előtt érvényét veszti az „itt és most” kérészeletű eszmerendszere és szokásjoga. Természetesen törekeny is egyben, hiszen nincs meg benne az alkalmazkodás rugalmassága, amellyel hozzáidomulhatna a változó világhoz, s mert nincs olyan szikla, amit ne lehetne összetörni, ha az alapokat mozdítják meg. Emerenc egyfajta anya-őskép, mitológiai személy, aki sorsában hordja az ősi teremtő-pusztító asszonyi energiát. Gaia személyesen, aki haragjában pusztít, örömeiben teremt. Olyan személy, aki nem szereplője a világnak, hanem emlékeztetője, mert hordozza azokat az ősi mintákat, amelyek szerint aztán a szerep-leosztások megtörténtek. Igazából hozzá való viszonyukban értékelődnek fel vagy le a kapcsolódó emberek, mutatják meg valódi mivoltukat, mert kiderül róluk, hogy emberségük kiállja-e a próbát. Szabó Magda első mondata is erre a próbára utal, amelyben neki (író nő-főhősnő alteregójának) kellett megmérgettenni, és aztán kevésnek találtatni.

Különleges megmértetés ez, mert nemcsak emberként kell benne helyt állni, hanem nökként is, ami ebben az esetben jóval többet jelent, hiszen egy atavisztikus őskép válik a mércévé, ami előtt nincs lehetőség sem magyarázkodásra, sem fellebbezésre.

Szabó Magda utolérhetetlen írói találmánya ez a mitikus párhuzam, a jelen mögött mindig felsejlő ősi szövedék, amely gyökértelenné látszó (és helyenként úgy is működő) világunk mögött képes felidézni a mintát, az eredetet, ha úgy tetszik az idolt, ahol még működött az alapenergia. S ennek az energiának a „neműség” még igen fontos alapeleme volt. Emerenc nagyon is nő, s habár

„anyasága” tragédiával terhelt, a legmélyebb tartalmát élte meg.

Ő az áldozathozó, a befogadó, a megőrző és a legtisztább értelemben szolgálatot tévő, a női archetípus anyaelektájának hordozója, aki már külsejében is ősképet idéz: „*Tűz sugározta körül, magas volt, csontos, öregnek is valahogy hatalmas, nem kövér, de izmos, erősugárzó, mint Walkür, a kendője is olyanformán volt a fején, mint egy harci sisak.*”³ Ez a látszólagos férfiaság egyáltalán nincs ellentétben a női alapotposszal, hiszen az anyasággal nem a szépség kapcsolódik, hanem a megtartó erő, s ebben Emerenc megtette a magáét.

Szabó Magda úgy járja körül történetében a valódi női szerepet, hogy mindaz a bonyolultság, amelyet köré szóttek a társadalmi viszonyok, egyszerűben leválik, lehámlik, mert a szembesítés során visszajutunk az alapokhoz: ki az, aki képes volt a megtartó, megőrző ős-mintáját betölteni, s ki az, aki nem. Az író nő válasza már az első mondatban világos: ő nem volt képes. Emerenc halálában bűnösnek érzi magát, s bár nincs törvény, amely elítélné, itt magának a szembesülésnek van katartikus hatása.

Szabó Magda egyfajta mozaikos szerkezetet teremt: emlékvillanásait követve az oknyomozó izgalmát, feszültségét éljük át: összerakjuk a múltból felbukkanó puzzle-darabokat, s több idősíkot bejárva három egymásra épülő történet bontakozik ki előttünk az összerakó „játék” során. Emerenc életéposza, az író nő belső, lelki változásának folyamata és kettőjük kapcsolatának tragédiája. Az alkotó által alkalmazott emlékezés-mechanizmus befolyásolja az időérzetet is. A cselekmény reális ideje megközelítőleg 20 év: Emerenc és az író nő ismeretségének tartama. Ugyanakkor jóval nagyobb intervallumú elbeszélői relatív időt tapasztalunk, hiszen a narratíva kihagyásos módszerrel élve és a múltba vissza, illetve a jövőre vonatkozó, előre tekintő utalások révén Szabó Magda legalább egy emberöltőnyi kort ölel fel „analitikus drámája” megírásakor.

A cselekményszöveg mozaikszerűsége, az idővonal memorikus villódzása ellenére egy nagyon szigorúan megszerkesztett művet olvasunk. Ennek egyik nyilvánvaló bizonyítéka a regény keretes struktúrája, melynek meghatározó motívuma egyrészt az „álom”, másrészt az ezen belül és a címben is megjelenő „ajtó” toposz. Ez a toposz kulcs jellegének megfelelően szervezi a szöveget; az eseménysorban kapott szerepe szerint fontos üzenet-hordozóvá válik. Az *ajtó* a bizalom és a bizalmatlanság, az emberek – itt és most: Emerenc és a többiek – közti kapcsolatteremtés lehetőségének vagy lehetetlenségének jelképe lesz.

A szemünk előtt kibontakozó történetben az *ajtó* kinyitásának egyetlen letéteményese az író nő. A bizalom elnyeréséhez vezető lépések tagolják a cselekményt; a két

2 Szabó Magda: *Az ajtó*. Budapest, Európa, 2005, 7. p.

3 Szabó Magda: *Az ajtó*. Budapest, Európa, 2005, 10. p.

szereplő megismerkedése, majd kapcsolatuk alakulása különböző elbeszélő módot kap. Először Emerenciát mások, elsősorban az író szemüvegén keresztül látjuk. A határozott és megnyerő, bizalmat árasztó külső (a már említett walküri megjelenés) ellenére rejtélyesség és az ebből fakadó bizonytalanság lengi körül Emerenc alakját a róla mesélt epizódoknak köszönhetően. Szabó Magda reflexiói sem hízelgők, csak erősítik az olvasó zavarát: „Emerenc nem beszédes.”⁴ „...úgy tudott viselkedni, hogy néha már-már zavaróan formális volt.”⁵ „...kicsit hibbant ez az öregasszony, sajtóságon működő elméjével számolnunk kell a továbbiakban.”⁶ „Azt hiszem, kezdetben félttem Emerenctől.”⁷ stb.

A szerkezet következő egységében közvetlenebbül tapasztaljuk meg Emerenc egyéniségét – cselekszik és mesél, ő maga szintén elbeszélővé válik. Sőt az író-narrátor is fokozatosan fejlődik egyre objektívebbé, engedve, hogy olvasója kialakíthassa a saját „szemüvegét” a főszereplők személyiségét illetően. Így mire eljutunk a történet utolsó, drámai fordulatáig, a három eseményszint „kirakó játéka” teljessé kerekedik (az analitikus drámaszerkezet mintájára), tehát a szerző belső változása is lezajlik. Ebben a narratívában már „szabadkezet” kap az olvasó, hogy ütköztesse a két jellemet, s felvesse a kérdést, hogy valójában kinek a monodramáját is hordozza ez a mű, Emerencét vagy az íróőét.

Ebben a szembesítésben Emerenc lesz az antik hősnő; ő bír állandó értékrenddel, melyet megalkuvás nélkül őriz az átélt tragédiák és megaláztatások ellenére is. Világában nincs helye a hazugságnak, a csalárdságnak; a végső összeomlást, meghasonulást is ez okozza a számára. A művészetről kimondott ítélete tovább árnyalja a két jellem értékrendje közti különbséget: „Művészet – ismételte a szót keserűen -, ha maguk csakugyan azok volnának, művészek, akkor igazi volna minden, még a tánc is, akkor meg tudnák tenni, hogy a lomb a szavuktól lebegjen, nem a szélverő géptől vagy micsodától, de nem tudnak maguk semmit, se maga, se a többi, bohócok mind, még annál is hitványabbak, rosszabbak a latornál.”⁸

Emerenc nem fogadja el a látszatvilágot, csak egyetlen valóságos út létezik a számára – a természetesség. Nem dacol a társadalom által állított szabályokkal; egyszerűen nem vesz rólok tudomást. Független individuum, aki nem birtok, mert nem birtokol; viszonyrendszere az emberekkel és a természettel, állatokkal valamely ősi, mély, szinte transzcendens tudásra épül. Az így kialakított belső rendjét, melynek saját örök törvénye: „Maradj önmagadhoz hű és ember!”, Emerencnek őriznie kell, s emiatt időnként rejtőzködni kényszerül az „ajtó” vagy

kendője mögé. De a tudás megosztása ugyanúgy természetes feladat az ő világában, ezért az *ajtó* a megfelelő pillanatban ki is tárul. A pillanatot fel kell ismerni és meg kell érteni, az *ajtónyitásra* méltóvá válni – a másik félnek is. Az író rádöbbenése erre a tapasztalatra – maga a mű. De ez a rádöbbenés nem óvta meg mégsem attól, hogy saját szavaival: meg ne ölje Emerencet, akinek lényé annyira különváltva létezett a jelen világ szabályaitól, hogy sorsa tragédiába torkollott. A mű elsősorban éppen ennek a tapasztalatnak a megfogalmazása, annak a megvilágosodása, hogy már nem lehetséges ez a fajta „tisza” létezés, mert törésre, halálra ítéltetett a modern világ törvényei szerint.

Szabó Magda képes megmutatni ennek a folyamatnak a teljes szomorúságát, de egyben képes felmutatni a szükségességét is, hiszen a „példa” – Emerenc áldozata nélkül hajlamosak lennének elfelejteni, végleg kiiktatni világunkból a mélyebb törvény létezését, a női toposz örök mintájának érvényességét. Így aztán a rádöbbenés, amely az első sorokban megfogalmazott személyes bűnösségre utal, egyben annak megfogalmazódása is, hogy értem, látom, felismertem valamit a törvényből, a világ működésének rendjéből.

Ennek a történetnek furcsa ellentétpárja a Szabó Magda életműben *A pillanat* című regénye, ahol ennek látszólag éppen az ellenkezője történik meg, vagyis az alkalmazkodásképtelenség helyett a törvény kijátszása, a végtelen rugalmasság, az alkalmazkodóképesség tanúi lehetünk Creusa trójai királylány sorsát követve. Már maga a helyzet különleges: Trója pusztulásának képeivel indul a regény. Az istenek rendeléseiként működő nagy ostrom végjátékánál vagyunk, s hogy ez mennyire a „hatalmasok” játszámája, a felől nem hagy kétséget az író. A Vénusz szülte Aeneas trójai királyfi felesége Creusa, menekülésük az Istenek által levezényelt menet szerint kell történjen, ehelyett megtörténik az a *pillanat*, amiben minden fordul egyet. Creusa öli meg Aeneast, ő lép férje helyébe, s annak páncélzatában és „képében” folytatja tovább életét.

Szabó Magda Creusa megformálásával, egy új szempontból írja felül a már ismert eseménysort: Trója bukását és a latin birodalom alapjainak megteremtését. Az eddigi mellék- és kötelező áldozatszerepből Aeneas felesége kerül a középpontba, de ennek ára van: dönteni kell, majd vállalni a felelősséget. Férje megölésével azt a tudását érvényesíti, amely egyértelműen őt teszi alkalmasabbá annak a szerepnek a betöltésére, amelyet az istenek írtak meg – így ő lesz az új birodalom megalapítója, női testben létezve Aeneasként. Ezzel egyben véleményt is mond a „szadista istenekről”⁹, akik leosztják a szerepeket, mit sem törődve azzal, kit hogyan érint mindez. Felülbírálja a döntést, amely őt áldozattá tenné, de ezzel vállalnia kell a következményeket is: léte ezentúl megszűnik sze-

4 i.m. 14. p.

5 i.m. 15. p.

6 i.m. 16. p.

7 i.m. 20. p.

8 i.m. 137. p.

9 Szabó Magda: *A pillanat*, Magvető Kiadó, 1990. 25. p.

mélyessé lenni, immár hordozója a sorsnak. Alkalmassága nem kétséges, mindenre megtanították ugyanúgy, mint férjét, csak éppen ő valóban képes uralkodni és dönteni, ráadásul sajátos kettős „neműségéből” következően jóval nagyobb áttekintése van a történetekre.

A döntés képessége mellett lényeges tulajdonsága Creusának az autonómítás, az egyedülállóság, az a sajátos nézőszög, amellyel folytonosan kommentálja, értelmezi az előírt szereprendszert. Ez a jellembéli autonómítás a szerkezetben is megjelenik: Saboas eposzíróként megidézi Creusát, de aztán magára hagyja, s mi Creusa monológját követjük. Ehhez különös elbeszélőmódot alkalmaz; egyetlen fejezetben jelenik csak meg a hagyományosnak mondható narratív technika, a mű többi részében belső monológot használ. Annak is sajátos, élőbeszéd változatát imitálja, mely váltakozva retrospektív, tehát a múlt emlékeit idéző/magyarázó, a jelen eseményeire reagáló és a biztos tudás birtokában a jövőre kitekintő. A beszédmód szokatlanságát fokozza, hogy a monológ tulajdonképpen egy áldialógus, hiszen Creusa folyamatosan egy beszélgetőtárhoz (többnyire Lavíniához, latin feleségéhez) intézi szavait, kinek jelenlétéről, gesztusairól, a párbeszédben való részvételéről csak a főszereplő reakciójából, válaszaiból, megjegyzéseiből következtethetünk. Így folyamatosan a cselekvő nő gondolatai mentén haladunk, közvetlenül ismerjük meg döntéseinek logikáját, érzelmi hátterét. Ráadásul egy olyan szöveget olvasunk, amely egyfajta átmenetet képez a próza és az eposz időmértékes verselése között, helyenként ritmikus prózáként funkcionál, dallama van, mint az eposzoknak, miközben megmarad prózának. Egyedülálló bravúrral idézi meg a modern szóhasználaton keresztül az archaikus világot, egyszerre használva a modern világ szókészletét és az antikvitás gazdagon burjánzó képi világát.

Ebben a modernül mitikus világban kell Creusának egy már előre megírt, férfiszempontú történelmet végigjárnia. Tud-e a maga női szubjektumán keresztül új olvasatot adni neki? Teljesíteni és közben megőrizni önmagát? Nyilván nem kis nehézségeket győz le, amikor saját nemének természetes vágyait kiélethetetlenül kell hagynia, miközben ugyanígy biológiai kényszerek szerint beteljesületlen lehet csak házassága Lavíniával. S ebben a furcsa férfi-nő kettősségben élő Creusa kitérte magát az olvasó előtt, megmutatja a legmélyebben női lényegét: a mindenkori alkalmazkodást, mint egyetlen lehetőséget a megváltoztathatatlan körülmények kényszerében. Teszi, amit tennie kell, de eközben folytonosan szenved, mert éppen azok a dolgok múlnak el mellőle, amelyek teljessé tehetnék a létezését: nem élheti meg a szerelmet, a vágyat, de még a gyászt sem igazán, mert „...az ordítást is visszatartom, az egész rohadt élet úgy telt, hogy szinte mindentől visszatartom magam, mert még nem jött el az ideje, még mindig várni kell.”¹⁰ Itt a túlélésről van szó, amely a női sors egyik pillére volt mindig is, ahogy Lavíniát oktatta Creusa

megfogalmazza: „... a túlélést neked is meg kell tanulnod, mert nem fogsz tudni megbirkózni a világ találékony és kiszámíthatatlan szögből érkező támadásaival a védekezés módjának elsajátítása nélkül, pusztán magasztos fogalmak nevét szegezve magad elé pajzsul, hogy nemes áldozat, drága hős, megdicsőült csapataink kivédhetetlen vesztesége. A túlélés eszközeinek válogatásánál sajnos azt kell nézned, melyik hoz megoldást, nem hogy melyik karcolja fel az etikádat...”¹¹

Felfokozott iróniája, amellyel kommentálja az eseményeket, egyszerre teszi humorossá a történeteket, de egyben végtelenül szomorúvá is, hisz megváltoztathatatlan mindez, nincs kibúvó, nincs olyan lehetőség, amellyel átírhatná a számára kijelölt sorsot. De legalább leleplezi, megmutatja, mi is történik valójában a hivatalos változat mögött. A mitológia feléled, és megtelik vérbő személyekkel, akik miközben élnek, ölnek, halnak, átváltoznak történelemmé, s személyes kicsinységüket elfedi a kollektív emlékezet.

Kettős értelmű a regény címe: *pillanat*, mert egyszerre érezteti – sőt ki is mondja –, hogy létezik egy olyan lehetőség, amikor kibújhatunk a sors keze alól, és valami módon megváltoztathatjuk azt, de egyben utalás is arra, hogy az ember élete csak egy pillanat a világ körforgásában, a történelem nagy folyamatában. Megváltoztatható és egyben megváltoztathatatlan, vagyis egyszerre mindkettő, mert egyéni életünkkel belesimulunk abba a nagyba, amit történelemként nézünk vissza, de amelynek egyéni vetületében a teljesség ígérete van. Annak eldöntése, kiválasztása, hogy melyiket éljük meg, éljük át, már maga az életünk. Szabó Magda nőként és íróként ennek a kettősségnek a krónikása, zsigereiben és megélt családi sorsában az erős nő és a gyenge férfiak képletét hordozva elmélkedik az ember számára lehetséges átjáróról, az *ajtóról*, amelyen át az örökkévalóságba léphetünk, arról a *pillanatról*, amely számunkra adva van, hogy a döntéseinket meghozhassuk. Nem ad sem tanácsot, sem irányt, „csupán” megmutatja a lehetőségek végtelen sorát, amelyben hősnői küszködve, bukdácsolva keresik önmaguk kiteljesítésének lehetőségeit, amelyhez vagy van, vagy éppen nincs keret, amint azt évszázadokon keresztül megélte minden nő, akit alkataánál fogva predesztináltak egy társadalmilag előírt szerep betöltésére. Érzékenysége, intelligenciája, műveltsége és hatalmas mesélő tehetsége nyomán olyan asszonsorokat élhetünk át műveiben, amelyek katartikus erővel szembesítenek mindazokkal a nehézségekkel, amelyek a „gyengébb” nem számára adottak: amelyek voltak és vannak, mert itt nem csupán társadalmi meghatározottságról, toleranciáról van szó, hanem tradicionálisan működő archetipusokról, amelyek tudatalattinkban jelen vannak, megnyilatkoznak, befolyásolják mai életünket is.

10 i. m. 129. p.

11 i. m. 161. p.

Szemes Péter

Hommage á Ruszt József

A zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház fennállásának negyedszázados évfordulója alkalmából közölt ünnepi összeállításunk nem lenne teljes az alapító mester, Ruszt József emlékének megidézése nélkül. A kiváló Kossuth- és Jászai-díjas rendező életművét, művészi hitvallását talán legteljesebb formában egy máig sajnálatosan kevés visszhangot kiváltó kötet foglalja össze. A barátok, egykori tanítványok és tisztelők példás összefogásával megvalósult, *A Föld lapos és négy angyal tartja* című kiadványba Ruszt színházi pályájának 42 évéhez ugyanennyi kapcsolódó szöveget válogatott össze a két szerkesztő, Kőszegi Lajos, a veszprémi Petőfi Színház akkori (a könyv bemutatójára 2004-ben került sor) irodalmi munkatársa és Nánay István színháztörténész, kritikus. A több, mint négy évtizedet átfogó három és fél tucatnyi írás műfaji sokszínűségét – az interjúk, beszélgetések, színházi jegyzőkönyv-részletek, magánlevelek közé plasztikusan épülnek be a mester saját elméleti dolgozatai – tovább fokozza a szerzők eltérő személyisége, világnézeti beállítottsága, alanyhoz való viszonyuk (ez a feltett kérdésekben, bevezetőként leírt mondatokban, sokszor a leírt szöveg egészének stílusában erősen érzékelhető), nem is beszélve a megjelenés helyéről, legyen az pártlap, budapesti vagy vidéki hírlap, szakfolyóirat, elhangzás esetén rádió. Ez a fajta heterogenitás egyfelől hasznos, hiszen nyomon követhető Ruszt egyéni sorsának alakulása és ezzel együtt szinte teljes alkotói pályájának hullámlása - hegyeivel és völgyeivel együtt, másrészt a kötet-egész szempontjából egyértelművé teszi, mekkora szükség lenne egy saját írásokból hasonlóképpen értőn válogatott és gondosan szerkesztett kiadványra is, melynek kiadására az életmű lezárulása lehetőséget teremtett.

A Föld lapos és négy angyal tartja című kötet nemcsak színház-, de kortörténetet is fest, hiszen szemelvényei úgy villantják fel a rendezői oeuvre különböző fejezeteit, s ezen belül az egyes bekezdések jellegzetes szövegheleyeit, meghatározó, piros tintával jelölt passzusait, hogy azokból a személyes élettények mellett az adott időszak politikai, társadalmi – és ezekkel szoros összefüggésben – művészeti, színházi viszonyai is nyilvánvalókká válnak. A nyitóbeszélgetés a főiskoláról nemrégiben kikerült, de már sikeres, rendkívül ambiciózus fiatal színházi szakembert állít elénk. Ruszt ekkor – 1969-ben – a debreceni Csokonai Színház rendezője (abban az időben a frissen végzett rendezőknek kötelező jelleggel vidékre kellett szerződnie), s ezzel párhuzamosan az Egyetemi Színpadon korábban megkezdett művészi munka irányítója. A helyzet paradoxona, hogy míg az Universitas Együttes amatőr tagjaival lehetősége volt kísérletező jellegű, groteszk elő-

adásokat létrehozni (melyek sajátos, újszerű hangvétele jelentős sikereket eredményezett több rangos nemzetközi fesztiválon – Wroclawban, Párizsban, Nancyban, Londonban, Birminghamban, Pármában, Bécsben és Zágrábban), addig a civis város teátrumában a közönség igényeinek kielégítésére konvencionális színházat kellett csinálnia. Az Egyetemi Színpad művészeti vezetőjeként 1967-ben a nevezett lengyelországi seregszemlén látta a kísérleti színház atyja, Grotowski együttesének előadásában Calderon *Az állhatatos herceg* c. drámájának feldolgozását, ami életre szóló élményt jelentett számára, nagyrészt ennek hatására kötelezte el magát az egész akkori európai gondolkodáshoz képest újszerű színházi törekvés mellett. Ruszt szinte egész alkotói pályája során azon dolgozott, hogy a megfigyelt módszert saját rendezéseiben minél megfelelőbben alkalmazza, amihez már rögtön első professzionális állomáshelyén nem talált sem szükséges alapokra, sem kellő támogatásra. Elkerülhetlenné vált tehát számára a váltás, Debrecen 1973-ban a kecskeméti Katona József Színházra cserélte fel.

A helyzet módosulását, a lehetőségek kibővült körét ekképp szemléltetik egyik, ebben az időszakban adott nyilatkozatának szavai: „Igazán felszabadultan először Kecskeméten tudtam dolgozni, amikor a Katona József Színházban vendégként a *Hamletet* rendeztem. Ennek tulajdonképpen nem a két színház közötti bármiféle különbség volt az oka, hanem a helyváltoztatás ténye és a feladat nagysága. Megelőzően valahogy iskolásabb módszerek határozták meg munkámat. *A Hamlet* volt talán az első, amikor szinte gátlástalanul tudtam arra gondolni: mit is jelent számomra a *Hamlet*. Ezt érezhette meg a társulat is, s ennek köszönhető, hogy nem „általában” sikerült *Hamletet* színpadra vinni, hanem kísérletet próbáltunk tenni arra, hogy arról szóljon az előadás, amit számomra a *Hamlet* jelent, s nem utolsósorban azt érzem jelentősnek, hogy ezt az egész társulattal el is tudtam fogadtatni.”

Míg Debrecenben Shakespeare *Lear királyán* és két O'Neill-darabon (*Hosszú út az éjszakába*, *Amerikai Elektra*) kívül nem igazán sikerült megvalósítani elképzeléseit (ekkor terjedt el róla, hogy ő „a legkegyetlenebbül húzó rendező”), addig Kecskeméten már vendégként is saját stílusát tükröző előadásokat hozott létre: *Hamlet* mellett Szakonyi *Adáshibáját*, Calderon *Az élet álomját* és a *III. Richárdot*. Voltaképpen Ruszt számára a Katona József Színházhoz kötődik a klasszikus darabok élménye – már főrendezőként aratott rendkívüli sikert a *Troilus és Cressidával*, amit további Shakespeare-bemutatók követtek (a *János király*, a beavató produkcióként előadott *Rómeó és Júlia*, a *Pericles*), de megemlíthetjük két Schiller-rendezését (*Don Carlos*, *Stuart Mária*), vagy Racine *Berenikéjét*, valamint az ugyancsak a középiskolás korosztály tudatos nézővé formálását célzó *Antigonét*, illetve *Csongor és Tündét*. A világirodalom nagy szerzőinek művei a ruszti koncepcióba helyezve nemcsak a közönségnek

jelentettek felejthetetlen élményt, a társulat neveléséhez is jelentős mértékben hozzájárultak. Saját lehetőségeinek nagyfokú kihasználása mellett Kecskeméten egységes színészgárdát kovácsolt, sikerrel honosított meg egy újfajta értékítéletet, művészi szemléletmódot, aminek következtében a Katona József Színház a vidéki színjátszás egyik fellegvárává vált – még ha a mintának tekintett kaposvári vagy szolnoki eredményeket nem is sikerült elérni. Nem véletlen tehát, hogy Ruszt József kecskeméti munkája elismeréseként Jászai-díjat kapott.

Miután felvirágoztatta, elindította a siker útján Bács-Kiskun megye székhelyének teátrumát, szükségét érezte tehetségét újra Budapesten megcsillantani, ezért 1978-ban elvállalta a Népszínház főrendezői feladatait (közben dolgozott a Vígben és a Nemzetiben is). Ez azonban csak rövid kitérőnek bizonyult pályáján, hiszen hamarosan már Szegeden találjuk, a Nemzeti Színház művészeti tanácsadójaként. A Tisza-parti városban ugyanazt szeretne volna megvalósítani, amit Kecskeméten, azonban a körülmények nem bizonyultak megfelelőek, ezért elfogadta a zalaegerszegiek felkérését és néhány hűségessé színésszel közösen az ország akkor legfiatalabb színházához szerződött.

Az induló Hevesi Sándor Színház addig példátlan lehetőséget kínált számára – itt végre szinte teljesen szabad kezét kapott annak érdekében, hogy meghatározó vidéki műhelyt teremtsen. „Amit már korábban elterveztem, azt most Zalaegerszegen megcsinálhatom. Egerszegen mindent elvállalok annak érdekében, hogy biztosítva legyen az, amiért odamegyek.” – nyilatkozta 1982-ben. S valóban, az erős előévad után 1983 októberében Madách *Az ember tragédiája* c. „emberiség-költemény”-ének klasszikussá vált előadásával (Szalma Tamással Ádám, Fekete Gizivel Éva és Gábor Miklóssal Lucifer szerepében) vette kezdetét az a folyamat, melynek eredményeként a zalai megyeszékhely Ruszt nagy elődjéről elnevezett teátruma a magyar színjátszás számon tartott, elismert fórumává vált. Olyan, ma már meghatározó színháztörténeti jelentőségű rendezései fémjelzik ezt a korszakot, mint a Bartók-triptichon (*A csodálatos mandarin* /1982/, *A fából faragott királyfi* /1983/, *A kékszakállú herceg vára* /1984/), a Babel szövegei alapján írt *Húsvét* (a IV. Országos Színházi Találkozó egyik vitadarabja, az 1985/86-os évad legjobb előadása a Petőfi Csarnokban) /1984/, Teleki László *Kegyence*, Lessing *A bölcs Náthánja* /1986/, vagy Goethe *Egmontja* /1987/. Bár e teljesség igénye nélküli felsorolás nem tükrözi, a megbízott igazgató, egyben művészeti vezető elsődleges – utólag kijelenthetjük: megvalósult – célja a Vilar-i modellre épülő népszínház és a kísérleti színház egységének megteremtése volt. Ennek érdekében kiváló érzékkel használta ki a város egyéb, játékra alkalmas épületeit, talált ezek tereinek adottságait érvényesítő darabokat (csak az összehasonlítás kedvéért: míg Ruszt idején öt többé-kevésbé állandó játszóhely volt Zalaegerszegen, addig jelenleg egy ilyen áll a társulat rendelkezésére). 1984-ben a szakmai utánpótlás biztosítására megalapította a teátrum színészképző

stúdióját, melyet egykori mesteréről, Nádasy Kálmánról neveztek el. Jellemző, hogy a színházi pályára lépő fiatalok teljeskörű, alapos oktatását olyannyira szívén viselte, hogy itteni tanulmányaik befejezése után kötelezni akarta őket a tanárképző főiskola elvégzésére, sőt a főváros-központúság ellensúlyozására rendezői szakot is szeretett volna a zalai megyeszékhelyre hozni – úttörő elgondolásainak megvalósulásaként előbb Veszprémben indult színháztörténész (elméleti), majd Kaposváron és Szombathelyen színész (alapvetően gyakorlati) képzés. 1985-től az *Életünk* című folyóirattal közös kezdeményezésként elindult a fiatal drámaírók és az előadások megvalósulásában szerepet játszó színházi emberek kölcsönös ismerkedését és az újonnan született művek népszerűsítését, műhelymunkában bizonyos részeinek kidolgozását célzó Nyílt Fórum, melyet 2000-tól a Pécsen megrendezésre kerülő Országos Színházi Találkozó keretein belül bonyolítanak le. A színházba látogató fiatalok tudatos nézővé, értő közönséggé formálását segítették elő a még Kecskeméten megkezdett beavató előadások, melyek Zalaegerszegen is generációkat tettek színházszeretővé, napjainkig széles helyi befogadói bázist biztosítva a Hevesi Sándor Színház produkcióinak. Nem véletlen, hogy a Ruszt által felépített társulat bemutatói mind a hazai, mind a nemzetközi megmérettéseken megállták a helyüket (igazolják ezt a IV. és VI. OSZT sikerei, vagy az Arezzói Nemzetközi Színházi Fesztivál díjesője), szívesen látott és gyakran invitált vendégei voltak a Dunántúl és a környező országok művészetkedvelő városainak. Sajnálatosan az utóbbi időben ez a fellendülés jelentős mértékben alábbhagyott, és a Bereményi Géza és Bagó Bertalan neveivel fémjelzett időszak kezdeti sikerei után a szakemberek az elmúlt években már nemhogy nem díjaztak, de meg sem hívtak egerszegi produkciót az országos találkozókra, látványosan csökkent a kritikusok érdeklődése (bár ez úgy tűnik, a vidéki színházakat illetően egy-két kivételtől eltekintve országos tendencia) és a jelentősebb hazai és nemzetközi fellépéseken is átok ül. Örömteli viszont annak a – szintén a ruszti érában indult - kezdeményezésnek a továbbélése, melynek köszönhetően immár több tucat, más művészeti ágba tevékenykedő alkotó (a színház korábbi titkárának Boncz Barnabásnak köszönhetően elsősorban képzőművészek, de írók, költők is) kapott bemutatkozási lehetőséget a színház különböző tereiben. Összességében, akárcsak kaposvári távozása, a sikeressé tett Hevesi Sándor Színház elhagyása is meglepetést keltett Ruszt tisztelői, a körülményeket nem ismerő pályatársai, barátai körében. „Elfáradtam. Belefáradtam abba, amit ma Magyarországon vezetésnek mondanak. Fáradtan pedig nem szabad tovább csinálni. Az erkölcs-telen az intézménnyel, a társulattal és saját magammal szemben is. Ezt a színházat nem menet közben vettem át, hanem nekem kellett megalapítani. Ami roppant energiát emésztett fel. S ha hozzászámolom, hogy valójában a Népszínház, Várszínház majd a szegedi színház után következtek a zalaegerszegi évek, akkor azt mondhatom,

hogy tíz esztendőn át tartó vesszőfutásom vezetett el mostani döntésemhez.”- vallotta meg 1987-ben.

Pihenésre mégsem volt elég ideje, olyan emberként, művészként, akit a folytonos tevékenykedés éltet, és akinek csak az gyógyítja rossz kedélyét vagy betegségét, zalaegerszegi művészeti tanácsadói posztját rövid időre fenntartva – a zökkenőmentes váltás érdekében és hogy segítse az új igazgató, Halasi Imre munkáját -, ötvenévesen a Nemzeti Színházhoz szerződött. Egyre súlyosbodó betegsége miatt azonban, melyet a kórházi kezelés részben orvosolt és mivel nem találta helyét a Nemzeti nagy konglomerátumában, új munkahelyén mindössze egyetlen darabot rendezett (Galgóczy Erzsébet *Vidrasát* 1989-ben), s máris újra Szeged felé orientálódott. A Tisza-parti város színházánál rövid ideig művészeti vezetőként dolgozott, de rá kellett ébrednie, hogy az itteni körülmények legutóbbi szegedi kísérlete óta nem változtak jelentős mértékben (megdőbbsé az a folyamodvány, melyet ebben az időszakban írt Glatz Ferenc miniszternek, s melyben a folytonos küzdelemben megfáradva „korkedvezményes nyugdíjazását” kérte – ez, Bulgakov Sztálinhoz írt elkeseredett leveléhez hasonlóan azt a megalázó gesztust mutatja fel, mellyel az igazi értéket teremtő művészek megélhetésük biztosítása érdekében a hatalom mindenkorai birtokosaihoz kénytelenek fordulni), ezért visszavonta főrendezői pályázatát és néhány elkötelezett fiatal színésszel a hivatalos struktúrából kiválva új formációt alapított.

Nem volt előzmény nélküli ez a törekvés, hiszen – amint Ruszt három évvel az indulás után, a rövid szegedi időszakot követően a fővárosba költözött együttes 1992. december 12-i társulati ülésén elmondta – „(...) régen, még a harmincas években, ugyancsak Szegedről elindult egy másik Független Színpad – Hont Ferenc vezetésével. Ők is Madáchot és Csokonait játszottak, majd később ők is Budapestre jöttek; előbb a Zeneakadémián, aztán már csak a Népligetben adtak Molière-t (a *Duda Gyurit* Major Tamás főszereplésével), míg végül támogatottság híján megszűntek; de úgy is mondhatnánk: betiltották őket.

Mi, e hajdan volt Független Színpad szellemi örökösei, ugyancsak Szegedről kezdtük, az Almássy téren és a Kátona József Színház színpadán folytattuk, Shakespeare-t, Madáchot, Csokonait, Molière-t játszottunk, s most – végül vagy csak egyelőre – itt ülünk a Golgota utcában, igen csak közel a Népligethez... Kísérteties a hasonlatosság, és szorongató felelősség a tanulságok megfogalmazása és megítélése.” Valóban, a fiatal társulat tagjainak, miután 1990 februárjában Budapestre tették át székhelyüket, sok nehézséggel kellett megküzdenie: ugyan a Vörösmarty Művelődési Ház befogadta őket, a rendelkezésükre bocsátott – később Nádasy Kálmán nevét viselő - terem mégsem bizonyult teljes mértékben megfelelő játszóhelynek, a közös munka szinte éjjel-nappal összekötötte őket és ez szükségszerű súrlódásokhoz vezetett, amit csak térték a kellő támogatás hiánya miatt fellépő egzisztenciális gondok (ezek még az 1993-ban Kossuth-díjat kapó

Rusztot is elérték), melyek következtében többen kiléptek az együttesből más irányban boldogulást keresve, nem is beszélve Kalocsay Miklós korai halálának (1991 decemberében, negyvenegy évesen távozott az égi társulatba) tragikus eseményéről. A tényszerű eredmények mégis őket igazolták: többszáz alkalommal játszották nagysikerű előadásait (legtöbbször a sokak számára emlékezetessé vált *Rómeó és Júliát*), melyek a szükséges díszlet- és jelmezigény minimumával operáló játéktílusnak köszönhetően határon innen és túl rengeteg középiskolának szereztek maradandó színházi élményt és hoztak máig tartó szakmai elismertséget a fiatal színészeknek. A Független Színpad végül – Ruszt jóslatának megfelelően – feloszlásra ítéltetett, tagjai más teátrumokhoz szerződtek, vagy szabadúszóvá váltak, maga a művészeti vezető pedig 1994-ben a Budapesti Kamaraszínházánál került alkalmazásra.

Az utolsó állomást a mester pályáján, ahol viszonylag hosszabb időt töltött, ismét a klasszikus darabok fémjelzik. A Kamaraszínházánál rendezte meg Arthur Miller *Alku*-ját, amiben a zsidó ószeres, Solomon szerepét is eljátszotta, Calderon Az állhatatos hercegét Gálffi Lászlóval és az *Othellót* Kamarás Ivánnal protagonistaként, Marlowe *II. Edward*-ját, Kecskeméti követően újra elővette a *Hamletet* és a *III. Richárdot*, sőt egy rendhagyó játszóhelyet is talált: a Kiscelli Romtemplomban előbb a *Troilus és Cressidát*, majd a *Varázsfuvolát* vitte színre. Budapesten sem bírta sokáig – 1998-ban önként kivonult a hazai színházi életből, melybe kedélye, egészségi állapota romlásának megfelelően már csak egy-egy előadás erejéig tért vissza. Kezdetben Zalaszentgróton, majd Zalaegerszegem telepedett le, s kilépve a saját maga által felvállalt széműzetésből ezután szinte kizárólag remekműveket alkotott – méltó lezárásaként életművének: két Szophoklész-darabot, a *Philoktétészt* a zalai megyeszékhelyen és az *Oidipusz királyt* valamint az *Oidipusz Kolónoszban* egy előadásaként Veszprémben, legvégül *Az ember tragédiáját* a Hevesi Sándor Színházban (több, mint húsz esztendővel a teátrum nyitóelőadása után, hasonlóképpen Szalma Tamással Ádám és Fekete Gizivel Éva, ezúttal viszont az azóta eltávozott Gábor Miklós helyett, mégis méltó emléket állítva legendás alakításának, Kamarás Ivánnal Lucifer szerepében). A kötet által átfogott világon már kívül esik, de a pályakép és az életút teljességéhez hozzátartozik, hogy utóbbi előadás próbafolyamata közben a kór egyre inkább felőrölte egészségét és a premiert követően kórházba került, ahol műtéten esett át, majd kemoterápiás kezelést kapott. Megviselt szervezete az újabb megpróbáltatásokat már nem bírta el, és 2005. július 27-én, 68 esztendőskorában – mint Oidipusz királya Kolónosz szent ligetében – végleg a fénybe távozott. Temetésére néhány nappal később, augusztus 3-án került sor, végakaratahoz híven Zalaegerszegen. A felhők közül bizonyára letekintett a tiszteletére összegyűlt nagy tömegre és szája arra a bizonyos, sokak által ismert mosolyra húzódott...

Ruszt József szellemi örökségének méltó gondozása nem kis feladatot ró ránk, itt maradtakra, emlékezetének pedig a legkevesebb, amivel a befogadó város polgáraiaként tartozunk, hogy teste fölé mementóként síremléket emelünk, illetve megfelelő módon elhelyezzük hagyatékának kincseit. Előbbi vállalás, egyelőre úgy tűnik, a közeljövőben teljesülhet, hiszen Béres János szobrászművész, aki a kiváló rendező utolsó lakhelyének falán elhelyezett bronz domborművet is alkotta, elkészítette a terveket és a kivitelezés Zalaegerszeg, valamint az ígéretek szerint Szeged, Kecskemét városok és a Zala Megyei Közgyűlés, továbbá önzetlen magánszemélyek (barátok, pályatársak, tisztelők) támogatásának köszönhetően hamarosan kezdetét veheti. A megmaradt értékek (zenei anyag, írások, személyes tárgyak) elhelyezésére pedig egy, a nagyközönség által látogatható, a szakemberek számára pedig kutatási lehetőséget biztosító – akár az egykori baráttal, Gábor Mik-

lóssal közös – emlékszoba berendezése volna kívánatos, ennek megvalósulása azonban egyelőre sajnálatosan elég kevesek vágya, a sürgető konkretizáció helyett továbbra is a lehetőség kódéba veszik. Régóta szükséges lenne Ruszt József válogatott írásainak – fentebb jelzett – kiadása, a még nem publikált szövegek feldolgozása és közreadása, és talán ideje volna *Színészdramaturgia és színészmesterség* c. könyve újbóli megjelentetésének is. De amíg ezekre sor kerül, csupán két rendkívül hasznos és tartalmas kiadvány elégíti ki az olvasói igényeket és szolgálja a kultusz épülését: Nánay István *Ruszt* c. munkája és *A Föld lapos és négy angyal tartja*. Kívánom, hogy forgassák szívesen mindkettőt és éljen mindannyiukban elevenen tovább e különleges színházcsináló mester emléke.

(A Veszprémi Petőfi Színház és Zala Megye Önkormányzatának közös kiadása. Veszprém, 2004.)

Az ember tragédiája 2004-es előadásának záróképe Ruszt Józseffel

Szalai Zsolt

A nő, mint a másik élet lehetősége Villányi László költészetében

„A tenger színeit gyűjtöttem,
de még nem tudtam, kinek ad-
hatom őket. Ki hozza el időmet”
(időközben)

Még Villányi László szerelemre hangolt költészetében is úgy örök téma a nő, hogy nyolc megjelent kötet után sem mondható, hogy verseiből megfejthető lenne a létezés e gyönyörű rejtélye. Pedig Villányi alkata, érdeklődése, témái mind ez irányba tapogatóznak, feltérképezni, megérteni és gyönyörködni benne, érte és miatta.

A szerelem, a nő iránti vonzalom többféle módon tematizálódik verseiben, ami azonban egy legalább két-, de nem ritkán háromtagú viszonyrendszerben vizsgálható. E kapcsolatháló egyik kitüntetett pontja a nő, a másik a lírai szubjektum, míg az esetleges harmadik szerepkör a közvetítő(k)é, akik magát a nőt, illetve az általa kiváltott élményt közvetítik a lírai szubjektum felé.

Villányi kötetét olvasva megfigyelhető, hogy maga a viszonyrendszer soha nem változik, a viszonyok logikai-egzisztenciális vonatkozása azonban annál inkább. Az *Alázat* és *Az alma íze* című kötet verseiben a nő iránti vágy az én egzisztenciális lehetőségeként jelenik meg úgy, hogy a szerelemben meghaladni, illetve a másikban elveszíteni és meglegelni akarja önmagát. Alárendeli, sőt leértékeli magát a másikhoz tartozás, egy másik élet reményében, amely hol az elrejtőzés (*Rejtőzések*), hol az én-keresés, önmaga megtalálásának alternatívája:

„Valaha Néreus ötven lánya között éltem,
Ötven pelyhes kar ért naponta bőrömhöz,
Bár utóbb gyanítom: egy volt amaz ötven;
Egész mostani életem őket keresve telik:

(...)

ötven lány ötvenezer mozdulatát hurcolom,
S nem máshoz, hozzám volt érkezésük,
Mert végre Én lehettem Néreus lányai között.”
(Néreisek)

A nőalakok valóságmozzanatokból idealizáltak, a keresett értékek bennük és általuk transzcendálódnak. Az értékek kivetítése és az én azokban való részesesedése azonban mégis erotikus élményekhez kapcsolódik, azonban a vágy kielégítése az érzékiségben csak korlátozott lehet (*Víz, Ankisés*). A másikkal való egyesülés, a szexualitás így nem a vágy kielégítését jelenti, hanem a megsemmisülést vagy átlényegülést kívánja: „Végy szádba. / Hadd izzak. / Le-

gyek testeddé.” (*Tél*). Jász Attila szerint „a gyógyulásra való vágyat érezhetjük elementáris igényvel, illetve hiányként. Ahogy a szexnél többet akar, az erotikát akarja, a Másikat, a másik lényvel való, vagy inkább abban való feloldódást. Ezért tűnhetnek folytonos menekülésnek az *Alma íze* kötet versei.”¹

„neked úgy tudok megszólalni,
ahogyan elered az eső;
létezésed vigasztal,
ha tűnök is tetszhalottnak;
hódíthatsz bármennyit,
én őrzöm szerelmedet;
én másnak nem adhatom,
benned így vagyok a hiány”
(Aphrodité)

A vágyott iránt mindig megnyilvánuló csodálat és tisztelt azonban nem feltétlenül igényli a szexualitást, amikor meglepszik a szemlélődéssel, részletekben időzik. Ahogy a *Postáskisasszonyok* című versben; néhány mozzanat, a pillanat erotikája is elég. Az érintésekben, tekintetekben megteremtődik a kapcsolat, amelyből a szubjektum a másikat önmagához, önmagába vonja, s a közös mozzanat kitüntetetté, titokká lényegül: „ünnep, ha egyikük feláll, vagy rámnéz cinkos / esdeklő szemével, ha kezemet elveszi, / s éjszaka újrakomponálja vörös haját; / a barna: borítékra szeretkezi a bélyeget, / a szóke ferdén ragaszt, így tudom titkaikat”. A szépre, a nőiség megnyilvánulásaira való fogékonyság azonban abban is megjelenik, ahogyan környezetét, a többi embert figyeli: milyen reakciókat vált ki a nő feltűnése? Ezeket persze részben fikcionálja, mindezt azonban az esztétikailag szemlélt világ teszi lehetővé (*Újságos*).

A szépség felé való törekvés, mint erősz a rész felől halad az egész felé, a valóság töredékei egy immanens-transzcendens világban kapcsolódnak össze egésszé. A platonista, szerelemmániás és más jelzőkkel illelhető Villányinál az erősz fogalom egy másik életbe, saját időbe való elvágódást, áthelyeződést takar, s aminek mint világalakító szubsztanciának feminin jellege van. Az erősz mint tiszta vágy az érzékiséghez és a zeneiséghez is kapcsolódik, ugyanakkor alapvető jellege az egészélvőség, a mindennapiságból a teljesség, a harmónia megteremtésének

1 JÁSZ ATTILA: Egy másik élet reménye (Villányi László verseinek erotikus töltete, Forrás 2005. szeptember, 83-91)

igénye. Emellett a szabadságra való törekvés is megjele-
nik az én határátlépésével, a képzelet (és emlékezet) általi
transzcendálódással. Ez azonban korlátozódik az irracio-
nális, csupán csak sejthető lényeg a gyönyör és fájdalom
kettőségében, és a versek leíró és reflexív részei közötti
feszültségben lebeg, a szövegek pedig az egészszelvőség el-
lenére széttöredeznek, mint a *Vivaldi naplója* és különösen
az *időközben* esetén.

Van azonban úgy is, hogy részben megfordul, illetve köl-
csönössé válik a szerelem élményének más(ik) általi közve-
títődése. Az *Apáca* című versben az én az apáca számára
idéz fel valaki mást, azonban itt is megtörténik az általa ki-
váltott élmény önmagába emelése, amely bár különbözik
az apácától, a szerelem univerzalitását mutatja: „ujjaival
végigsimított karomon, / úgy, azóta sem nyúlt senki felém;
/s ezért kevésbé fontos: / kire emlékeztettem.”

A vágyak és a fikcionalitásnak másik esete, amikor a sze-
relem elvesztett lehetőségét tragikusan fogja fel (*Temető*).
A sírokra vésett női nevek a szerelemnek az időbeli távol-
ság áthághatatlanságából, a minden idő meg nem élhetősé-
géből következő fájdalmát hívják elő, amely a szerelem
evilági tökéletlenségének felfogásához vezet.

A *szabadkai villamos* kötet tárgyakra, ruhadarabokra utaló
címei, és a gyakori álom- és fantáziaképek a vágyak, az
irracionális világába vezetnek. A gyerekkori élményekre
visszavezethető szexuális fantázia verseiben (*A szemüveg*,
A fűfoltos bugyi) a nőalakok a kamasz és az érett férfi
viszonyulásainak különbségében, az élmények átélésének
múltbéli örömeiben, illetve múltásuk miatti rezignáltságban
tűnnek föl. Az ártatlanság, a testiség és a képzelet erotikája,
az átélt vagy elszalasztott alkalmak közötti distanciákat
csak egy másik életben és időben, illetve időfelettségben
lehet megszüntetni: „(„Közben egy másik nap lett. Ilyen
könnyedén járunk / át egy másik életbe. Ahol egymás mel-
lett léteünk, és sétálunk, és megírjuk újra és újra a másik
történetet.”) (A válltáska).

Ennek a másik életnek története a *Vivaldi naplójában* ze-
nemű lesz. A hangok azonban nem csak átlényegítik a va-
lóságot és megőrzik az élményt, hanem a zene kiváltotta
hatásban mutatkozik meg a másik élet lehetősége: „Piros
folt a hegedülő lányok nyakán: zeném szerelme- / tes bé-
lyege.” (1718). Ezek a mozzanatok aztán megint zeneté-
mául szolgálnak, így gazdagítva a másik életet, amelyben
minden hang egy lány, vagy a nőiség egy megnyilvánulá-
sa. „Voltaképp egyetlen hang miatt írtam egy kantátát. /
Hogy helye legyen annak a hangnak.” (1736). A zenemű
megkomponált, a másik élet harmóniáját a világ esztéti-
kai szemléletének egysége teremti meg. Benne minden
hangnak egzisztenciális jelentősége és jelentése van, más
és más lehetőséget, alkalmat teremt az én meneküléséhez
és átmenekítéséhez: „Mindenhol, minden körülmények
között kiválik egy hang, / ami éppen akkor életben tart.”
(1732). A zeneszerző-költő olyan médium, aki élményei-
vel magát is részévé teszi a másik, kizárólag számára-való
életnek. A kötet vége azonban e vállalkozás részleges ku-

darcat is megmutatja, amikor az idős Vivaldi fizikai halála
után már nem tud gyönyörködni az ő zenéjét játszó lá-
nyokban. Ugyanakkor a zene végtelen interpretációs lehe-
tősége, főleg ha nők játsszák darabjait, megteremthetik
az örökké alakuló, bővülő, gazdagodó, időfeletti másik
életben a halhatatlanságot.

Az időközben töredékeiben a más(ik) birtokbavétele, az
emlékezés erotikája és a megőrződésben adódó virtuális
szabadság viszont már csak az időben lehetséges. A bibliai
mondatot parafrázálja: „Csöndből lettél, csönddé leszel”.
Éppen ezért az élmények rögzítése már nemcsak az én
számára válik fontossá, hanem ezeknek a nő számára való
közvetítése is kitüntetetté válik („szerettem volna egyetlen
moz- / dulattal neki adni a valaha érin- / tett füvek zöld-
jét, a madarak / röptének minden ívét”), azonban a léte-
zés időhöz kötöttsége miatt ez már csak töredékekben,
szavakban lehetséges. A harmónia az átlényegülésben, a
másikban állítható helyre, s az én másik életének lehe-
tősége a nőben és a nő által van. A szavakkal és szavakban
történő, „a szó mögötti burjánzásban” való megőrződés
tehát már annak médiumszerepét is feltételezi, aki így fo-
gadja magába az ént. Erre egyébként *A Szabadkai villa-
mosban* is találunk példát: „Valaki megismeri szavaimat”
(*A kék pulóver*).

Az én szavakban történő befogadásának nyilvánvaló ero-
tikus jellege is van. Az emlékezetben való megőrződés,
illetve szavainak mondogatása az én fennmaradását, sőt
azok hatása révén aktivitását is lehetővé teszi. A nő be-
fogadja a férfit, aki szavaival termékenyíti meg, és azok
újából kimondásával sokszorozza meg, örökíti át önmagát.
Ez azonban magának a szónak feminin jellegét is hangsú-
lyozza, mert a szó az ént, illetve annak élményeit fogad-
ja magába, ehhez pedig már a töredékek is elegendőnek
tűnnek. Mindemellett a kötet panteisztikus gondolatai kí-
nálhatnak lehetőséget az én átmenekítésére, a másik életre. A
gömbölyű kavics a folyóvízben szintén a nőiségre utal,
de maga az élet metaforájaként olvasható folyó, a víz is,
ahogy befogadja és egyneműsíti az esőcseppeket: „miként
a magányos cseppek las- / sús esővé fordulnak át, s köröcs-
kéik remegése szétárad a vízen”.

Az egy fiatal lány és egy idősödő férfi szerelmének tör-
ténete a *volna szerelem* című kötet, amelyben a közösen
mondott szavaknak van kitüntetett jelentősége, az egy-
másra találás, a szavakban történő egyesülés ezúttal az
együttmondásban, a dolgok közös megnevezésben való-
sul meg:

„az utca már sétánkról mesél, szádról az eső a fű
ruhánktól hajladozik, áll a Napban a bicikli,
mert mondjuk, mondanunk kell közös szavainkat.”

(Szavak)

Ugyanígy a tárgyak is a párkapcsolat metaforáivá lesznek,
mint például a közös fogmosó pohárban egymásnak dőlő
fogkefék. *A szabadkai villamosban* a kék pulóver óvja és

tartja együtt a szerelemeseket („Kék pulóverem majd akkora lesz, hogy betakar mind- / kettőnket”), itt pedig a lány által kisajátított ruhadarab kerül irigylésre méltó közelségbe, hiszen közvetlenül a testhez simulva élvezheti szépségét, de még levetvén is, a székkarfán közelében lehet. A közösen töltött idő, a közösen átélt élmények (mint a másik élet), illetve a másik hiánya köré szerveződő kötetben azonban végül ezúttal is a másik élet lehetetlenségével szembesül, a kapcsolat szakítással ér véget. Ezután már a közös szavak mondogatása is hiábavaló, azok csak a szerelem lehetőségét teremtették meg, a másik kölcsönös megértésének lehetőségét teremtették meg, de közös kimondásuk kell az együttléthez, illetve a beteljesüléshez: „hiszen hiába léteznek alapvető fogalmak, / történetünkkel újra kell teremtenünk őket, / mögöttünk életünk soha nem volt részletei.” (*Kulcsszavaink*). *A nők*,

akiket szerethettem volna, illetve *A nők, akik szerethettek volna* című, párba állított versekben az én, illetve a nők tétovaságából, hibáiból következően elmaradt szerelmek lehetőségén bánkódik.

Az én így – az eddigi költői életművet tekintve legalábbis egyelőre – lemondásra kényszerül egy másik élet „evilági” lehetőségéről. egzisztenciális és ontológiai értelemben is mondja: „A Szakadék Szálló vendége minden nyomorult” (*Szemérmetlen*). A vágy, az erősz azonban továbbra is arra indítja az ént, hogy a nőben, illetve a nőiségben keresse a másik élet(ek) lehetőségét, s ezt mutatják a kötetben még meg nem jelent, különböző nemzetiségű, fiktív költőnők versei is. Árulkodó a *volna a szerelem* töredékben maradt záróversének utolsó két sora is: „mely igen szép vagy és mely kedves / oh szerelem, a gyönyörűségek” (*Adria*).

Pituk József: Kerti padon ülő nő

Nagy Csilla

Ajánlott küldemények

Dobos Marianne: Akkor is karácsony volt című trilógiája

Dobos Marianne *Akkor is karácsony volt* című, három kötetből álló sorozata mind műfaji sajátosságait, mind pedig tartalmi jellegét tekintve különleges a magyar kultúra, könyvkiadás terén. Olyan vállalkozásról van szó, amely egyszerre tud történelmi-kultúrtörténeti tényeket felsorakoztatni, a szakember számára hasznosítható tudományos anyagként, és megrendítő, szellemes, élményszerű olvasmányként működni. Hogy a kötetek mindkét elvárásnak meg kívánják felelni, már az előlapon feltűnhet: a mottók klasszikus szerzők tollából származnak (Az *Akkor is karácsony volt* (1944) bevezető idézete Ady Endre *Imádság háború után*, A *Bölcsészek 1956-ról* című köteté Szabó Lőrinc *Meglepetések*, az *Ádventre várva*, 1989 című záródarabé pedig Nagy Gáspár *Belátás* című versének részlete); az ajánlás azonban mindhárom esetben az *Unokákhoz* szól. Vagyis a mottók által létrehozott értelmezési közeg csak az egyik olvasatát adja Dobos Marianne trilógiájának: a másik, és nem kevésbé felelősségteljes olvasat nem más, mint a múlt, a hagyomány, az általános emberi tapasztalatok és értékek átörökítésének kérdése, hiszen – ahogy erre a szerzőnő bevezetőiben is utal – az unokák számára ismeretlen 1944, 1956 és számos esetben 1989 tapasztalata is. Mindezt az ősöktől kaphatják meg, vagy ha mégsem, akkor a lejegyzett dokumentumokból, tárgyi emlékekből – a beszélgetőtársak emlékeinek, véleményének lejegyzése épp ezzel, a „maradandó érték, tapasztalat” létrehozásával válik fontossá.

Az olvasó számára azonban – kiváltképp, ha később született, mint az események, amelyekről szó van – nemcsak az élményjelleg, a múlt eseményeibe való bepillantás jelenti az olvasás örömét, hanem az a változatos műfajiság is, amit Dobos Marianne alkalmaz. Szépirodalmi idézetek, naplórészletek, tudományos jellegű adattárak ékelődnek az interjúkba, így egyszerre több szempont, kifejezőmód érvényesül. Az 56-os kötetben Németh Ágnes és Németh Magda emlékezését, tapasztalataik lejegyzését Lakatos István *Németh László Életrajzi kronológia 1949-1975* című könyvének szemelvénye előzi meg, amely nemcsak tám-

pontot ad a beszélgetéshez, kapaszkodót az emlékezetnek, hanem egyben a tudományos adatok, és a személyes, megélt tapasztalat összevetéseként, ütköztetéseként is szolgál. Hasonló módon zárja a Czellár Katalinnal folytatott beszélgetést az *Emlékeim a forradalomról* című napló, amely árnyalja, részletezi és új, értékes adatokkal egészíti ki a már lejegyzett anyagot.

A kötetek legfőbb tanítása a morál, ez az az érték, amely köré az interjúalanyok, a velük folytatott beszélgetések szerveződnek. A fogalom Dobos Marianne-nál vallási hovatartozáshoz, nemzetiséghez, kulturális irányzathoz nem kötődik: a bemutatott személyek között találkozunk jezsuita szerzetessel (Nemeshegyi Péter) és zsidó elkötelezettségű értelmiségivel (Itamár János-Keszt), írónóval (Szabó Magda, Polcz Alaine), költővel (Határ Győző), irodalomtörténésszel (Kabdebó Lóránt, Kovács Sándor Iván), képzőművésszel (Schéner Mihály), stb. A morál pedig éppúgy megnyilvánulhat a keresztény eszmerendszer és a zsidó értékrend illeszkedésében (Ld. pl. Itamár János-Keszt *Anna-Mária apáca – házam vendége* c. versét), ahogy a gyermek-

kori emlékek, sérelmek megrendítő leírásában (Ld. a Kolozsvári Grandpierre Emil-interjút), vagy ahogy átörökíthető a családban, a „szerencsés csillagzat” alapján, műveltséggel és kulturális értékekkel társulva (Ld. Dénes Zsófia emlékezését). A Kovács Sándor Ivánnal folytatott beszélgetés pedig az irodalomtörténész értekezése arról, hogyan és milyen mértékben tudhatjuk magunkénak Balassi versének erkölcsi alapállását, illetve milyen különbség adódik a jelenlegi és a Balassi-korabeli válságjelenségek között.

A három kötet mindegyike önállóan egy-egy tematikus egységet alkot, amelyben az emlékezés játssza a fő szerepet: az egyes történetek kiegészítik,

árnyalják egymást, bizonyos részletek kidolgozottabban jelennek meg, más történetekről viszont hallgat az interjú, az elbeszélés, és azt az olvasó fantáziájára bízta, hiszen „Az emlékezet úgy bánik a lélekkel, mint az orvos a nagybeteggel, aki előtt titkolni kell az igazat, különben összeroppan, és soha nem épül fel.” (Kolozsvári Grandpierre Emil). Épp ezért az események kibontása, a köztük lévő kapcsolat, a rejtett viszonyrendszerek feltárása a kérdező feladata, ennek a kihívásnak Dobos Marianne eleget is tesz. Nemcsak a megkérdezettek közötti személyes kapcsolatokat, hanem a történelmi-társadalmi-kulturális összefonódásokat is az olvasó tudomására hozza, eközben pedig önálló véleményével egészíti ki az olykor fragmentum-jellegű emlékezéseket, szövegegyütteseket. A riporter szerepére jellemző, hogy hidad képez, úgy az egyes történetek között, ahogy a jelenbéli befogadói pozíció és

a megidézett múlt horizontja között is. Így a sorok között Dobos Marianne olvasata bomlik ki, amely a fiatalabb nemzedék számára különösen vonzó lehet. Hiszen a múltidézés nem a letűnt idők feletti kesergést jelenti számára, hanem olyan tapasztalat átadását, amely a jobb jövő létrehozását teszi majdan lehetővé: „A trilógiából kiolvasható történelmi tanulság váljék az unokák okulására.” (*Ádventre várva, Előszó*)

Az átörökítés igénye, ez a vitális, optimista alapállás a három könyvet egyetlen egységbe rendezi, emellett azonban más szempontok is erősítik a könyvek összetartozását. Találkozunk olyan személyekkel, akiket mindhárom esemény kapcsán megkérdez Dobos Marianne, ilyen például Kabdebó Lóránt vagy Schéner Mihály. Esetükben nemcsak a történelem narratívái bomlanak ki, hanem éppúgy a személyes történet is létrejön: a beszélgetéseket egymásutániságukban olvasva szinte ismerőské válnak a megkérdezettek, feltárul előttünk a gyermekkor, a példaképek, szülők magatartása amely meghatározta a későbbi felnőtt morálitását, a környezetéhez való viszonyulását (Kabdebó Lóránt); és képet kapunk a szakmai fejlődésről, hiszen a művészet sosem választható le teljes mértékben az olykor „ördögi” korszak viszontagságairól

(Schéner Mihály). A trilógia egyik legizgalmasabb beszélgetése Nemeshegyi Péter jezsuita szerzetessel olvasható, aki életének nagy fordulatait épp 1956-ban és 1989-ben élte meg ('56-ban helyezték Japánba, keresztény hittérítőnek, és '89-ben hívták haza), így az ő története mintegy példázza, hogyan változtak meg emberi sorsok gyökeresen a történelem-politika felvonásaiban. Ez azonban korántsem csak a tragikum minőségével van felruházva: Nemeshegyi Péter vallomása azt mutatja számunkra, hogyan lehet mindezt túlélni, hogyan találhatja meg az egyén a boldogságát akkor, amikor minden változni látszik, azáltal, hogy humán értékeket (interkulturalizmus, vallási tolerancia, az Istenbe vetett, megingathatatlan bizalom) képvisel, és minden körülmények között teljesíti kötelességét.

A '89-es kötet *Előszavában* a következőket olvashatjuk: „A trilógiát zárnom kell. A történetek egymásra utalnak, a három kötet egyetlen narratívává áll össze – remélem. És egyben ki is nyílik. Beszélgetéssé. A jövő latolgtatásává.” Valóban, az *Akkor is karácsony volt* sorozat legnagyobb erénye, hogy képes megszólítani olvasóját, párbeszédbe vonni, számvetésre bírni – ajánlott küldemény, amelynek címzettjei mi vagyunk.

Haklik Norbert

Poós Zoltán: Az alkony fokozatai

Átgondolt, egyszermind igen kockázatos vállalkozás *Poós Zoltán Az alkony fokozatai* című regénye. A költőként induló, ám prózaírói erényeit is mind gyakrabban s erősebb fényfelvillantó szerző műve ugyanis történelmi (avagy: ál-történelmi?) regény is, ami önmagában még nem volna meglepő. Az irányzatot előszeretettel művelik a legkülönbözőbb habitusú s a legkülönfélébb kánonok által elfogadott kortárs magyar prózisták *Márton Lászlótól* és *Darvasitól György Attiláig*, és *Walter Scott* óta tudjuk: hálás feladat régmúlt korokat tenni élményszerűvé hús-vér szereplők felvonultatásával, főképp, ha bőséggel állnak az alkotó rendelkezésére források, amelyek a segítségére lehetnek a hiteles szűzsé megteremtésében, mindemellett az effajta témájú könyvekkel a történetre áhító olvasóközönség és a szigorú tekintetű kritikusok kegyeibe férközni is viszonylag könnyedén lehetséges. Tehát a történelmi (avagy ál-történelmi) regény mint olyan semmiféle kockázatot nem rejt magában.

De mi van akkor, ha a szerző nem távoli századokba, hanem félmúltunk egyik olyan, történettudományi szempontból és szépirodalmilag is feldolgozatlan korszakába kalauzolja el olvasóit, mint az 1945 és 1948 közötti időszak, ahogyan

Poós Zoltán teszi? Ez a döntés több okból is felettebb kockázatos: elsősorban a tudományos feldolgozottság hiányai miatt, másrészt pedig erről az időszakról lehetetlen anélkül szólni, hogy ne válnának számon kérhetővé a megszólalón bizonyos aktuálpolitikai szempontok (amelyek manapság, jól tudjuk, olykor az esztétikumnál is többet nyomnak a latba egy-egy kortárs irodalmi mű megítélésénél, pro és kontra).

Poós Zoltán regényének egyik nagy erénye, hogy az elsőként említett akadályt elegáns könnyedséggel veszi (a másodikról pedig, mint látni fogjuk, nem vesz tudomást). Az alkony fokozatai magától értetődő természetességgel eleveníti meg azt a korszakot, amikor Magyarország a történelem egyik útelágázásánál vesztegelt bő két évet, és nemigen lehetett tudni (legalábbis eleinte csak sejteni lehetett), miként fordul a sorsa. Ez volt az az időszak, amikor a mozikkal Walt Disney rajzfilmjeit (a Poós által is előszeretettel használt, korabeli kifejezéssel élve: csodatrukkfilmjeit) vetítették, amikor

még Duke Ellington szólt a gramofonokból, a lapok a Dick Tracy képregények legújabb epizódjait közzétették magyar szöveggel, s amikor még nem is volt oly távoli az az idő, amikor a világháború kimenetelét latolgatva még sokak a Monarchia újjáéledésében reménykedtek, Habsburg Ottóval a trónon, ám az utcákon már dajajgítáros szovjet katonák járőröztek, és a Ferencz József híd is hamarosan Szabadság híd néven idomult hozzá a korszellem támasztotta követelményekhez. Poós pedig igen otthonosan mozog az akkori mindennapokban, ráadásul nem csak a korabeli utcaneveteket ismeri várostörténészhez méltó pontossággal, és nem csak a kortárs márkanevekben és reklámszövegekben járatos, de azokat a jellegzetes szófordulatokat is elegáns könnyedséggel vonultatja fel, amelyet manapság csak egy óceánnal odébb, az akkortájt kivándorolt emigránsok szájából hallhat az ember.

Ebbe a környezetbe helyezi a szerző a regény egyik szintjét alkotó cselekményt, amely röviden összefoglalva egy, a háború végén dél-afrikai edzősködésből hazatért ifjú, a hajdani olimpiai bajnok Uden Gábor, és egy Kolozvárról áttelepült nemesi sarj, Malek Sophie románcát beszéli el. A – legalábbis a lánnyal folytatandó románcot minden eszközzel siettető ifjú szerint – „sorszerűséget nélkülöző” szerelem végül akkor válik mégis sorszerűvé, amikor Uden kis híján letartóztatja az ÁVO, majd (bár eleinte csak a lány előtt akar felválni az ellenállósdival) felrobbantja a Margit-szigeten épülő, a kommunizmust dicsőítő emlékművet, végül pedig Londonban éri a párt a hír, hogy az ifjú apja ellen koncepciós pert indítottak, és legjobb barátját államellenes összeesküvésért kivégezték. Mindeközben a főhős, Uden Gábor élete „őspillantát” igyekszik felfejteni, amely egy gyermekkori, balatoni nyaraláshoz köthető.

Am a történet másik szála még ennél is messzebbi korba vezet: a szalonban, ahol a két fiatal először találkozott, éppen egy bizonyos – a jobboldali miszticizmus híveinek körében köztiszteltnek örvendő Julius Evolával könnyedén azonosítható – Evoli gróf *A föderatív monarchia esélyei* című előadására készülnek, és Malek Sophie a Mithrász-kultuszról referál a társaság tagjainak. A Sophie után nyomozó Uden lépésről lépésre ismerkedik meg a kultusszal, amely századokig a kereszténység konkurens vallásának számított, és oly népszerűségnek örvendett, hogy – mint Evola idézi egy helyütt Renant – „ha a kereszténységet lesújtotta volna valami halálos 'kór', a világ mithraizálódott volna”. A népszerűségét elsősorban a hierarchikus rendszerekhez és a hősiesség-kultuszhoz eleve vonzó római légionáriusoknak köszönhető vallás lényege a beavatás volt, amelynek során a beavatott a sziklából született, naparcú Mithrász hóstetteit elevenítette fel, hogy eggyé válhassék vele. Mithrászt nem mellékesen a harc, az igazság, a hűség és a jog istenségeként is tisztelték – ebből talán az is egyértelmű, miért annyira érdekes a kultusz az ultradextrizmusnak nevezett jobboldali irányzat híveinek körében.

A szerelmi szálát is mindvégig át- meg átszövik a mithraista motívumrendszerhez köthető utalások: a cselekmény hangsúlyosabb pontjait rendszerint erős napsütés kíséri (próbatételei végeztével Mithrász a Nap korlátlan hatalmát nyerte el), Gábor és Sophie első csókjára egy Balaton-parti sziklán kerül sor (Mithrász úgy jött világra, hogy előpattant az úgynevezett szülősziklából), és még sokáig sorolhatnánk a rejtett és kevésbé rejtett egyezéseket a történet jelen ideje és a Mithrászról szóló, jó arányérzékkel adagolt ismeretek között.

Jó arányérzékkel adagolt ismereteket említettünk, és okkal: Poós ugyanis olyanformán vezeti elő a Mithrász-szálát, hogy sohasem oszt meg a kelleténél több tudást az olvasóval, ennek köszönhetően az alkony fokozatait forgatva azon kapja magát az ember, hogy egyre kíváncsibban várja a rejtélyes kultuszról szóló újabb és újabb passzusokat. A kultúrtörténeti nyomozás vonala révén tehát a regény olyan művekkal is rokonságot ápol, mint *Umberto Eco A rózsza* neve című opusa, vagy *Szerb Anta* A Pendragon legendája, amelyből az egyik mottót kölcsönözte a szerző.

És ha már a mottóknál tartunk, a másik idézet egy olyan költeményből való, amely címében a hajdani mithraista univerzum nyugati peremvidékét szólítja meg. *Shelley* Írországhoz című költeményéről van szó, jelesül a következő passzusról:

„Tégy vallomást, te megsebzett sziget,
ha zeng a nyár zöld pástjaid felett,
s a búza-ringató szél bontja szét
forrongó mélyed habos felszínét!”.

A mottóválasztás ezúttal nem csupán amiatt bravúros, mert a Shelley-idézet rögvest három emblematis magyar hazafias verssel hozható összefüggésbe motívumai kapcsán (a „búza-ringató szél” a Kunság mezején lengő ért kalásszal Himnuszunkból, a forrongó mély a Föltámadott a tenger jelképrendszerével, valamint Írország megsebzett szigete *Dsida* Psalmus Hungaricusának bús, kopár magyar szigetével), hanem azért is, mert oly jól összefoglalja azt a hangulatot, amely jellemző volt a regényidő Magyarországra (elég talán, ha csak az oktogoni merényletet említjük, amely oly kitüntetett szerephez jut a műben). És a cselekménynek otthont adó időszak választó-jellegének érzékeltetésében szintén oroszlanrészt vállalnak a motívumok, amelyek között – s ez a Poós munkáit ismerők számára aligha meglepő – a fogyasztói kultúrához köthető elemek is szép számmal szerepelnek. Ennek persze megvan a maga oka: a háború utáni rövidke időszakban ugyanis ugyanazok a tömegkulturális termékek jutottak el Magyarországra is, mint Nyugatra. Azt, hogy később e tekintetben mennyire máshogy alakult hazánk sorsa, mint a szerencsésebb országoké, Poós a tömegkultúra és a fogyasztói társadalom motívumaival is érzékelteti: a főhős egy amerikai segélyszállítmánynak

köszönhetően Coca Colát iszik az ostromból még épp csak magához tért Budapesten, és meghallgatja *Louis Jordan* Let the Good Times Roll című számát, amit sokan az első ós-rock'n'roll szerzeményként tartanak számon, mindemellett a Hány János-képregényektől meghihető Uden Gábor „kitalálja” Indiana Jones-t, azt a hőst, aki a világ legegzetikusabb tájain osztja az igazságot – nem ám revolverrel, hanem magyar módra, karikás ostorral. (Nem mellékesen Uden Gábor és Indiana Jones illetéknéppen történő összehozása az olvasónak is újabb lehetőséget teremt arra, hogy továbbgondolja az utolsó fejezetben a nyugaton maradási választó páros sorsát.)

Poós Zoltán kitűnő kompozíciós készségét bizonyítja, hogy a három szálát és a sokrétű motívumrendszert végül egy-egybe hozza. S hogy miként kapcsolódik össze végül Uden

Gábor sorsa Mithrászéval? Uden – vágyában, hogy eggyé váljon a szerelemben Sophie-val – végül mithraista-módra maga is átesik a beavatási szertartáson: a főhős által amolyan hősiességpróbaként – tehát a mithraista szertartásrend próbatételeihez hasonló módon – felfogott robbantás vezet oda, hogy a páros úgy dönt: biztonsági okokból inkább nem térnek vissza Magyarországra. A regény cím megfejtésének kulcsa is itt rejlik: a próbatételt kiálló Uden végül elnyeri, ami a legfontosabb neki, sorsa Londonban összefonódik a Sophie-éval (Mithrász eggyé válik a Nappal), míg Magyarországon – a történelemből tudjuk – az alkony fokozatai mind sötétebb árnyalatot öltenek.

(Poós Zoltán: *Az alkony fokozatai. Kalligram, Pozsony, 2006.*)

Turbuly Lilla

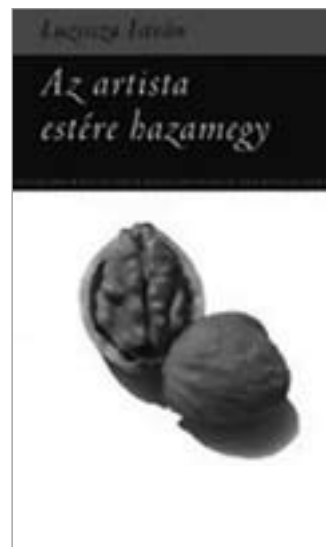
Á-lomtalanítás

(Luzsicza István: *Az artista estére hazamegy* című kötetéről)

„Alapvető benyomásom korunk káoszélménye, magammal szembeni követelményem pedig az ellenkező hatások és benyomások közötti egység létrehozása, azok szintetizálása, minden lehetséges forma és tartalom kipróbálása, átalakítása, továbbfejlesztése” – vall magáról Luzsicza István az egyik irodalmi internetes portálon.

Nézzük, igazolja-e ezt az ars poeticát a fiatal szerző első verseskötete. A fiatal jelző persze viszonylagos: az utóbbi egy-két évben fellépett egy, a húszas éveinek elején-közepén járó költőgeneráció, ugyanakkor jelentkeztek első kötettel az ötödik-hatodik X-et betöltött szerzők is. Az 1975-ben született Luzsicza István e szempontból valahol középen foglal helyet. Nem tulajdonítanék ekkora jelentőséget az életkornak, ha nem erről a kötetéről és nem a kötetben megjelenített korszakról kellene beszélni. A szerző eddigi élete felét a rendszerváltás előtt, másik felét pedig azt követően élte le. Egy átmeneti korszak ideiglenes kikötői bukkannak fel a versekben: „*valahová valahonnan/ megérkeztem-e már vagy sem/ lassan illene hogy tudjam*” (Európai város lakó).

A „valahonnan” korszakát idézi a Váci út, nem felel nekem című versében: *kerülget (isten ments) Janus-arcú nosztalgia/ (kommunista szombat Kádár Merkur Gorenje)*. Ugyanez a korszak jelenik meg a Buli után a takarítás című vers nyolcvanas évekkal foglalkozó dokumentumfilm „bejátszásában” is: „*Walesa az emberei vállán/ míg a remegő térdű Jaruzelski Wojtyła előtt szónokol/ elnök és főtábornok parolázik Reykjavíkban/ egy nyomorult vén román házaspárt / az alkalmi tárgyalóteremből visznek/ fal*

elé állítani”. Pár sorral arrébb pedig már ott a ma kiábrándult érdektelensége: „*aztán bevágtat egy zajosabb csoport/ s átkapcsolnak a reggeli csevegős műsorra*”.

Ez a vers – a Buli után a takarítás – más szempontból is kitüntetett helyet foglal el a kötetben. (Még akkor is, ha a cím a tini Szinetár Dóra egykori, azonos című slágerét juttatja az olvasó eszébe, bár az is lehetséges, hogy a szerző tudatosan játszik

rá erre az azonosságra.) Kulcsvers azért, mert Luzsicza István költészetének központi motívuma a rend és a káosz kettőssége. Erre már a nyitóvers mottójául választott József Attila idézet („Jöjj el szabadság! Te szülsz nekem rendet”) és az alcím (Rendrakás helyett) is utal. A kaotikus, ellentmondásokkal terhes, folyamatosan változó külvilág tényeit folyton rendezni, értelmezni kényszerül, hogy megteremthesse magának a viszonylagos átláthatóságot (ál)biztonságát: „*hogy magadnak rámondhass/ rendet vagy szét/ belátásod szerint*”. Ugyanerről a másik említett versben: „*s most akkor hogy lesz ebből rend/ mi is az egyáltalán/ definiálható-e/ összerakható-e/ akarja-e más is/ és segít-e ha ezt szajkózik/ vagy ha legalább én belekezek/ valamibe amit elhiszek*”. Aztán, kételyei ellenére, mégis a cselekvést választja a tétlenkedés helyett: „*s a forró vizes csap alá tartom/ a zsíros jénai tálat*”. A kötet hátoldalon prózában is vall arról, hogy számára a vers, a versírás teremt meg azt az egyéni rendet, azt a szilárd

pontot, menedéket, ami élni segít.

De mi van az egyént megtartó renden, a „vak dióléten” kívül? (A záróvers címe és mottója ugyanis egyaránt Babitsot, A lírikus epilógját idézi.) Úgy tűnik, rövid kitérők csupán, ahonnan mindig visszakényszerül az egyéni létezés csonthéjába. Ugyanezt sugallja az Attrakció világszám című vers is, melyben a kötet címadó sorát olvashatjuk: „*a cukaharák után az artista estére hazamegy*”, „*de estére a tisztelt nagyérdemű is hazamegy/ - mert estére mindenki hazamegy*”. A varázslat ideiglenes, az illúzió mulandó, akár a művészetről, akár a mindennapi életéről van szó. És még az sem biztos, hogy ez a varázslat, ha csak átmenetileg is, megszületik. A Nyugati tér című versében eljátszik a gondolattal, mi történne, ha verseivel állna ki a járókelők, lödörgők, mutatványosok sokasága elé: „*ha most ide kiállnék a verseimmel,/ körberöhögnének? Vagy elzavarnának? / Vagy hazamennének?/ Vagy tapsot is kapnék?*”

Ha a „Vak dióként” A lírikus epilógját, ez a vers óhatatlanul Babits Jónását és Ninivéjét juttatja az olvasó eszébe, de általánosságban is elmondhatjuk, hogy Luzsicza István szereti kedves költőit az olvasó eszébe juttatni, szeret emlékeztetni a zsinórmértékül választott költői hagyományra. Sőt, találunk olyan verset is, a Visszatérést, ami Szakonyi Károly Adáshiba című drámájának alapkérdését fogalmazza újra: hogy viszonyulnánk ma a Messiáshoz? „...*segédszerkesztői állást kapott egy kereskedelmi csatornától/ aztán egy bulvárlap külsős tudósítóként a Közel-Keletre küldte/ végül ráuntak elfelejtették elege lett ma remete*” – szól az az ironikus, kesernyés, de megbocsátó hang, ami a kötet közéleti verseit jellemzi, és úgy tűnik, ezek azok a költemények, ahol a szerző rátalál saját hangjára, közülük kerülnek ki a kötet legemlékezetesebb darabjai.

Az eddig említettek szinte kivétel nélkül szabadversek. Találunk azonban a negyvennégy verset három ciklusra (Rendrakás helyett; Privát Messiás; Lecsupszít, felöltöz-

tet) osztó kötetben számos kötött formájú, rímes darabot, haikut és szonettet, bizonyítva a már idézett költői törekvést, hogy szeretne minél több formát kipróbálni. E dicséretre méltó szándék ellenére úgy tűnik, a szerző esetében a szabadvers valóban több szabadságot, jobban kihasználta lehetőségeket, frissebb, újszerűbb, emlékezetesebb képeket jelent. Még akkor is, ha néha parttalanságra, túllírásra ragadtatja ez a szabadság. A rímek több esetben konvencionálisabb témákat és konvencionálisabb képeket foglalnak keretbe, mint például a Tájkép vagy a Májusi alkonyok – igaz, utóbbinál a szerző maga is odairja a vers elejére, hogy Kosztolányi pózában pózolva született. Máskor az ilyen szokványos témára írt költemények is idézni érdemes sorokat rejtenek: „*Hó hull és idő hull. Egy a lépte./ Maga alá gyűr. Befed. Temet.*” (Megtisztulás)

Egyet kell értenünk azokkal az olvasói véleményekkel, melyeket a dokk.hu internetes portálon olvashatunk: az olyan versek, mint a Nyári temetés vagy a Törlés menüpont, éppen azzal hatnak, hogy segítségükkel az olvasó a maga nagyon is személyes történeteire lát rá élesebben. Hiszen melyikünkkel nem történt még meg, hogy a gépies kérdésre nem volt könnyű megadni a magándrámákat egyetlen gombnyomásba sűrítő gépies választ: „*törölt tétel? kukába dobja? ...igen -/eljátszom Istent egészen kicsiben*”.

A kötet borítóján az egyszerű, fehér háttér előtt egy feltört dió látható. A kép és a cím együttese utal arra a kettősségre, ami Luzsicza István első verseskötetét jellemzi: a magánszférába való bezáródás, a belső rend megteremtése és a kaotikusságával egyszerre vonzó és riasztó külvilág felé fordulás vágya egyaránt ott van ebben a költészetben. Éppen úgy, ahogy erről a szerző a bevezetőben idézett ars poeticában vallott: beváltotta ígéretét.

Írott Szó Alapítvány, Magyar Napló, 2006

Lantos Ferenc: Hommage a Barcsay
(Vass-gyűjtemény)

Borbás György

A Zala-életmű – mai értelmezések és tanulságok

„Az élet annak rajza is
másodlagos: ami fontos, a Mű maga;”
Bence Lajos: Óda a hazatérőhöz Lendva, 1996.

Zala György fotográfiája

Gazdag kulturális, szellemi örökségünk feltárásának, ápolásának adósságaira jobbra a kerek évfordulók, jubileumok hívják fel a figyelmet. Máskor életrajzi vagy szakmai lexikonokat lapozva szembesülhetünk meglepően torz kánonoktovábbélésével, öröklődő sztereotípiákkal, vagy éppen a kutatás, prezentálás torlódó adósságaival. Ideológiai alapon megfogalmazott esztétikai, nyilvánvaló

szemléletbeli megfontolásokból táplálkozó rokon- és ellenszenv, vagy egyszerűen kényelmesség miatt, más-
kor inkább tárgyi, anyagi vagy személyi feltételek hiányából állhat elő a nehezen menthető méltatlan helyzet.

Az ideai Reneszánsz Év alkalmából megjelentetett Nemzeti évfordulóink 2008 összeállításban a zalaiak örömmel fedezhették fel a 125 éve született Egry József egész oldalas méltatását. Vajon miért szerénykedik néhány soros említéssel az idén 150 éves Zala György (Fadrusz Jánossal együtt), mi az oka, hogy említésre sem kerülhet a választott grémiumban az ugyancsak jubiláló Vajda Lajos?

Örvendetes a múzeumi élet pezsdülése. A festészet úgy tűnik a bemutatkozáshoz, kiállításához is könnyebben juthat – a már az előkészület folyamatában is leginkább mecénáshoz, megbízatáshoz kötött költséges és nehézkes szobrászattal szemben. A festő és közönsége műteremhez, vernisszázshoz fűződő intim, a személyes választást, a szignált képek birtoklását is könnyebben kínáló és megvalósítható közvetlen kapcsolatával szemben a leginkább közösségi térbe, utcára, közintézménybe kíváncszó és kerülő, legtöbbször jelöletlen (!) plasztika kiszolgáltatottsága, gyakran szociális, politikai indulatoknak kitért fogadtatása mellett a költséges installálási,

szállítási nehézségek is okozhatják a hátrányokat, gyengítik a szakmai lobbik esélyeit, pozícióit.

Akárhogy is legyen, a 2008. esztendő újabb elvetélt lehetőségére marad annak, hogy végre megszülethessen a jubiláló Zala Györgynek, Fadrusz Jánosnak és a két évvel „korosabb fivér” Stróbl Alajosnak, valamint kortársaiknak, a 19. századvég-századforduló népes szobrász nemzedékének (Telcs Ede, Róna József, Margó Ede, Vastagh György, Senyei Károly, Kiss György, Köllő Miklós, Gách István, Huszár Adolf, Izsó Miklós), tehetséges „évfolyamának” monumentális, színes tablója. Legjobb alkotásaikkal a nemzet eszmélésének, a magyarság eredet és identitás keresésének máig ható hiteles idoljait, szimbólumait örökítették kőbe, bronzba. Sajnos továbbra is hiába keressük műveiket, felmutatott példájukat a tankönyvekben.

Zala (Mayer) György Alsó-Lendván a 69. számú házban élő Mayer Ferenc és Kallivoda Katalin gyermekeként 1858. április 16-án látta meg a napvilágot.¹ Érett fővel, huszonöt évesen határozta el és kérvényezte nevének Zalára történő változtatását.

„Négylovas hintón vittek keresztelni – emlegette a művész – hogy később gyalogszerre, omnibuszra szoruljak.”² A kilencéves korában árvasorsra jutott fiú a fővárosi reáltanoda és a mintarajziskola után a bécsi és müncheni akadémiákon jó nevű, jelentős megbízatásokon dolgozó mesterek mellett és irányításával a klasszikusokon nevelkedett (Eminens bizonyossága a Philoktetes).

Eötvös József és a követő kultuszminiszterek (Eötvös Loránd, Trefort Ágoston, Wlassics Gyula) példamutató ösztöndíjrendszert hoztak létre a tehetséges középosztálybéli, gyakran árva, félárva fiatalok taníttatására, de neves közéleti személyiségek (Thaly Kálmán, Ligeti Antal és mások) is szívesen segítettek abban, hogy a hozzájuk forduló kérelmezők eljuthassanak a Bécsi vagy a Müncheni Akadémiára: például Munkácsi Mihály³ vagy Fadrusz János. „Tudom, hogy Zala milyen helyzetben volt Münchenben, amikor a Pietáját csinálta és Nagyságod milyen gyorsan tudott rajta segíteni, s tudom, hogy egy szava többet ér, mint tíz folyamodvány, ezért fordulok Nagyságodhoz ezen kéréssel: eszközöljön ki számomra egy kis ösztöndíjat, hogy megélhessek egy évig valahogy és bevégezhessem munkámat.” Később, 1892 őszén pedig így írt Thaly Kálmánhoz Fadrusz: „Csak ne hozza párhuzamba az én haladásomat Zalával az első pártfogoltjával, mert ilyen rohamos utat vajmi ritkán tesz meg valaki.”

Zala tehetségéről, lírai érzékenységéről, karakterérzékéről, a portré iránti fogékonyságáról a Müncheni Akadémiai sikeres alkotásai a Fél a baba és a Mária és Magdolna remekbe sikerült, kiértelt kompozíciói, illetve a festőtársakról (Roskovics Ignácról, Karlovsky Bertalanról, Szárics Imréről, Papp Henrikről) mintázott portréi tanúskodnak. Fél a baba című művét Trefort Ágoston megvásárolta, azonban csak később, 1936-ban kerülhetett a kőbányai Szent László térre. Sajnos barbár rongálás miatt közel

tíz évig raktárban várt a felújításra és újra állításra. Nem jobb a sorsa a Piétának sem. A szinte vigasztalóan előrehajoló istenanya elé zokogva boruló, kezét görcsösen fohászra kulcsoló bűnös asszony, Mária és Magdolna kettősét, a Raffaello Cellai által carrarai márványba faragott szoborcsoportot a Szépművészeti Múzeumban őrizték. A Nemzeti Galéria anyagának kiválásával onnét a Kúria tágas szép terébe, az aula fő helyére került. Azonban a Budai várba már nem költözhetett. A magyar szobrászat egyik legszebb műve azóta a pécsi püspöki palota szűkös, rossz szul megvilágított, közönségtől elzárt zugában tengeti egyhangú magányát. A zalai megyeszékhely szívesen fogadná Mindszenty bíboros egykori állomáshelye, a névadó Mária Magdolna Plébániatemplom barokk terébe.

Magdolna gyönyörűen mintázott, mélységes fájdalomtól sugárzó, Rodin-i szépségű és mélységű bronzportréját (Fájdalom) Török Artúrnak a Kerepesi temetőben elhagyott, cserjéssel benőtt sírhalmáról biztonságba helyezték, még jó időben raktárba kerülhetett. Másolata a Nemzeti Galéria és újabban a még 1986-ban a Lendvai Vár-Múzeumban berendezett emlékszoba szépen gyarapodó gyűjteményének lett becses darabja.

Az ifjú művész pályájának fontos szakasza kötődik a pécsi székesegyház átépítéséhez. A lapidáriumban őrzött fríztöredékek alapján az altemplomi lejárók falán 466 alakban stílhűséggel elevenítette meg az Ó- és Újtestamentumot.⁴

A női portrék sorában a méltóságteljes, klasszicizáló Mária Dorottya mellett a nemzet csalogánya Blaha Lujza, Jármay Béláné, Zsigmondy Jenőné polgáraszonyok, a kivételes érzékenységgel mintázott Tanulmányfej a szecesszió áttűnő szépségét, kompozíciós formarendjét, szelíden hullámzó sziluettjét közvetíti. Sajnos az utóbbit a művészeti lexikon Stróbl Alajos művéként közölte. A stílus iránti fogékonyságát a Lechner Ödön által tervezett otthonának, a Stefánia úti, Zsolnay majolika domborművű (Vénusz ünneplése az Olimposzon) és szegélydíszű műtermes villájának megépítése teszi nyilvánvalóvá. A stílusvonzódás legszebb példája azonban a Bayer-Krúcsay síremlék elégikus kompozíciója.

A kor számos neves alakjának emlékét Zala György portréja őrizte meg, tette ismertté. (Andrássy Gyula, Deák Ferenc). Köztük például Jókai Mór ötvenéves országosan ünnepelt írói jubileumi meghívóinak a szegedi Kemény Nándornéhoz írott nyílt levélben üzentte meg: „Jobb mine-

Philoctetes, 1884.

künk itthon. Hanem majd magam helyett elküldöm mindenüvé azt a remekül készült mellszobrot, amelyet most végzett be Zala György művész barátom. Az legalább ott marad emlékül s a lelkenek egy darabja is vele.” A művészek nevében Zala György köszöntötte az író. Csiky Gergely színműíró mellszobra az Akadémia emeleti folyosóján látható. Kritikusai közül legtöbben azonban az idős Ligeti Antal portréját dicsérik. Benczúr Gyula „festőfejedelemmel” kultúrtörténeti értékű „portréváltásuk” vall kölcsönös megbecsülésükről és tiszteletükről. Gyenes Lászlót, a Nemzeti Színház színészét Madách művében az első Lucifer (négy száz előadást megért) drámai szerepében örökítette meg. Pázmány Péter gipsz mellszobra a tudós hitszónokról elnevezett fővárosi patikában látható.⁵

A felrótt „irodalmiasság” helyett valóban vonzotta, őszintén foglalkoztatta a magyar nyelv és „génuszainak” ügye.⁶ Egyedi kötésű gazdag könyvtárának leltárkönyvében a klasszikusok, a művészeti és történelmi kötetek naprakész sorozatai mellett különleges helyet kaptak Arany János összegyűjtött művei. Sajnos a Szépművészeti Múzeum számára 1935-ben megvásárolt értékes állomány sorsa ismeretlen.

Az Arany János pályázaton a nyertes Stróbl mögött pályaműve a második lett. Foglalkozott Petőfi sírjának tervével. Indult az Ady síremlékpályázaton.⁷ Védelmébe vette Czigány Dezső hevesen támadott nyertes művét. Csukássy József síremlékével pedig az antwerpeni kiállításon első osztályú aranyérmert nyert. Ígéretes adottságai, briliáns mintázó készsége, maradandó értékű pályakezdő művei, a formakultúráját elismerő akadémiai érem⁸ nevét korán ismertté tették. Az Alsólendvai Iparos Olvasókör kézi festésű díszoklevéllel köszöntötte „a magyar Pheidiaszt”, a zalai hölgyek pedig a mestert alkotás közben megörökítő műves falikárpittal ajándékozták meg (a Göcseji Múzeum vásárlása).

Méltatói múltba fordulással, pátozzsal vádolják. A Millennium korának szenvedélyes eredet- és múltkutatója, tradícióinak, szellemi és épített örökségének ekkor kezdődő régészeti feltárása, gyűjtése, restaurálása, tudományos intézményinek létesítése nyomán jelentkezett igény 1848-49 eseményeinek, eszményeinek és hőseinek, Budavár bevételének, a kiegyezésnek, a honfoglalásnak, a királyok uralkodásának, a Hunyadiak emlékének megörökítésére. Erre az időre a gazdasági fellendülés és a gyarapodó közadakozás egyaránt megteremtette az állami reprezentáció és a helyi emlékéllátás mecénálásának költségeit.⁹

Zala György a Benczúr Gyula-emlékünnepeken

A Münchenből 1884-ben hazatérő ifjú Zala György sikeresen teljesítette a Huszár Adolf halála miatt rábízott Aradi vértanúk emlékművének befejezését. Ezt követte a budavári Honvédszobor, a katartikus várbevétel 1100 hősi áldozatának emlékműve¹⁰, a pályázaton elnyert Andrassy Gyula lovas szobra¹¹, de őt kérték fel Deák Ferenc szegedi emlékművére is¹². (A király kívánsága ellenére Erzsébet gödöllői szobrát átengedte Róna Józsefnek.) Ezzel új lehetőségekkel bővült ígéretes pályája. Egyben az európai minták nyomán meghonosodó monumentális műfaj – emberöltőnyi, elhúzódo feladatainak (Erzsébet királyné szoborpályázat, Millenniumi emlékmű) – szívesen, konok elszántsággal vállalt fogságába, életműve pedig az ikonoklasztázia (tettleges és verbális) indulatainak máig nyúló keresztüzébe került.¹³

„En hittel dolgozom és ha munkám eredményével a nagyközönség elé állok, meggyőződésemet szerint teljesíttem kötelességemet...” – vallotta Zala György.¹⁴ Még életében, 1919-ben porba döntötték a Habsburgok szobraikat. Aztán az 1944. évi bombatalálat végképp megpecsételte sorsukat.¹⁵ Helyükre a Kisfaludy Stróbl Zsigmond által mintázott II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos szobra került. A háborúban pusztult el József nádor alcsúti szobra is. Andrassy Gyula Parlament melletti lovas szobrát lebontás után beolvasztották. Erzsébet síremléke (Mater Dolorosa) Rudolf trónörökös halála után a bécsi Kapucinusok kápolnájába lekerült, sorsa ismeretlen. A királyné 1932-ben felavatott budapesti szobra a pesti Eskü térről (1953) közel húsz év után kerülhetett új helyére, a budai Döbrentei térre. Az ország számos pontján (Veszprém, Cece, Kaposvár) felállított mellszobrainak is kalandos sors (áthelyezés, lappangás) jutott. A Trianon utáni „egyzetetések” révén az aradi megyeháza kertjéből a makói múzeum udvarára került büszjtjét 1991-ben a város díszpolgára, dr. Habsburg Ottó avatta föl.

Az Aradi Szabadság-szobor Egyesület (Bognár Levente alpolgármester, Király András és sokan mások) következetes, kitartó bölcs diplomáciával elérte hogy az 1925-

ben lebontott Szabadság-szobor nyolcvan év után, 2004 tavaszán eredeti méltóságában újra a patinás város – és az alkalomra létesült Megbékélési Park – büszkeségévé válhatott.¹⁶

„Zala György haláláról nagy megilletődéssel értesültem. Igen nagy művész volt. A nagy nemzeti felújhódás alkalmával elhalmozták a legnagyobb feladatokkal, olyanokkal, amilyenekről egy művész ma csak álmodhatik. Zala György teljesen átvitte a szobraiba az egyéniségét. Sokat alkotott. Munkáinak legnagyobb része kora kiváló francia szobrászainak is dicséretére válnék. A Csukássy-síremlék csodálatosan fájdalmas női alakja, a Lukács emlék, az Andrassy Gyula-szobor, a Millenáris-emlék mesteri alkotások. Ifjúságából a budai Honvéd-emlék és az aradi Vértanúk-szobra ugyancsak erősen francia hatás alatt áll és mégis magyar érzéssel van megalkotva. Zala György munkáit a nagyvonalúság, a festői elrendezés és az előkelő páthosz jellemzi. Munkáiban mindig a szépet kereste. A Millenáris emlékmű Gábor arkangyala, amelylyel Párizsban nagy aranyérmert nyert, sajnos túl magasan áll és csak azért nem tudjuk eléggé méltányolni annak csodálatos szépségét.”¹⁷

Ami minket összeköt – ahogyan a lendvai Népújság címlapján olvashattuk -, a Zala György Emlékév elmélyíti Lendva és Arad kapcsolatát. A 150 éve született halhatatlan alkotó emberi és művészi nagysága előtt az emlékev tavaszi nyitányán a Lendva vidék, júniusban a kezdeményező Zalaegerszeg, szeptemberben az Európa kulturális fővárosa címre készülő dél-dunántúli metropolis, Pécs, a hagyományos októberi Magyar Napokon Arad város ünnepi Emlékiállításal, a Magyar Művészeti Akadémia pedig Emlékkonferencia megrendezésével tiszteleg.

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság gondozásában megjelenő programfüzet mementó, egyben az Emlékév kerete, ajánlója is lehet. A kiemelt Kodály év után a reneszánsz fényességű Mátyás ünnep árnyékában juttathat szerény főhajtást, megbizonyosodást Zala György zsenijének és éthoszának is.

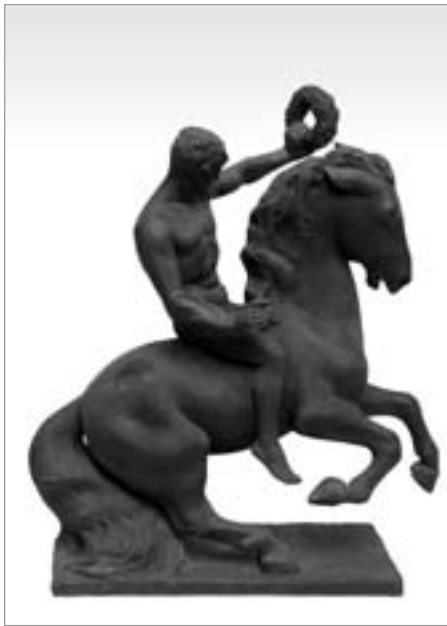
Sajnálhatjuk, hogy az alkotó délceg, távolba tekintő Mátyás királya¹⁸, Stróbl Alajos Vár béli idilli Mátyás-kútja vagy Fadrusz robusztus kolozsvári lovasa a hódolókkal – akár Benczúr Gyulának a Budai vár egykori Hunyadi termébe szánt csonka Mátyás ciklusa nem szegődhetek a reneszánsz év hírvívői, a Mediciek fénykora mellé.

Lelketlen sírgyalázók 2006 tavaszán a Kerepesi temető művészparcellájában a hálás lendvaiak adakozásából Zala György 1999 augusztusában helyreállított síremlékéről lelopták Aphroditét ábrázoló bronz medallionját.¹⁹ A Szabó Tamás Munkácsy díjas szobrászművész által – az oktatási miniszter támogatásával – márványba faragott tondót születésnapján, április 16-án avatják fel a Kerepesi temetőben.

Zalaegerszeg, 2008. március 24.

- 1 B. Gy.: Zala György – György Zala 1858–1937 Előszó: Göncz László (magyar-szlovén nyelvű kismonográfia) = Lendvai füzetek, Lendva –1996
- 2 Az áthallás nem lehet véletlen: „Boldog vagyok, hogy Nagykőrös városának dolgozhattam, bár lett volna a munkám nemzeti örömet kifejező és nem gyászemlék, amelyet vérző szívvel és könnyekkel övez az anyák, özvegyek és árvák sokasága, akiknek nem nyújthattam más vigaszt, mint lelkem melegével és tudásom szorgalmával készített munkámat” – írta 1927. március 28-án az I. világháborús hősök emlékműve avatása után Zala György. A kölcsönös megegyéssel teljesített szobormű elmélyítette a művész és Nagykőrös város kapcsolatát: „Mindenkoron ragaszkodással vallom magamat az Alföld kulturális központját jelentő Nagykőrös városához kapcsoltnak, ahol Arany János és nagy társai dolgoztak a lelki művelődés fejlesztésén.”
- 3 „...vagy kétévi Szamosi körében tartózkodásom után fel mentem Pestre 873-ban, hol jelesebb művészek ösmeretségeit igyekeztem tanulmányomra hasznossá tenni. Itt ismerkedtem meg egy Ligeti nevezetű tájképfestővel (nem tudom, ismeri ezt az urat bácsi) kinek irántami önzés nélkül tiszta jóakarátú pártfogásából sok előnyben részesültem a K. M. Társulat részéről. Ő csinálta ki mindig előttem az utat, melyen haladjak, ő világosított a setétségben, ő adta el minden rosszból (csak a Hunyadi Jánost nem tudta eladni), s ha volt köztük (?) jó képeimet, verbuválta számomra a mecénásokat ....” = Munkácsy Mihály levele Ligeti Antalhoz Düsseldorf 869
- 4 „ ... A megrongált alakokat és csoportokat, melyeknek csak tárgya volt adva ... Zala a legszigorúbb értelemben vett stílszerűséggel, valódi műarcheológiai bravúrral mintázta újra...” Ipolyi Arnold = Gerecse Péter Dr. : A pécsi székesegyház Budapest 1893. X. p. 106-109
- 5 Baba Patika 2008. január p. 3 Dr. Blázy Árpád ny. gyógyszerész szíves közlése
- 6 „... mert én a magyar nyelvet akarom kőbe vésni, ahogy a rómaiak is a maguk nyelvét vették kőbe. Örülünk, hogy végre európai formát kezd kapni nyelvünk, sok nyelvi géniuszunk folytán... Csak magyar felirat kerülhet a Millenniumi emlékre, aminthogy minden szobromra feliratot fogok vésni és művésztársaimat is buzdítom erre. Hiszen a betűt dísznek is fel lehet használni, ennek segítségével az alkotó teljesebben megértetheti gondolatát a szemlélővel és a kőbevésett írás megmarad késői századoknak.”
- 7 „Ady Endre költészetének egyik része mély filozófia, másik fele hatalmas művészet. A pályázók nagy része – azt hiszem – nem is olvasta Ady műveit, vagy ha igen, felületesen, és nem értették meg a költő mélyeséges művészetét és lelkét”
- 8 „Academie der bildenden Künste ehrenmünze der König L. Bayer” Oldalélébe vésve: Zala Györgynek. Magyar Nemzeti Múzeum éremtár.
- 9 B. Gy.:A Millennium szobrása Zala György 1858–1937 Előszó: Bereczky Loránd, Budapest, Kossuth Kiadó 1999 p. 9-10
- 10 B. Gy.: A szabadságharc szobrai. Zala György. = Pannon Tükör. 1998/2. 95-98.
- 11 1902. szeptember 6-án aztán Széll Kálmán miniszterelnök, Wlassics Gyula közoktatásügyi, Darányi Ignác földművelésügyi miniszterek, báró Podmaniczky Frigyes, Márkus József főpolgármester, Hauszmann Alajos műegyetemi tanár és gróf Klebelsberg Kunó miniszteri fogalmazó, jegyző már az életnagyságú szobrot tekinthette meg. Zala György, a Millennium szobrása p. 41. – A szobrot 1945 decemberében az első ideiglenes Duna-híd, a Kossuth híd megépítése során lebontották. 1950-ig őrizték, majd beolvasztották.
- 12 B. Gy.: Deák Ferenc emlékezete. Egy ismeretlen Deák szobor = ARS HUNGARICA 2003. évi 1. sz. p. 63-72.
- 13 „...Sajnálatosan népünk tudatából 50 év alatt kitörölték azt az ismeretet, amit a mű gondolata felidéz...Jó volna, ha a nemzet, de legalább az ifjúság számára ismertté válna ez a remekmű, és őriznék jelentését, ahogy más népek megőrzik saját szimbólumaikat, és nem azt hangoztatnák, hogy „az emlékmű fölött eljárt az idő.” = Szinte Gábor: A kitagadott remekmű Magyar Művészeti Fórum 1999. 5 p. 70-72
- 14 „Egészen más mértékkel kell elbírálnunk Fadrusz művészetét, melynek haladó vonásait már említettük, mint az olyan emlékműszobrászok tevékenységét, akiknek munkássága közvetlen hódolás volt az uralkodó osztályok előtt. Erre leginkább Zala György főműve, a Millenniumi-emlékmű a példa.” = A könyv 1961-ben (!) jelent meg (Képzőművészeti Alap Kiadó).
- 15 A Ratio Educationis kiadásának emlékére Mária Terézia szobrát Illés Árpád restaurálta, a Szépművészeti Múzeum elé tervezték felállítani, jelenleg az aula terében áll.
- 16 Puskel Péter: Az aradi Szabadság-szobor hányatott sorsa és újraállítása = Romániai Magyar Évkönyv 2004-2005.
- 17 Kisfaludi Stróbl Zsigmond Pesti Hírlap 1937. augusztus 1.
- 18 1902. október 2-án, az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) rendezésében, Mátyás király lovas-szobrának (Fadrusz János műve) leleplezése alkalmából a király kolozsvári szülőházát rendbe hozták, emléktáblát avattak (Zala György alkotása). József főherceg köszöntő szavai után dr. Wlassics Gyula mondott üdvözlőbeszédet. Közreműködött a Tordaszentlászlói daloskör.
- 19 Arany Horváth Zsuzsa: Béke poraira? = Zalai Hírlap 2006. 07. 08

Viktória 1912.

Dr. Bayer-Krucsay Dezső síremléke

Zala György villájához készült majolika figura, a pécsi Zsolnay-gyár udvarának falában

Szántóvető (Életkép), 1890.

Színész (Gyenes László mellszobra), 1883.

Péntek Imre

„A klasszikus törekvéseknek vagyok híve.”

Gondolatok Zala György szobrászatáról

Kevés tragikusabb élet- és művészpálya volt Magyarországon, mint Zala Györgyé. Német származását megtagadva, 1883-ban a Mayer nevet Zalára cserélte, szülőföldjére utalva, s Trianon után a nyolcvanas évekig Lendván – egykor az osztrák-magyar monarchia kedves kisvárosában, ma Észak-Szlovénia feltörekvő kulturális gócéban – a nevét sem lehetett kiejteni. Magyarosága miatt. Hívták a müncheni akadémiára tanárnak, ám ő a hazatérést választotta. Kétségtelen nagy volt a csábítás: tanára és mestere, Huszár Adolf támogatására biztos számíthatott, és a pályatársak közül is jó néhány elismerte kivételes tehetségét. Később mégis sok igaztalan vád érte a kollégák részéről. Megalkotta a millenniumi emlékművet (eredetileg: Ezredéves Emlékművet) – igaz, nem egyedül, építészársával, Schickedanz Alberttel –, a főváros, Budapest, de talán Közép-Európa legszebb, leglátványosabb emlékmű-együttesét, mely ma is meghatározó építészeti-szobrászati eleme a városnak, kitörölhetetlen pontja a nemzeti emlékezetnek, harminchárom év felőlő munkáját fektetve a „nagy műbe” – élete végén mégis súlyos anyagi gondokkal küzdött. Borbás György írja a róla megjelent egyetlen monográfiában: „Az egykor – fél évszázadon át – országosan ünnepezt, sikeres alkotó halála előtti utolsó éveinek válságos körülményeire, nyomasztó alakulására bizonyára a művészetszociológia adhatna hiteles választ.” 1934-ben a pesti lapok hírül adták, hogy a fővárosi önkormányzathoz kellett fordulnia, hogy műtermének bérleti és fűtési díját ki tudja fizetni. Hiteles válasz? Az utókor hálátlansága.

S hányszor leírták róla a marxista művészettörténészek, hogy a monarchia, később a Horthy korszak „hivatalos”, neobarokk szobrásza volt – vádként, elmarasztaló (politikai és esztétikai) ítéletként –, s e rejtett bélyeg mind máig rajta maradt. E „hivatalos” szobrász aggódva nyilatkozta halála előtt valamelyik bulvár újság szenzációt szimatoló riporterének: „A legnagyobb gondom, hogy hol helyezem el munkáimnak ezt sok és nagy gipszmodelljét.” Közülük jó néhány megsemmisült (egy részük a Nemzeti Galériában és a Kiscelli Múzeumban található, portréinak és kispasztikáinak szerény anyagát a Nemzeti Galéria őrzi), lebontott szobrai, domborművei csak fotókon maradtak fenn, maradékok a sülysápi raktárban várja a feltámadást. Igaz, a rendszerváltás után akadtak elégtételt jelentő gesztusok. A budapesti és veszprémi Erzsébet szobrok visszaállítása, az aradi vértanúk emlékművének újraavatása

a szerencsés kivételek. (A bontások és újraállítások története külön vizsgálat tárgya lehetne.) Kétségtelen, Zala két korszak (1884-1916 és 1920-30) legfoglalkoztatottabb művésze volt, számos díj, elismerés kitüntette. Néhány közülük: Művészeti Nagydíj (1894), a Ferenc József rend Lovagkeresztje (1896), a Párizsi Világkiállítás Grand Prix-je (1900), Jubileumi Király-díj (1916), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja (1930), a Corvin-lánc tulajdonosa. Nyugodtan összevethetjük a Kádár-korszak egyik, kiemelten „hivatalos” szobrászával, Varga Imrével, díjak tekintetében is. Bár Zalához képest „tünékenyebb” életművet hagyott ránk (szerintem mindenképpen), róla jóval kedvezőbben fogalmaz a megváltozott kánon. Míg Zala György csak egy lábjegyzetre érdemesült a Magyar képzőművészet a 20. században 66. oldalán, meglehetősen téves és rosszindulatú beállításban, addig Varga Imre sokkal „tárgyilagosabb” és elnézőbb megítélést kapott.

De nézzük, miről is van szó, Zalával kapcsolatban? P. G. – az említett kötet egyik szerzője – a következőket írja a Tanácsköztársaság művészetéről: „A rövidre szabott idő elsősorban efemer jellegű művekre adott lehetőséget. Így a millenniumi emlékműről eltávolították a Habsburg-királyok szobrai, a május 1-jei ünnepségek alkalmából ideiglenes diadalkapukat emeltek (más kérdés, hogy ezek a díszítő, Marxot és a láncokat tépő munkáshérszokat ábrázoló gipszszobrok javarészt a minden feladatra és kurzusváltásra nyitott historizáló köztéri szobrászok – köztük a millenniumi emlékmű tervezőjének, Zala Györgynek – műterméből kerültek ki.” Nos, a Budapesti Napló 1929-es számában olvasható egy beszélgetés a szobrásszal, aki elmondja: Szamuely Tibor pisztolyt szegezett rá ebben az időben, s arra kényszerítette a halálfélelemben lévő művészt, hogy három nap alatt készítse el az említett szobormaketteket. (Egyébként ez a finom, inszinuáló megfogalmazás: „minden feladatra és kurzusváltásra nyitott” – korábban aligha nyert volna nyomdafestéket. És hány Kossuth-díjas szobrászunkra lenne alkalmazható...) Varga Imre, mint a szocialista művészet és a Lenin ábrázolások „megújítója” „A hegesztett, nyers, rücskös varrataival a hagyományos szobrászati felfogást vallók szemében megütközést kiváltó szobor, a Prométheusz (1965) alkotója... úttörő módon alkalmazta a deheroizáló emlékművek világszerte sikeres hangütését. Formai sokszínűsége, emellett simulékonysága, a kultúrpolitikai rezdülések érzékelésére való képessége révén a hetvenes, nyolcvanas évek legfőbb hivatalos szobrászává vált.” (Két megjegyzés. „simulékonyságról” beszélni egy igen-igen elterelő eufémizmus, a diktatúrát „igényesen” kiszolgáló megalkuvás helyett. A másik: Varga Imre sem „deheroizálta” a szoc. forradalom, vagy a Tanácsköztársaság vezérét, legfeljebb Szent Istvánt.) Ime, a két „hivatalos” szobrász. A szocialista kultúrpolitika kedvence, az „ügyeletes” témák bronzba álmódója szinte töretlen szakmai tekintéllyel vészelté át a kurzusváltást, és még életében berendezhette a saját múzeumát. Ám a „párducos Árpád”

A művész gróf Andrássy Gyula portrészobrával

megformálójá elbukott a letűnt Leninnel vívott szellemi küzdelemben. Nincs emlékműzeuma, halála után nem rendeztek átfogó, gyűjteményes kiállítást műviből. S Borbás György 2000-ben megjelent monográfiáján kívül munkásságáról nincs áttekintő, kellő terjedelmű és színvonalas fotóanyaggal illusztrált szakmai album. A szerző könyvében olvasható: „Lechner Ödön tervei alapján Bálint Zoltán és Jámbor Lajos építészekkel 1898-1990-ban megépíttette hazánk első, európai viszonylatban is jelentős, reprezentatív műteremvilláját... A villa jelenleg diplomáciai célokat szolgál. A szép épület ideális otthona lehetne egy Zala György-emlékmúzeumnak.” Ez kissé naív és mostanában aligha megvalósuló elképzelés.

A kritikával sem volt szerencséje.

Bár a kezdet még szerencsésen alakult. Fülep Lajos – korai időszakában! – a Modern Művészet 1905-ös októberi számában igen részletes és elismerő „műhelybeszélgetést” készített a szobrásszal. (Látogatás a műteremben Zala Györgynél) Ebben olvashatjuk: „Zala Györgyöt közéleti és művészeti jelentősége feltétlenül predesztinálja a véleményadásra, mert amit mond, talán nem is pusztán az egyének, hanem egész csoportoknak, társadalmi osztályoknak és művész csoportoknak meggyőződését foglalja magában. Az auditor et altera pars elvénel fogva igen érdekes és fontos dokumentumok azok, amiket az ő szavai szolgáltatnak.” Ennek a diskurzusnak a végén, a saját törekvéseinek summázataként, a következőket fogalmazta meg: „...az én törekvésem is az, mint minden művészé, és nem is lehet más. Két szó: igaz érzés és gondolat. ... a klasszikus dolgokat szeretem... a derűt keresem, mert ez a művészet hivatása.” Negyvenhét éves ekkor, a saját maga által létrehozott, gyönyörű műteremben dolgozik, pályája csúcán van. Művészi öntudatának szerves része önként vállalt – talán kissé túlzóan átélt –, szenvedélyes magyarsága. Ugyanakkor európai jelenség, az Osztrák-Magyar Monarchia elismert alkotója. Aki tájékozott a francia szobrászat új fejleményeiről, van véleménye, bár nem túl hízelgő, Rodin-ról, Medardo

Rosso „impresszionisztikus” szobrászatáról vagy Meunier „kifolyt plasztikájáról”. Epésen jegyzi meg vele kapcsolatban ugyancsak ebben a beszélgetésben: „Mindig csak nyomor és nyomor. Mindig éhség és bányalevegő, köszénpor és sztrájk. A művészet adjon derűt, a nyomort hagyja másnak, a szocialistáknak...” Ugyanakkor elismerően szól Bourdelle-ről és Maillol-ról. Mindent összevetve, nem vádolható bezárkózással, az új törekvések iránti érzéketlenséggel. Korai munkáin – amikor még nem volt nagy állami megbízások kivitelezője – megfigyelhető a szecesszió hatása, a „festői formálásra” való törekvés. (Igaztalan az a beállítás is, hogy Fülep Lajos „gyilkos szatírjájú interjút” készített vele. Ez nem tűnik ki sem az itt idézett részletekből, sem az egész szövegből. Stróbl Alajosról viszont kétségtelenül gunyoros, ironikus képet fest.)

Lyka Károly alapművében, a Szobrászatunk a századfordulón c. kötetében stílusát – mint jellegzetes korstílust – egyértelműen a neobarokk szobrászat kategóriájával jellemezte. Igaz, hozzátette: „ez a stílus nem világít meg minden szobrászati jelenséget, amellyel ebben a korban találkozunk.” Több érdekes megállapítást tett a neobarokkal kapcsolatban; ismét megjelent a korábban lefajtott szenvedély, bár némileg meghiggadva. Az emberi alak rendszerint kontraoszt pozícióban jelenik meg, az alkotók számításba veszik a fény és árnyék játékát, festői hatásra töreksenek. A hiteles, valószerű mintázás szigorú követelmény, ám kerülük a szimmetriát, kompozícióik „nyitottak”. S még ide vonható az olykor színpadias „jelenetezés”. E stílus legfőbb reprezentánsai Stróbl Alajos, Fadrusz János, Zala György, Róna József. Bár Zalát is a kor vezető szobrászai közé sorolta, kizárólag emlékműveivel foglalkozik. A Millenniumi Emlékművel kapcsolatban alapvetően dicséri az építészeti elgondolást – Schickedanz Albert és Herzog Fülöp munkáját –, a hatalmas, ívelt kolonádot, a szépen tagolt oszlopsorral, illeszkedését a Múcsarnok és a Szépművészeti Múzeum épület együtteséhez. „Nyugodt, dekoratív hatása nem nélkülözi az ünnepélyességet, amit némileg csökkent a túlon túl ösmert, régi formák igénybevétele” – vélekedik már idézett könyvében. Zala György ennél több kritikában részesül. Az építmény szobrai közül a legfeltűnőbb Gábriel arkangyal alakja – amelynek „kedvezően hatott” a szép mintázása –, ám hiba, hogy a magas oszlopon ez a hatás elvész.

S a legfőbb kifogás: Zala Györgyöt „első lépésétől kísértgeti az allegória”. Másutt azt olvassuk: „nem volt gazdag vizuális és plasztikai fantáziája, nem tudott érvényes plasztikai jelképeket teremteni...”. Az utókor ezt másként, megértőbben látja, és éppen a historizmus új értelmezői sokkal több értéket vélnek felfedezni ezekben a grandiózus plasztikákban. Vajon ha olyan vállalhatatlan lett volna, visszaállítják az aradi Szabadság szobrot? Képtelenség.

Születettek ennél elmarasztalóbb ítéletek is a Kádár kor-

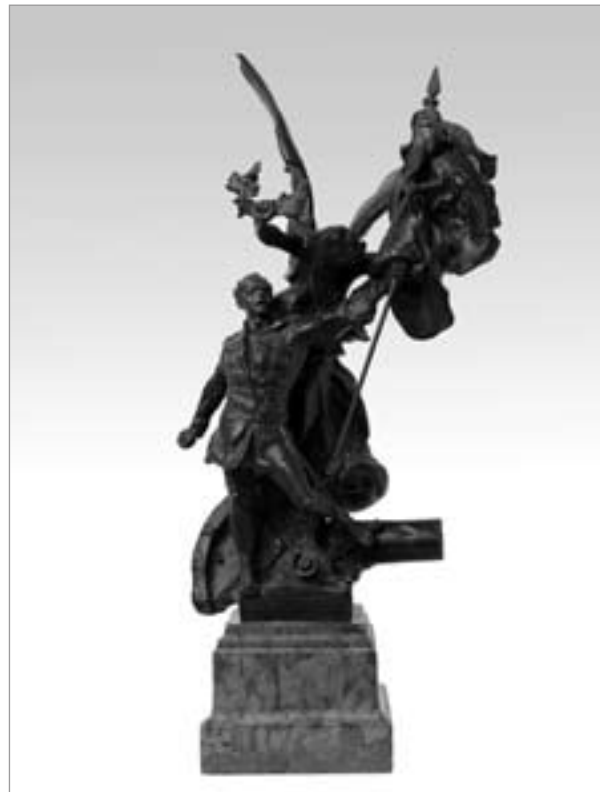
szak szervilis műítészeinek tollán. A Magyar művészet 1890-1919 I.-II. című összefoglaló munkában Végvári Lajos a Historizmus szobrászatáról című fejezetben a következőket írja: „a kor e nagy, ünnepezt mesterei nemcsak akkor gondolkoztak közhelyekben, amikor az agyagot formálták, hanem világszemléletük is frázisok lerakata volt; a Haza, a Nép, a Szépség, a Jóság, a Becsület nagybetűs, fennkölt szelleme hatotta át szemléletüket... (Miért bűn ez? Ha van leleplező szöveg, akkor ez az.) Jó magyarok akartak lenni, úgy érezték, hogy azok is, nem véve észre, hogy egy manipulációs rendszer eszközei... Komolyan hittek nemzeti elhivatottságukban.” Ami ebben az okfejtésben negatív előjellel róluk leírják, azért a legnagyobb tisztelet illeti meg őket! Az ideológiai elfogultság, egyoldalúság torzító szemlélete, megbélyegző ítélkezése pedig visszaüt azokra, akik szellemüket, értelmiségi hivatásukat megtagadva szállították a megrendelt, elvárt, manipulatív szöveget. Továbbiakban a millenniumi emlékműről ez olvasható: „A több mint három évtized alatt elkészült mű szelleme ugyancsak a kor hivatalos történelem- és művészetszemléletét sugallja...” (Mi más sugallhatott volna?! A kommunista ízléskritikátorok csak később érkeztek üdvözíteni hozzánk.) De még nincs vége: „Zala is azok közé a művészek közé tartozott, aki teljes szívvel vállalták a művészet hivatalos reprezentációs feladatát. Fel sem merült benne, hogy a szobor létrehozásának, a művészetnek más funkciója is lehetne.” Micsoda álszent képmutatás! Vajon a Sztálin, a Lenin szobrok, a Tanácsköztársaság, Partizán és Felszabadulás emlékművek alkotóin miért nem kérte számon ugyanezt?! A kilencvenes évek után a „történelmi” szoborparkba „áthelyezett” szobrok, emlékművek hosszú sora mesélhetne erről... Azért a rendszerváltás hozott eredményeket. A magyar művészet 1880-tól napjainkig című kötet (2002) historizmusról szóló fejezetében Szabó Júlia méltányosabban fogalmaz. „Zala problémamentes és nagyon hatásos neobarokk stílusa kitűnően illett Schickedanz biztos építészeti koncepciójához, sőt, fokozta annak pátozát.” (Hm, hogy lehet „fokozni” egy építészeti koncepció „pátozát”?) De legyünk nagyvonalúak, s értékeljük az oly fennkölt művészettörténeti szakma enyhültebb szigorát. S egyszer majd eljutunk az egyértelmű elismerésig.

***

Sokféle kérdés vetődik fel a fent vázolt ellentmondásokkal kapcsolatban. Például az: lehet-e olyan esztétikai értéket számon kérni egy korszak műveitől, amik akkor még csak perifériális jelenségként bukkantak fel? Lehet-e más, nem csak esztétikai szempontból közelíteni a 19-20. századforduló szobrászatához?

Kezdjük azzal, hogy a kiegyezés után hihetetlen lehetőségekhez jutottak, feladatokat, megbízásokat kaptak a mind felkészültebb, külföldi akadémiákon kiképződött magyar szobrászművészek. Ösztöndíjakat kaptak, több

éves tanulmányutakon ismerkedhettek a nyugat-európai, elsősorban olasz, francia és német művészeti élet legújabb stílusáramlataival, fejleményeivel. Szükség volt rájuk: a megrendeléseket az új állami kurzus politikai önreprezentációja biztosította, valamint a közösségek, települések belső igénye táplálta. Az önkényuralom utáni felszabadultság légkörében elfojtott energiák szabadultak fel, szoborbizottságok alakultak, számos pályázat csábította a művészeket alkotómunkára. Lyka Károly (Szobrászatunk a századfordulón) a meghatározó törekvéseket a „történelmi szobrászat” fogalomkörébe utalja, s ahogy írja:

Honvéd szobor, 1890.

minden város az ezredik évforduló sugallata alatt sietett fölföldözni múltjában egy idáig elhanyagolt hőst vagy más kiváló szülöttjét, aki mostanáig csak betűk alakjában élt az emberek emlékezetében, de megérdemelne egy szép márvány- vagy bronzszobrot. Annál is inkább, mert ezzel egyúttal megtisztelné a közönség, erkölcsi emelkedettségéről adna messziről látható bizonyítványt.” A kissé profán leírás ironiája azonban egyáltalán nem jogosult. Ezt a jelenséget, irányultságot másként is meg lehet fogalmazni, amihez jó elméleti municiót ad Takáts Ferenc: A tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok című tanulmánya (Kultusz Mű Identitás c. kötet, 2005) Ebben hivatkozik a csíkszeredai KAM munkacsoport kiadványára,

amelyben szó van az „etnikai jellegű szimbolikus térfoglalási akcióról”, „az eszmék szimbolikus térbeli lehorgonyzásáról”. A szerző szerint a lényegi kérdés, hogyan „vált a nemzeti hovatartozás uralkodóvá a 20. századra minden másfajta nagyközösségi (pl. felekezeti) lojalitással szemben?” És a továbbiakban írja: „a 19. század utolsó harmadától kezdve egy nem előzmény nélküli, de erősségében új, a teljes lakosságot elérő egységesítés-egységesülés ment végbe, mely jellegzetesen nemzetesítő volt... Ugyanezen évtizedekben az országban köztéri szobrok sokaságát állították fel, melyek szintén a nemzeti történelem és kultúra nagyjait, esetleg szimbólumait, vagy eseményeit ábrázolják...egy tér szimbolikus birtokbavétele mindig (száz évvel ezelőtt is) elbirtoklás, jelentésének megváltoztatása, használóinak kulturális asszimilálódásra készítése, a „birtokos” önreprezentációja.”

Tehát a fentebb említett feladat – mondhatnám, kihívás, hiszen a szomszéd államok és államkezdemények hasonló törekvései is megfigyelhetők (lásd Mestrovic és mások) – jegyében ez a program mindenütt elsőbbséget nyert és komoly erkölcsi és anyagi támogatást kapott. S ehhez az Osztrák-Magyar Monarchia kivételes helyzetet biztosított, nyilván elsősorban a nyertes magyar etnikum dominanciáját elismerve. Mi több, az önkényuralom megaláztatásaiért, szenvedéseikért elégtételt szolgáltatva. (I. Ferenc József a millennium időszakában tíz szobor felállításának költségeit ajándékozta a fővárosnak.) Az első etap, ami az elégtételadás részét képezte: a mártírium felmutatása. Szerinte az országban felállításra kerülnek a honvédelemképművek. Majd a Kossuth-szobrok. S ennek a folyamatnak kétségtelenül a csúcspontja az 1890-ben felállított Aradi Vértanúk Emlékműve (más néven: Szabadság-szobor), ami, bár Huszár Adolf elképzelései nyomán valósult meg, mégis a jelentős átdolgozás, áttervezés, átforgalmazás miatt eredeti Zala György alkotásnak tekinthető. Az újra megnyilatkozó hazafiság Hungária alakjában kelt-kelhetett életre. A lendületes mozdulatú, erőteljes testtartású nőalak – ma már nem igazán értékelt, korhű dekorumokkal – két ellentétes érzelmet fejez ki: a győzelem és vereség érzetét. A leeresztett kard és a magasba emelt, felmutatott koszorú értelme világos: a legyőzött mégis győzelmet arat. Az allegorikus kifejezőmód itt teljesen helyén való, s egyáltalán nem okozott problémát a vele azonosulni kívánó nézőnek. Pannónia és Hungária nőalakban való ábrázolása különben is igen régi előképekre megy vissza, szinte közismertnek tekinthető. A három síkban komponált emlékmű melléalakjai – az Ébredő szabadság, a Harckészség, az Áldozatkészség és Haldokló harcos – valóban a korabeli konvenciók szerint készültek, ami szimbolikájukat illeti, ám az erőteljes plasztikai megformálás, a dinamikus kompozíció méltó az itt lezajlott, a nemzet emlékezetéből ki nem törölhető eseménysorhoz. S a földhöz legközelebb eső, harmadik szint szemléltető szemmagasságban a 13 karakteres dombormű portréval, a vértanúk érzékletesen mintázott

arcvonásaival találkozhatnak. Mintha Arany: Széchenyi emlékezete című versének soraira rímelve ez a felépítés:

„Nem hal meg az, ki milliókra költi

Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;

Hanem lerázzván, a mi benne földi,

Egy éltető eszmévé finomul. „

A Zala György-mű az eszmévé finomulás, „eszményítés” lelki-gondolati folyamatának vizuális megjelenítője. Valószínű, azért hat ma is.

A „szimbolikus térfoglalás” jó példája a Honvédszobor felállításának története. Ferenc József utasítására 1852-ben emlékművet állítottak Heinrich Hentzi tábornak a Budai várban, ami mélyen sértette a nemzeti érzést és konkrétan az 1849 májusában az ott hősiessen harcoló, a várat visszafoglaló honvédek emlékét. Országos gyűjtés kezdődött a méltó emlékmű felállítására, amelynek eredményeként 1893-ban elkészült Zala György alkotása. 1899-ig farkasszemet nézett a két szobor, míg 1899-ben a monarchikus gondolkodás, kompromisszum jegyében a Hentzi-emlékművet eltávolították. (Szerencsére a honvédelemképmű nem volt útjában a kurzusváltásoknak, ma is látható a Szent György téren.)

A legnagyobb szabású elképzelés az „eszmék szimbolikus térbeli lehorgonyzására” a Millenniumi emlékmű. Számomra az is meglepő, hogy Zala György vívta ki a bizalmat ennek monumentális (és mégis arányos) műnek a tervezésére és megvalósítására. (Nem zavart senkit német származása.) A nemzeti múlt dicső jeleneteinek erőteljes, grandiózus művekbe való komponálása valós igény volt. A korabeli ábrázolások közül jól ismert Feszty Árpád és Munkácsy Mihály Honfoglalás című festménye.

Több kritikai is érte ezeket, minthogy a nemzetiségiek érzékenységét sérti a beállítás, jelenetezés, a fehér lovon ülő Árpád előtti „behódolás”, meghajlás. (Azóta ez fordítva, és ennél drasztikusabban is megfigyelhető a mai /magyar/ nemzetiségi térségekben.) Révész Emese A magyar historizmus című kötetében elemzi ezt a problémát. Rámutatva arra, hogy a valóság és a történelmi ideálkép közötti feloldhatatlan ellentét is „terhelte”, főként Munkácsy elgondolását. E kérdésekkel a Schickedanz-Zala-kompozíció lényegesen jobban megbirkózott. Számomra az ideálképzés és eszményítés, valamint a történelmi kontextusba való állítás rendkívül szerencsés és meghatározó alkotása a Millenniumi emlékmű. Árpád és a többi vezér színes, mozgalmos lovas csoportja, a centrumban, a kolonád előterében, rögtön megfogja a szemet, kiemelkedik, mégis az egész részét képezi. Belesimul az oszlopcsarnok ölelésébe. Tartásukban a hódító, a győztes magabiztossága tükröződik, de tekinthetjük ezt az öntudat kifejeződésének is, ami a kiegyezés utáni magyarság hangulatát, közérzetét jellemezte. Szintén Révész Emese könyvében olvasható: „Együttműködés – a szokástól eltérően – nem az alkotmányosság első emlékeként értékelt vérszerződés, hanem az ország foglalatlan magabiztos és harcos története köré szerveződik.”

Az ország korabeli sikerei joggal okot adtak erre. A magas korinthuszi oszlopon álló Gábrriel arkangyal a keresztény királyság szimbólumait (apostoli kettős kereszt és szent korona) emelve, felmutatva, történelmi távlatot ad nem csak a korhűséggel ábrázolt csoportozatnak, hanem mindannak, amit ez az idealizált jelenetezés kifejez. Utalhat arra is, hogy a keresztény Európa – a keresztétség felvétele után – befogadta a magyarságot, elfogadta a honfoglalás tényét. Ez a „kiindulópont”, s csak mögöttük jelenik meg a folytatás: a királyok alakjainak sora. A klasszicista (görög) motívumok, melyek a kolonád szélső pontjain, a két jelképes harci szekér – a Háború bigája és Béke szekere – alakjaiban megjelennek, éppen az Európához való tartozást vannak hivatva ábrázolni. Talán ez is elegendő lenne, mégis a jelenkorig elért szimbólumok, mint a Tudás és Dicsőség, Munka és Jólét heroikus tartású férfi és nőalakja teszik teljessé, kiegyensúlyozottá a teljes kompozíciót. Valamint azok a domborművek, amelyek az egyes királyok egész alakos szobraihoz kapcsolódnak. (Ha belegondolunk, mennyi munka fekszik ezeknek a közérthetőségre törekvő, illusztratív jeleneteknek kiválasztásában, megmintázásában!) Ám az illusztratív jelleg túl, sok, művészileg hiteles megformálással találkozunk. (Pl. Mátyás király tudósok közt az udvarban.)

Alapvetően elfogadhatjuk: a mű – az eredeti szándékától függetlenül is – a nemzeti identitás, a keleti származás és az európai beilleszkedés monumentuma.

A kifogások már az építésének idejében is sokfélék voltak. Túlzottan nagyméretű – állították egyesek. A század fordulóján, a millenniumi évfordulóhoz közeledve születtek ennél grandiózusabb elképzelések is. A tervek között szerepelt a Kheopsz piramist meghaladó „magyar piramis” építése ugyanezen a téren. Vagy a Gellért-hegyre építendő világítótorony. A monarchia középhatalmi státuszához illeszkedett ez a nagyságrend. Nálunk nagyobb birodalmak is megszűntek, de az anyaország fővárosában ma is ott vannak a „túlméretezett” hivatalok, minisztériumok, királyi paloták. A szomszédságunkban Bécs több évszázadon át a Habsburg birodalom középpontja volt, ma a kis

ország méreteihez nem illő Hofburggal, Schönbrunnal, s más hasonlóan „elterpeszkedő” épülettel. Ahogy a magyar Parlament sem 100 ezer négyzetkilométeres országra készült. Anakronizmus lenne-e emiatt a ma is népszerű, harmóniát, nemességet sugárzó emlékmű? Semmiképpen. Jellemző, hogy az 1. világháború miatt elhúzódo építkezés nem maradt abba, szívósan, kitartóan – javarészt Zala György állhatatosságának köszönhetően –, a lehetőségeket figyelembe véve, fokról-fokra megvalósultak a tervek. A Horthy-Bethlen korszak konszolidáció idején, amikor válságról válságra bukdácsolt az ország, fontosnak tartották a befejezést. Az igazságtalan, az etnikai határokat megcsúfoló területcsonkítás elleni tiltakozás és az elszakított területek magyarságának biztató fárosza volt a Hősök terén magasodó Gábrriel arkangyal. Alapvetően igaza van Borbás Györgynek, aki monográfiájában a következőket írja: „Hatásosan gazdagította nemzedékek történelmi ismereteit, táplálta, ébren tartotta nemzeti önbecsülésünket. Közel száz éve, a legválságosabb időkben is állt, „működött”, rendületlenül szembesített Istvánnal, Endrével, Bélával...”. Hozzátehetnénk: szembesített önmagunkkal. Múltunkkal.

Zala György és nemzedéke – a maga szobrászati eszközeivel – maximálisan hozzájárult a „tér nemzetiesítéséhez”. Óriási feladat volt, és nélkülük, műveik nélkül ma sivár, jellegtelen közterekkel, torz(abb), csonkább nemzettudattal vágnánk neki a 21. századnak. Szinkronban voltak korokkal, a 19. századvég és a 20. századelső művészeti törekvéseivel. Párizs, München, Bécs, Prága dísztereinek szobrászati megoldásai – a historizmus különböző válfajai jegyében – nem különböznek a budapesti Hősök terétől. Zala György az „örök klasszicitás” mestere, eljegyzettje. Jelentős alkotásai az európai művészettörténet, gondolkodás szerves részét képezik. Bizonyítva, hogy a nemzeti és az egyetemes közt lehet összhangot teremteni. Születésének 150. évfordulója, az újabb kutatások talán erre – a lassan feledésbe merülő – összefüggésre is ráirányítják a figyelmet.

A Háború és Béke bigája

Puskel Péter

Késleltetett feltámadás az aradi Golgotán

(A Szabadság-szobor kálváriája)

A szobrok sorsa maga a történelem. Európának ezen a részén a köztéri monumentumokhoz való viszony hű tükre azoknak a történelmi hányattatásoknak, amelyek két emberöltőn át a Kárpátok ölelésében élő népeknek osztályrészül jutottak.

Agónia és metamorfózis.
Tündöklés és bukás.
Csalódás és remény.

A Szabadság-szobor története tulajdonképpen egy otthon elvesztésének és visszaszerzésének krónikája.

A szép gondolatot Markó Béla fogalmazta meg. Talán nem is a politikus Markó, hanem a költő.

Abban nincs viszont semmi költői túlzás, hogy a Szabadság-szobor kiszabadítása, újraállítása megszabadította az erdélyi magyarságot pesszimizmusától, kishitűségétől, örökös kudarc-érzésétől.

De ne ugorjunk a dolgok elébe!

Az 1890. október 6-án Arad legszebb terén felavatott Zala-remekmű a történelmi Magyarország vidéki városai között első volt, amely emléket állított a szabadságharcnak és a várban kivégzett 13 honvédtábornoknak. Talapzatára a szobroszentelés országos ünnepségén 288 koszorút helyeztek el. A közreműködő személyiségeknek emlékérmeket nyújtottak át. Ekkor jelent meg Varga Ottó aradi tanár Aradi vértanúk című értékes albuma, amely négy kiadást ért meg. Ma mégis keresett könyvritkaság. A szobor alkotója, az ünnepség díszvendége, Zala György személyesen adta át alkotását a város polgármesterének. Arad a magyar Golgota, írta Turinból Kossuth Lajos, aki idős kora miatt nem tudott eleget tenni a meghívásnak. A kétségtelen európai értéket képviselő szoborcsoport csak rövid ideig lehetett a város ékessége. A jó három évtized alatt azonban nagyon sokan megcsodálták. Zala alkotása Arad jelképe lett.

Még jóval Trianon előtt, 1919 májusában a román katonaság bevonult Aradra. A hatalomátvétel és a közigazgatás átszervezésének már a kezdeti szakaszában az új városvezetés sürgette a Szabadság, illetve az 1909-ben felállított Kossuth-szobor eltávolítását. Az immár Romániához tartozó Aradon ezeknek a szobroknak nincs helyük, fejtette ki az akkori prefektus.

A Szabadság-szobor regénybe illő kálváriájának ez volt a nyitánya. A lebontás megakadályozásához édeskevésnek bizonyult a román parlament szenátorának, Barabás Bélának és a hozzá csatlakozó magyar értelmiségieknek a tiltakozása. Aradon a történelmi közelmúlt elfeledtetésében ritka keménységgel és következetességgel jártak el a helyi vezetők. A hatalom fedezékében az atrocitá-

sok is felerősödtek. Pár év alatt eltűntették az utcákról, a terekről nemcsak a forradalom és a szabadságharc emléktábláit, hanem a kulturális vonatkozású szobrokat, emlékműveket.

Miután a Kossuth-szobor mellékalakjait, úgymond ismeretlen személyek, 1922 decemberében ledöntötték, magas deszkakerítéssel vonták be mindkét remekművet. A városvezetés 1925-ben kapott teljes szabadkezet a szobrok eltávolítására. Erre a Bratianu-féle kormány határozata adott teljes felhatalmazást.

Az aradi magyarság magába roskadtan, tehetetlenül szemlélte Zala csodálatos munkájának lebontását és eltávolítását. Ha volt erre a barbár cselekedetre egyálta-

lán mentség, akkor azt említeném, hogy a lebontást szakszerűen végezte el Vignali Raffaello nagyváradi szobrász és csapata. A szoboralakokat sátorponyvába burkolva, ökrös szekéren vontatták el és a városi színház raktárában nyertek elhelyezést. A Kultúrpalotában lévő múzeumi raktárba került a 13 mártír tábornok bronzplakettje.

Diákéveimben gyakran leselkedtünk az ajtó résein, hogy láthassuk a titokzatos szobrokat, amelyekről minden október elején szó esett az iskolában és a legtöbb aradi magyar családban.

Két generációra visszavezethető, nyomdász családból származom. Nagypám, édesapám többször mesélt azokról a szomorú napokról, amikor a szobrok lebontásáról tudósító újságcikkeket megcsönkította a cenzúra.

Századfordulós képeslap a Vértanúsoborról

A két világháború közötti években időnként felvetődött a szobor kiadatásának lehetősége, de egyik oldalon se mutatkozott igazi készség a kérdés megoldására.

A szoborügy napirenden maradt az államszocializmus éveiben is. Egy gyenge próbálkozás történt 1949-ben, amikor az október 6-i, jubileumi megemlékezésen magas rangú magyar küldöttség vett részt, de ezt a kérelmet Bukarestben gyorsan leseperték az asztalról.

Kevésen múlt 1956-ban, hogy nem került vissza helyére az emlékmű. A nagy események éve jött el, a sztálinizmus sötétsége után. Rövid ideig úgy tűnt, talán félelem nélkül, nyíltan ápolhatjuk emlékeinket. Eredeti helyén, a Szabadság- téren már folytak az alapozási munkálatok, de az aradi román értelmiség aláírásgyűjtésbe kezdett. Érvelésük a szabadságharcnak a román történetírás-és tanítás szerinti értelmezéséből táplálkozott. Negyvenezer legyilkolt lakosról, felégetett falvak százairól beszéltek és a vértanúkat gyilkosoknak nevezték.

(A közel fél évszázaddal későbbi fenntartásoknak is ez a szemlélet volt a forrása.)

A magyar forradalom vérbefojtása után a kelet-európai diktatúrák is bekeményítettek és a visszaállítás többé szóba se jöhetett. Ekkor szállították át a Szabadság-szobrot a színházi raktárból a katonai objektumként őrzött várba. Itt egy olyan helyre került, ahová még a tisztek közül is csak a kiváltságosok kukkanthattak be.

A diktatúra egyre keményebb éveiben, a Ceaucescu-korszakban, a vesztőhelyi csendes megemlékezéshez is erőteljes civil kurázi kellett.

Az 1989 decemberi fordulat után, rövid ideig úgy tűnt, kedvező a politikai légkör szobraink rehabilitációjához. Eljött az igazi politikai megbékélés ideje. Az akkori polgármester és civilekből álló küldöttség rövid látogatást tehetett ugyan a várban, de meg se közelíthette azt a sánctot, ahol a ponyvába tekert szobor darabjait őrizték. A márciusi marosvásárhelyi vérengzés után pedig minden kísérlet eleve kudarcra volt ítélve.

A vágy azonban nem csitult, az újrafelállítás gondolata minden politikai és közéleti fórumon felvetődött. Az aradi magyarság, azonosságudatának, hitének, kultúrájának megőrzését, megmaradásának szimbólumát látta a szoborban.

A kérdés akkor került ismét a nagypolitika asztalára, amikor megjelent a magyar-román alapszerződés mellékajánlásában.

Eközben Aradon és Bukarestben, sőt Magyarországon is a két nép közötti megbékélés jelképes gesztusaként igyekeztek bevinni a köztudatba a szobor-ügyet. Nem volt könnyű.

Az első lépést a műemlék kiszabadítása jelentette. Erre kedvezőnek látszott a légkör, hiszen az RMDSZ a kormánykoalíció tagjaként, következetesen a napirenden tartotta partnereinél a szobor-ügyet. Az egyik szélsőséges aradi román lap sorozatosan támadta ezt az ötletet, erőteljesen felkavarva a közvéleményt. Ugyanazokat az érve-

A Szabadság-szobor részlete (Haldokló harcos), a restaurálás időszakában

ket sorakoztatták fel, mint nyolcvan évvel azelőtti elődeik. A szobor a románokat elnyomó, jogaikat megtagadó Nagy-Magyarország jelképe.

Európa felől azonban más szelek fújtak. A egységesülést szorgalmazó érdekek a közeledést kívánták.

A román kormány 1999 szeptemberében elvi döntést fogadott el a Szabadság-szobor átadásáról a minorita rendnek. Ezt követően a városi önkormányzatban is sikerült kicsikarni a szobor kiszállításáról és ideiglenes elhelyezéséről szóló határozatot. A korábbi határozott ellenszeggüléssel ellentétes döntés elfogadásában kétségtelen szerepük volt a magyar tanácsosoknak, akik meg tudták győzni politikai partnereiket egy olyan kérdés elfogadásáról, amit azok korábban minden józan mérlegelés nélkül elutasítottak. Október 1-én, gondos előkészületek után, titokban, pár óra alatt a Szabadság-szobrot kiszállították a várból és a minorita templom udvarán helyezték el.

A hír futótűzként terjedt a magyarság körében. Megindult a zarándoklat. Az emberek könnyes szemmel simogatták a sok évtizedes kálváriájának megannyi nyomát viselő bronzalakzatokat, amelyeket csak könyvből, régi képeslapokról ismertek. Jelen volt a megható ünnepségen

Dávid Ibolya is, aki eleitől fogva a szívében viselte az aradi szobor visszaállításának ügyét, és sokat fáradozott ezért a napért.

A Duna TV aradi tudósításának köszönhetően már aznap este a Kárpát-medence magyarsága láthatta: kiszabadult a Szabadság-szobor!

Az október 6-i vesztőhelyi megemlékezést egy szélsőséges nacionalista csoport megzavarta. Román nemzeti zászlókat lobogtatva kifütyülték az ünnepség szónokait és kórusban skandáltak: Ki a magyarokkal az országból! Ez volt az utóbbi fél évszázad legféktelenebb magyarellenes megnyilvánulása Aradon.

Ezt követően még néhány atrocitást el kellett könyvelnünk. A vesztőhelyi obeliszket festékekkel leöntötték, ám a tetesek nem kerültek elő.

Az 1848-49-es román emlékmű

Aztán az események lelassultak. A felállítás heves ellenzői közül sokan úgy gondolták, hogy a templom udvarán elhelyezett, s a közel nyolc évtizedes raktározástól erősen megviselt szobor az idők végeztéig rácsok mögött marad. De az emberek többségének szemléletében is változás állt be. Három év alatt nemcsak a magyarok zárandokoltak el a szoborhoz, hanem a románok és más nemzetiségűek is. És rádöbbenek, hogy Zala mesterműve nem románellenes céllal készült. Esztétikai, művészi értékeit pedig a jó ízlésű ember aligha tagadhatta. Felerősödtek a fordulat pragmatikus oldalát hangoztató vélemények: ez a műalkotás meghatározóvá a város idegenforgalmi vonzerejét, emelné a szobrokban szegény város értékét. A szobornak köztéren a helye!

A városi önkormányzat 2002 őszén az egykori Tűzoltó teret hagyta jóvá a szobor újraállítására. Az eseményeket végig kézben tartó és irányító helyi RMDSZ-szervezet, a hagyományok szellemében megalakította az Aradi Szabadság-szobor Egyesületet. Az egyesület hozzájárult a restaurálási munkálatok megszervezéséhez. Téglajegyeket bocsátott ki, országos, sőt határon átnyúló gyűjtést kezdeményezett a szobor restaurálási költségeinek biztosítására. Hazai és anyaországi szervezetek is

besegítettek, 2003 májusától 712 magánszemély küldte el adományait. Magyarországról 40 önkormányzat, illetve cég 60 millió forinttal járult hozzá a felállítás sikeréhez. A magyar kormány a Teleki Alapítvány közvetítésével segítette az akciót.

Megindultak a munkálatok. Aradi és kolozsvári műépítésszek, szobrászok több hónapon át dolgoztak a szobron. A 84 sziléziai gránitból készült talapzat több helyen megrepedt, hiányos volt, néhány követ pótolni kellett. Ezt a sziszifuszi munkát Kocsis Rudolf aradi szobrászművész irányította. A restaurálási csoportot Kolozsi Tibor kolozsvári restaurátor-szobrász vezette. Szakmai konzulensként Szentkirályi Miklós, a Magyar Restaurátorok Egyesületének elnöke és Osgyányi Vilmos szobrászművész is közreműködtek.

Érdekességként csak azt említem meg, hogy teljeséggel pótolni kellett a főalak, Hungária babérkoszorúját, a kezében lévő kardot. Ezen kívül még több mint 30 kisebb-nagyobb törés, hiány volt a szoborcsoporton és pótolták a szoboralakokat összetartó több ezer bronzcsavart is. A mestereknek és szobrászoknak a tapasztalathianyával is meg kellett küzdeniük.

Erdélyben, az utóbbi nyolc évtizedben, ugyanis nem nyílt lehetőség ilyen méretű, bronz szoborcsoport felállítására.

A kálvária újabb stációi azonban csak ezután kezdődtek. Csak a legfőbb mozzanatokat említem. A művelődési miniszter esztétikai (?) érvekre hivatkozva betiltotta a szoborcsoport felállítását. Gyerme kedden nevetséges kifogása szerint a monumentum nem felel meg a köztéri emlékművek jelenkori városképbe való beillesztésével kapcsolatos felfogásnak. Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy a szakminiszter akadémikusi tudományos fokozattal bíró művészettörténész volt.

A munkálatok azonban tovább folytak és a téren már elkészült a talapzat ötödik szintje. Ekkor a nagyváradi építkezési igazgatóság lépett közbe: visszavonták a kivitelező építkezési engedélyét és leállították a munkálatokat, ugyanis szerintük a városrendezési tervben szobor, az engedélyekben pedig emlékmű volt az objektum megjelölése.

2003. október 6-án a csonka talapzat előtt hajtott fejet Arad magyarsága. Ezután következett egy hónapokig tartó akadékoskodás, amelynek lényege az volt, hogy Razvan Teodorescu kultuszminiszter tanácsosaival többször is lejött Aradra és kifejtette, hogy a városi önkormányzat által kijelölt hely, ahol már állt a talapzat, nem megfelelő. A miniszter erőnek erejével a várba akarta visszavitetni és ott felállítani a szobrot. Érvelése egyszerű: ott raboskodtak a tábornokok, ott végezték ki őket, ott legyen az emlékmű. Később aztán már a vár előterét is alkalmas helynek találta és egy szoborparkról beszélt. A helyi RMDSZ és kellemes meglepetésként, az akkori polgármester, Dorel Popa azonban nem engedett a 48-ból. A szobornak a téren kell állnia. Tehát Bukarestben már

nem tiltakoztak a szobor ellen, ám olyan helyre szeretnék volna eldugni, mint a katonai objektumként kezelt vár, ahová civil ember be nem teheti a lábát.

Közben Aradon egymást érték a szélsőséges nacionalista Vatra-szervezet tiltakozó akciói. Aláírásokat gyűjtöttek, követelték, hogy a szobrot vigyék Magyarországra. Annak nincs mit keresnie román földön – hangoztatták.

Aztán újból kemény politikai csatározások következtek, melyek politikai kompromisszummal zárultak. A román kormány, a politikai kulisszatitkokon kívüliek számára meglepetésszerűen, 2004. március 4-én beleegyezett, hogy Zala remekművét felállítsák a Tűzoltó téren, ahol egy román-magyar megbékélési parkot alakítanak ki, és itt helyezik el a román 48-asok diadalívét is.

Ezt a kormánydöntést is újabb heves tiltakozási hullám kísérte. A Nagy-Románia Párt országos tiltakozást hívott össze Aradra. Elnöke, a hírhedt C. Vadim Tudor azt nyilatkozta a sajtónak, hogy, amennyiben hatalomra jut, tankokkal fogja ledönteni és elvontatni a szégyen szobrát. A nagy tüntetés azonban kudarcba fulladt. Pár száz embert tudtak már csak összegyűjteni. Az aradiak, beleértve a románság legnagyobb részét is, nem hagyta magát továbbra is befolyásolni, elfogadta a szoborállítás gondolatát.

A politikai küzdelmek közepette egy jelentős szakmai problémát is meg kellett oldaniuk az építőknek. A kormányelképzelés szerint, amelyet a magyarság érdekképviselete is elfogadott, a korábbi Tűzoltó teret bontással kiszélesítik. Itt alakítják ki a Román-Magyar Megbékélési Parkot. Itt fel kell állítani a román 1948-asok diadalívét is. Ez azt feltételezte, hogy az öt szintes, torzóban maradt talapzatot a megépítendő román emlékmű irányában, 45 fokos szögben el kell fordítani. A műszaki megoldást

egy debreceni cég segítségével sikerült kivitelezni, hiszen olyan darukra volt szükség, amelyek a magasba emelték és elfordították a közel 400 tonnás talapzatot.

Ekkor úgy látszott, hogy a felállítás utolsó akadálya is elhárult. A Román Parlament ugyanis elutasította a Nagy-Románia Párt kísérletét, hogy megtorpedózza a szobor-állítást.

És eljött a nagy nap: 2004. április 25.

Ünnep volt a magyar Golgotán.

Aradon történelmet írtak ezen az áprilisi napon.

***

A magyar historikus szobrászat zseniális alakjának, Zala Györgynek a szobra azóta Arad büszkesége. Minden március 15-én és október 6-án megkoszorúzza a város magyarsága, és ezen a megemlékezésen jelen van a város és a megye román előljárósága, sőt sok román honfitársunk is. Szép, impozáns alkotás, amelyet kiszabadítottunk. A szobor pedig megszabadított kishitúságunktól. Attól a szorongató érzésunktől, hogy nekünk semmi se sikerülhet.

Íme, Zala György egyetemes remekművének újraállítása precedenst teremtett.

2006 novemberében eredeti helyére került Arad főterén az ateista kampány idején lebontott Szentháromság-szobor is. Tervezzük Fábián Gábor akadémikus mellszobrának a felállítását a belvárosi református templom előterében. Lépésről-lépésre haladunk, múltunk értékeinek visszanyeréséért. A kölcsönös szóértés és a megbékélés szellemében.

Arad, 2008. április 12.

Az avató ünnepség 2004. április 25.

Koszorúzás. 2007. augusztus 2.
A zalai küldöttség

Bence Lajos

Évfordulók és jubileumok, a nemzettudat építőkövei

Zala György idén lenne százötven éves. A millennium szobrászaként emlegetett művész ugyanis másfél évszázaddal ezelőtt látta meg a napvilágot Lendván, ebben az idillikus kisvárosban, s vált a magyar történelmi szobrászat egyik legnagyobb alakjává.

A művész a halálának 60. évfordulójára a Lendvai Füzetek sorozatban megjelent tanulmányok egyikének adatai szerint Zala (Mayer) György Lendván, a Kanizsa utca (ma: Kranjec u.) 69. számú házban 1858. április 16-án látta meg a napvilágot Mayer Ferenc és Kallivoda Katalin gyermekeként. S érett fővel, 25 évesen határozta el, hogy a német származását jelző vezetéknevét a szülőhelyére utaló megyének a nevére változtatja. Ez írás szerzője a nagy művész odüsszeuszi „hazatalálásának” alkalmából, egy átfogó kiállítás kapcsán, melynek a lendvai vár adott otthont, 1996-ban írta: „S mi lehetne a mai rendezvény célja más, mint az, hogy immár testközelségbe kerülve a művésszel, a grandiózus nagyságú életmű máig ható üzenetére figyeljünk. Hogy egy-egy nagy történelmi személyiség kisugárzó hatása által tudatunkat erősítsük. Tegyük ezt azért is, hogy önmagunkkal és a külvilággal is békében élhessünk. Ez lenne talán Zala Györgynek, Lendva nagy szülőltjének üzenete művein keresztül hozánk, késői utódokhoz.”

S hogy mennyire bevált az akkor feltételezéseként elhangzott jóslat, azt az április 16-diki budapesti, majd a 17-diki zalaegerszegi és a 18-diki lendvai rendezvény, valamint az emlékév egyéb ünnepei, megemlékezései is igazolni fogják. Mert egyszer valamit el kell kezdeni, s ha elkezdünk valamit, annak a csírájában benne van a folytatás reménye...

Zala György művészetét sokan és sokféleképpen értékelték. Az életművéhez azonban az utóbbi, halálától számított 70 évben csak kevesen nyúltak. S ha mégis akadtak ilyenek, azokat gyakran „bántó” szándék vezérelte. Legtöbbször szobrainak túl heves pátoszáát, az allegóriákban való „eltévelyedését” és nem utolsósorban műveinek „anakronizmusát” kifogásolták. Mondjuk ki mindjárt: a szakmai jellegű kritikák szinte mindegyikének a hibája, hogy „kontextusából” kiragadottan bírálják, nem kíváncsiak a művészi szándéokra, sem a korra, amelyben a nagy művész élt és működött. Mai bírálói között is kevés volt, aki a művészetszociológiai szempontokat is érvényesítené a nagy alkotó életművének utolsó szakaszát vizsgálva.

Fülep Lajos, első s talán legkiválóbb szemrevételező kritikusa a Zala-képviselte alkotói attitűd lényegét a véleményformálásban ismeri fel. Az ünnepelt szobrász a

kor művészeti ízlését, a művésszel szembeni társadalmi elvárásokat (amely jelen esetben személyes meggyőződésével is találkozott) próbálta közvetíteni az egyénnek és a művészetet pártoló közönség felé.

Ugyanitt, a művészeti hivatás lényegét néhány kulcsszóban tömöríti: igaz érzés és gondolat, a klasszikus témák és formanyelv iránti vonzódás és a derű keresése. S még valami, amit kimondatlanul mindegyik alkotása közvetít, művészi hitvallásának krédóját jelentő, önként, szenvedélyesen vállalt magyarsága. Ez a „hitvé vált” magyarság kísérte egész életútján, ez ösztönözte a névváltoztatásra, s ez volt az, amiért Kosztolányihoz hasonlóan a trianoni határmeghúzás után sohasem látogatott el többet szülőföldjére. Lelkiségében, szobrainak megformálásában azonban a szülőhelytől „örökölt”, melankóliára és az elégiára való hajlama mellett ott van a barokkos lendület, mely a művészt egész pályáján elkíséri.

A második világháborút követő évek kultúrpolitikájának sértő jelzője, a barokkos hevület fokozására az ósdi eszméket közvetítő, mindenféle osztályharcot nélkülöző művészt „neo” előjelű (neobarokk, neoklasszicista, neogótika), erősen kompromittáló jelzővel illette. S ki mert volna a képzőművészeti lexikonokban található minősítésnek ellentmondani, az erős ideológiai hatás alatt álló közéleti szereplők közül?

Hatalmas életműve, melyek közül a több szoborcsoportra is osztható Millenniumi emlékmű-együttes alakjai a barokkból és a reneszánszból ismert latinos hevület, mint hajtóerő, extatikus állapot közvetítőjeként jelennek meg. Michelangelóhoz hasonlóan, őt is a „szépség képe hevitette”, mely hirtelen a semmiből tűnt fel előtte, s hogy el ne veszítse „egyfajta dühöt érzett a márvánnyal szemben, mely elfedte előle a szobrot.” Ezért a „kegyelmi állapot” kívárta után nekiesett a szobornak, hogy letisztítson róla minden feleslegest. (Vajon az olasz és itáliai ítések közül ki merné leírni a világ egyik legtökéletesebb alkotásáról, a Dávidról, hogy korszerűtlen, sőt anakronisztikus alkotás?!)

A másik, a formai kötöttségektől való szabadulás kétségtelen jeleként fogható fel a betüremkedő barokkos kellék, a mozgalmasság és a harc. Vállalt küzdelem volt ez a formalizmust jelentő klasszicizmussal, amely mint Zalánál látjuk, nem csak béklyót, hanem a teremtő ihletet, „folytonosan lázban tartó, ösztönző erőt” is jelentett.

S vajon esztétikai fogalmak-e a fönti, a bírálat tárgyául felhasználtak, vagy inkább – ma már talán el lehet mondani – egy hamis ideológia megnyilvánulásai?

S mi a gond az eszményítéssel, mert a hősök sok esetben tényleg eszményítésre szorultak, ahogy alkotójuknak, Zalának is – gyermekkorától haláláig – szüksége volt arra a mérhetetlen becsvágyra, amelyből az erőt merítette.

A közép-kelet-európai térség legszebb szobor-együttese, illetve ma is nagy nemzeti kisugárzással bíró közttere, olyan pont, mely az 1100. éves emlékezés színtereként akkor is hatott, amikor azt, az évforduló kapcsán a

Horn-kormány – különböző okokra való hivatkozással – elbogatellizálta.

Nekünk, lendvaiaknak, nagy művészünk hagyatékát, emlékezetét illetőleg nincs miért szégyenkeznünk. Már a hetvenes években elkezdődött a lendvai „pantheon” művészeinek (Zalának, Patakynak) felkutatása az írott sajtóban és a Naptárban. Később a Lendvai Nemzetközi Művésztelep elindításával (Király Ferenc, Szúnyogh Sándor, Žižek Ferenc) a nagy előd művészeti tevékenysége még inkább reflektorfénybe került. (Elég, ha Gábor Zoltán szép esszéjére gondolunk a Postagalambban.). Majd 1986-ban, a várgalériában Zala György-emlékszoba nyílt. A nagy művész végső „hazatalálására”, a műveiből készült nagyszabású, fotóanyagot és újraöntött „kismintákat”, eredeti alkotásokat felvonultató kiállításra azonban újabb egy évtizedet kellett várni. Ez alkalomból tudományos tanácskozásra is sor került, a Lendvai Füzetek kétnyelvű kiadványa pedig Zala György életművének illusztris kötete lett, melyben szellemi munkások, lendvai irodalmárok is fejet hajtottak, tisztelegve a nagy előd előtt (Szúnyogh Sándor, Göncz László és mások). 1999-ben, lendvai közadakozók segédletével, elkészült a Kerepesi úti temetőben Zala György reprezentánsnak nem, inkább szerénynek mondható síremléke...

Itt, Lendván megtapasztalhattuk: tudatépítő, szembesítő életművének hatása a mindennapjainkban is jelen van. S még inkább így lesz, ha majd valamely lendvai köztéren is áll majd szobra, esetleg az őt ábrázoló szobor-portréja. Az évforduló erre is jó alkalmat szolgáltathat.

Ez annál is inkább fontos lenne, hiszen a mai Kranjec utcai, szülőháza helyén álló „csúnya lakótömbön” (történetesen jelenlegi lakhelyemen), a többszöri emléktábla-állítási kezdeményezés mindmáig kudarcba fulladt. Igaz,

mindig is frusztrált hangulatban történt a kezdeményezés, sohasem tudtuk Zala György jelentőségét kellőképpen kidomborítani, hogy az elfogadható lett volna a multikulturális etnikai közeg minden szereplőjének. Ehhez a magyar művészettörténészek is nagyban hozzásegítettek demagóg, a historizmust és a nemzeti szobrászatot másodrendű, sőt harmadrendű irányzattá degradáló „íté-szi” tevékenységükkel.

Gyakran emlegettük fel fájdalmasan: nincs utca elnevezve róla a fővárosban, vidéken is kevés. Lendván is csak egy, éppen kialakuló tér, a Színház– és Hangversenyterem előtti viseli a nevét. Itt, esetleg a közeljövőben, az elszármazott nagyjaink számára kialakítandó, „Lendvai panteon” is helyet kaphatna. Egy azonban bizonyos: a szülőváros az elmúlt negyedszázad során többet tett a hírneves fia emlékének ápolásáért, mint az anyaország együttvéve.

Az aradi Szabadság-szobor, mely újraállítása óta – Vereckéhez, Csíksomlyóhoz hasonlóan – a magyarság zarándokhelyévé vált, szent helyeink számát gyarapítva, kétségtelen reményt ébreszt arra is, hogy a tolerancia és a megbékélés teret nyer, átvitt és valóságos értelemben. S talán a Zala György emlékeket őrző városok – ahol a kultuszát folyamatosan ébren tartják, mint Zalaegerszegen, Pécsen, Alsólendván, Aradon, Nagykanizsán és Budapesten –, közelebb kerülnek egymáshoz, erősítve a nemzeti egység évszázadok során oly sokszor megtépázott eszmeiségét. A magyar képzőművészetben nagyjával sem talállok egy Zalánál méltóbb személyiséget e ma is időszerű feladatra. Az emlékévé kapcsán talán az életmű más, eddig homályban lévő rétegei, értelmezései ugyancsak felszínre kerülnek, s elégtételt szolgáltatva Zala György nemes művészetének.

Zala György kiállításának megnyitója a lendvai Színház– és Hangversenyterem galériáján (2008. április 18.)

Baráz Tamás szobrász

Üdvözet Zala Györgynek

A mai napon 150 éve, hogy ön megszületett. Ma már az is történelmi, ipartörténeti, néprajzi kutató munkát kíván, hogy el tudjuk képzelni a házat, a helyszínt, az életkörülményeket, ahol és amibe ön beleszületett, Alsó-Lendvát. Hogy felidézzük az ön kiváló életútját segítő, annak pillérei alkotó családi vonásokat; a szorgalmat, a vállalkozó kedvet, a szigorú munkaerkölcsöt, a polgári erények és a hagyományok tiszteletét, amit szülei hagytak önnek örökül. Hányatott sorsa csapásait, szülei elvesztését, a serdülő és tanuló évek megélhetési gondjait, melyeket sikerrel fordított jellemének megerősítésére. Tisztelt Zala György, született Mayer György József Elemér, önt már ifjú korában kézen fogta, művészeti tanulmányaiiban, s később pályáján útját egyengette nagyszerű tehetsége. Külföldön elért fényes sikerei, és sok ígéretes, kortárs magyar tehetség példája ellenére ön a hazatelepülést választotta, annak minden várható viszontagságával. Azonban, ahogy azt már sokaktól halhatta, ön szerencsésen éppen akkor bukkant fel nemzetünk művészeti közéletében, amikor az a legnagyobb kihívással szembesült: Az iparosodás, a kereskedelem és a közlekedés fellendülése révén mind fontosabbá vált, hogy a jövőjében bizakodó, megújítható magyar nemzet megkérdőjelezhetetlen kvalitású művekkel bizonyítsa a kultúrában élenjáró nyugati államok, s önmaga számára, a Kárpát-medence lakói értik, és magas szinten művelik az antik hagyományokra épülő európai művészetet. Nemzeti önbecsülésünk ébrentartása, megmásíthatatlan történelmünk kimondása, a tiszteletadás őseinknek, történelmi nagyjainknak, valós nemzeti igényként jelentkezett.

Az akkor még arctalan, megteremtésre váró nemzeti történelmi emlékmű szobrászatnak a szélesebb néprétegek számára is érthető formát kellett adni.

Bár nem feledte tanárai intelmeit, sem mesterei útmutatásait, de látva a kor francia és belga szobrászatának eredményeit, szakított mindegyikkel, s a klasszicizáló, németesen száraz és rideg, egyszerű monumentalitás helyett, az erőteljesebb kifejezés érdekében, bátran ötvözta az előkelő pátoszt a magyar érzületnek inkább megfelelő festői temperamentummal, ritmussal és lendülettel, a neobarokk mozgalmassággal.

Művei megjelenésükkel azonnal kivívták a kortársak kitüntető figyelmét, az elismerések és megrendelések végeláthatatlan sorát nyitva meg.

Külföldi tanulmányútjain, az akkor éppen Európa szerte fénykorát élő emlékműszobrászaton megizmosodott, szabadon szárnyaló képzelete és szakmai tudása, olyan volumenű és léptékű elképzelések megvalósítására tették

önt alkalmassá, melyek eszelős önhittségnek is tűnhetnek. Az ön emberfeletti teherbírása s a gigászi munkája eredményeinek látványa arra késztet, hogy azt gondoljuk, a művek alkotója óriás, hegyméretű ember, vagy félisten. Az István úti műteremvillában készült fényképfelvételek alapján, mely műteremről 1904-ben Fülep Lajos is ámulatba esve tudósít, azt gondolhatnánk, hogy óriások műtermében járunk. Határtalan munkabírása, alázatos szorgalma, tervező és szervező készsége, valamint az aktuális, kivételes társadalmi igény, a szobrászat olyan fellegvárát építette meg, melynek még közelítő párját sem találhatjuk, sem azelőtt, sem az után a magyar hazában.

Kitüntető megrendelése, külhoni tárlatokon elnyert nagydíjai, diplomái, európai rangú műterme azonban nem tették kényelmessé, vagy önteltté. Sidló Ferenc szerint; roppant sokat kívánt önmagától, és a keze alá dolgozó számos művésztrástól legalább annyit, de ha a feszített munkatempó, vagy az állandó megrendelői sürgetések terhe alatt a józan belátás úgy ítélte, az újonnan kínáló megbízatások elől kitérve, gyakran ajánlotta ifjabb kollégáit; Köllő Miklóst, Gách Istvánt vagy másokat. Reálisan mérte fel saját erejét, féltékenység nem gátolta abban, hogy általa ismert és becsült kollégákat kérjen fel nagy vállalása teljesítéséhez.

Gyakran személyesen is ismerte modelljeit, a megformált, olykor híres személyeket, s hasonlóan a színészhez, azok szellemiségét is igyekezett magáévá tenni, szép és jó szándékú törekvésekkel azonosulni. Az Erzsébet-szobor, a gróf Andrássy Gyula-szobor, a Deák Ferenc-szobor így váltak az ön formálóivá, s a lehetőségekben gazdag, kegyes kor így engedte önt nagy magyar szobrásszá válni.

A sokasodó társadalmi tisztségek és megbízatások mellett is lázasan dolgozott, miközben szobrászi szemléletmódja mind inkább kijegecesedett, etikai kérdésekben nem tűrt megalkuvást. A Kossuth-mauzóleum zsűrijét Lechner Ödönnel együtt elhagyták, s tagságukról lemondtak, mert ott nem művészi szempontok alapján ítélték.

Legyen azonban a művész bármily gerinces, az emlékműszobrászattal eltöltött évek, mint hálátlan gyermek, visszaütnek. Az emlékmű mindenkori megítélése, annak eszmeisége, mint politikai ideológiák céltáblája, magával rántja annak alkotóját is. A hagyományokkal szakító, modern utakat kereső szakmai törekvések képviselői, illetve az ön sikerei mellett magukat mellőzöttnek érző pályatársak ugyancsak támadták, munkásságának értékét megkérdőjelezték, s legszívesebben széthordatták volna páratlan emlékműve szobraikat az ország legkülönbözőbb pontjaira. Bár élete végéig szakadatlanul, megfeszítetten dolgozott, a súlyos presztízsvesztes, a világháború okozta anyagi nehézségek, méltatlan helyzetbe hozták.

Miután kénytelen volt eladni páratlan műteremvilláját, még néhány éven át bérelhetette az új tulajdonostól, míg végül 1934-ben azt sem lévén képes fizetni, 76 évesen

kénytelen a műtermet 34 évi munka után elhagyni. Mert, ahogy Sidló mondta; „A hegyek is elindulnak s elhagynak bennünket.” Őn is „...elindult immár a végtelen úton.... Az utolsó pillanatban is dolgozni akart még.” Tudjuk, mit érezhetett. Remek ívű pályája alatt és óta, szobrászok százai szentelték életüket a magyar kultúra építésének, ki látványos ünnepekkel, babérral övezve, ki a műterem homályában, ismeretlenül. Ellentétekkel terhelt pályánk nem is álmodhat az önéhez hasonló feladatokról, azonban hazánk szobrászatának vannak eredményei, melyekre büszkék lehetünk. Kortársaink kevese nyeri el a nemzet elismerését, még kevesebb a szakma egységes támogatását, de még a közöttük legkiválóbbak is kénytelenek megízlelni az időskori elfeledettség, a méltatlan mellőzöttség, a szűkölködés keserű kenyerét. Stilisztikai viták még ma is vannak munkásságát illetően, de ember feletti teljesítményét, briliáns mintázását, zseniális térszervező és arányérzékét, a nemzeti önbecsülés történelmi szobrászat általi felemelésének jelentőségét ma már senki sem kérdőjelezi meg. A magyarság egységesen magáévé fogadta az ön csodálatos plasztikában

előadott történelmi eposzát, a himnikus emelkedettségű Millenniumi emlékművet.

Mi, a szobrászatban elkötelezett utódok, alázattal közelünk hozzá, tanulmányainkban mérföldkőnek tekintjük, majd tapasztalataink gyarapodtával, értő tisztelettel és kollegiális együttérzéssel tapogatójuk le tekintetünkkel mintázásának nyomait, kompozíciójának szerkezetét, újra értelmezzük az allegorikus alakok csoportozatát, attribútumait, az eltelt idő alatt rájuk rakodott értelmezéseket, megpróbáljuk számba venni, milyen lenne, lehetne, ha nem ilyen lenne, s megnyugvással konstatáljuk, hogy így szép.

Mester, az ön becsületes munkában töltött élete méltán váltja meg halhatatlanságát. Ebbéli hitünkben megnyugodva kérjük, fogadja 150. születésnapján a Magyar Szobrász Társaság szeretetteljes, meleg üdvözlését. Isten éltesse önt, Zala György!

(Elhangzott a Magyar Képzőművészeti Egyetem megemlékező ünnepségén, 2008. április 16-án.)

A Millenniumi emlékmű részletei

Salamon Nándor

Munkácsy „vándorúton” a Kárpát-medencében

A 19. század művészete új stílusok, irányzatok és új jelenségek sorával gyarapította a ma már évszázadnyi távoból vizsgálható, történeté érdemesült művészeti életet. Alapvetően változott meg a művészet és a közönség viszonya, a művekkel való találkozás körülményei. Az előző korokban az alkotás és néző kapcsolata rendszerint úgy teremtődött meg, hogy az utóbbiak, olykor nehéz utazást vállalva, keresték föl az ideiglenesen vagy véglegesen elhelyezett, látható műveket. Ez a szokás alakult át fokozatosan, összefüggésben a művészet funkciójának módosulásával. A megnövekvő érdeklődés nemcsak a műveket befogadó szalonok kiállításai iránt mutatkozott meg. A felgyorsuló stílusváltások az új műformák, növekvő méretek új lehetőségeit teremtették meg a művekkel való ismerkedésnek. A század közepétől színre léptek a képekkel együtt tartó „utazó mesterek”. Hevesi Lajos egyebek mellett ide sorolta a lengyel Matejkót, a cseh Makartot és a magyar Munkácsyt, akik tömegméretű kíváncsiságot keltettek monumentális képekkel. A vándoroltatott festményekről állapította meg Munkácsyt búcsúztató nekrológiájában 1900-ban: „Ezek a 'turné-képek' rokonságban vannak a panoráma-képekkel és dioráma-festészettel”.

Valami hasonló jelenségnek vagyunk tanúi mostanában Munkácsy Mihály országon átívelő, a határokat átlépő, lényegében a Kárpát-medencére kiterjedő diadalútjának szemlélőiként, nem ok nélkül véve párhuzamot az egykori akciókkal. Ezúttal a Magyar Nemzeti Galéria 2005-ben rendezett, reveláció erejével ható, a felfedezés élményét kínáló Munkácsy a nagyvilágban címmel megrendezett monstre tárlata okozott eufórikus Munkácsy reneszánszot. A századvég hangulatát keltő milióban másfélszáz festményt, mintegy ötven dokumentumot, relikviát sikerült a szakembereknek kitartó adatgyűjtő munka eredményeként, Budapestre hozni. A tárlat színvonalát – egyben sikerét! – a külföldi múzeumokkal megteremtett jó kapcsolat és a magángyűjtők – több magyar származású volt közöttük! – áldozatkészsége biztosította.

Közülük egy, a Munkácson született, Egyesült Államokban élő Pákh Imre – egyebek mellett a Golgota tulajdonosa! – egy lépéssel tovább ment: saját Munkácsy-kollekcióját vidéki körútra indította. Anyagát időnként kiegészítette kölcsönzött képekkel, szakmai segítség kíséretében a Nemzeti Galéria. A szándék elismerésre méltó! Minél több ember ismerje meg a „legnagyobb magyar festő” képeit, munkásságát határon belül és túl, olyanok

is, akik legfeljebb a nevét hallották mostanáig.

A vándorkiállítás egymást követő állomásai: Debrecen, Pécs, Kaposvár, Szeged, Békéscsaba, Miskolc, Szombathely, Kaposvár. A Pákh gyűjtemény 35 képéből általában 27 került bemutatásra. Ezt kiegészítették esetenként néhány kölcsönzött festménnyel, így a Krisztus Pilátus előtt és a Golgota kisebb, redukált változatával és egy-egy helyszínen őrzött más Munkácsy képekkel. Szombathelyen például az igazi művészettörténeti szenzációt, számos remekmű mellett, az Ásító inas kiállítása jelentette, amelyet jobbára csak hírből, reprodukcióról ismertek a szakmabeliek is. A sokáig lappangó festményt ugyanis 2005-ös felbukkanását követően szerezte meg a gyűjtemény tulajdonosa s itt mutatta be először.

Nem új – persze – a Munkácsy képek vándoroltatásának gondolata. A hajdani kezdeményező érdem Charles (Karl) Sedelmeyer műgyűjtőt, műkereskedőt illeti, aki jól átgondolt érdekből utaztatta és nagy sajtókampány kíséretében, új kiállítási technikák alkalmazásával mutatta be az egymás után születő nagy kompozíciókat. Elsőként a Milton-nal keltett feltűnést és megerősítő ösztönzést. Ezt követte a Krisztus Pilátus előtt, amelyet párizsi palotájában állított ki, majd Bécs és Budapest ünnepelhetette szokatlan ovációval a képet és személyesen is megjelent alkotóját. Az európai nagyvárosok közönségét meghódító, minden tekintetben sikeres vállalkozás – az időközben elkészült Golgotával együtt! – Észak-Amerikában folytatódott, szaporítva a diadalút állomásai számát. Emberek tízezrei ámultak a „látványosság” előtt. Valóságos divat lett egy ideig a Munkácsy-képek megszerzése a vagyonos gyűjtők körében. Ezzel is magyarázható műveinek gyakori felbukkanása az Egyesült Államokban s a nagy aukciós házak árverésein.

Annak megítélésében, hogy jó hatással volt-e Sedelmeyer szerződéssel is megerősített törekvése, avagy károsan befolyásolta a polgári körülmények között élő művész festészetét, napjainkig sem alakult ki egyetértés a művészettörténészek, kritikusok körében. A közönség azonban „szavazott” akkor is, ma is. „Amikor a festészetnek még mindenkihez volt szava, mikor a kép öröme volt százezreknek és nem érdekes kísérlet néhány kiválasztott számára” – jellemezte a helyzetet a művész első monográfusainak egyike, Feleky Géza 1913-as előadásában. Most úgy látszik, mintha szűkebb és „volt” hazai keretben megismétlődne és hatna a „kép öröme”. Hajdan a Krisztus Pilátus előtt Budapesten nyolcvanezer, Londonban közel százezer, Manchesterben kétszázezer látogatót vonzott. 1896-ban, a millenárius kiállítás idején az Andrassy úton bemutatott Ecce homot háromezren keresték föl. Ha most a jelenbe váltunk s megvizsgáljuk mai magyar közönség érdeklődésének mértékét, egyöntetű sikerként könyvelhetjük el a tényt, hogy a Budai várban négyszázezer látogatója volt a kiállításnak. A vándorló kiállítás hétszázharminc vendégét pedig a Szombathelyi Képtárban köszönthette a megnyi-

tókon rendszerint személyesen is résztvevő Pákh Imre.

A Munkácsy halálát (1900) követő évszázadban több, különböző méretű emlékkiállítás rendeztek a hazai gyűjteményekben elérhető munkáiból – Budapesten. Vidéken csupán néhány, életével vagy nagy műveinek sorsával összekapcsolódó város – Békéscsaba, Debrecen, Miskolc – szerencsésebb közönsége láthatta valamely alkalomból az életmű kisebb-nagyobb részét. Pákh Imre nemes gesztusa most lehetővé tette, hogy a művek „keressék fel” a vidéki Magyarország lakóit. Sőt! Az utazó kiállítás átjuthatott a trianoni határ túoldalára is. Székelyföld népe Csíkszeredán találkozott Munkácsy Mihály eddig csak hírből ismert festészetével s bemutatták a gyűjteményt a festő és gyűjtője szülővárosában, Munkácson is. A „kör” Kecskeméten zárult s a Pákh gyűjtemény visszatér a New York-i „otthon” falaira.

Pákh Imre sajátos műgyűjtő típust testesít meg. A származás, családi hagyományok, egyetemi tanulmányok, korán jelentkező üzleti érzék – kereskedés az orosz ikonokkal! – és sikeres vállalkozói pálya vetette meg alapjait a „birtoklási vágyat” csak kevéssel meghaladó szenvedélyének. Több irányú gyűjteményépítő tevékenységet folytat, amelyben a magyar festészet, mint az identitást őrző és kapocs, a kilencvenes évektől kapott határozott karaktert. Az árveréseken kialakult, számára kedvező kikiáltási és leütési árviszonyok ösztönözték a magyar képek megszerzésére. Formálódó vonzalmai közül a Munkácsy iránti kerekedett felül s ma meghatározó részét képezi gyűjteményének. A kezdeti, „mindent, ami Munkácsy” elvet fokozatosan váltotta föl egy szűkebbre fogott témakört átfogó koncepció, amely a szalon és tájképekre összpontosította a figyelmét és erőforrásait. Igazán jelenetős darabokat az előbbi, 1880 után festett – a művészettörténészek által a juste milieu (arany középút) körébe sorolt – kosztümös, életszerű zsánerek közül sikerült megszereznie. Ezek mellett, természetesen, portrék, tanulmányok, vázlatok is találhatóak az anyagban, amelyet néhány, más művészek által festett, Munkácsyhoz kapcsolódó kép egészített ki.

Az utazó kiállítást néhány, a festőművész személyiségét, környezetét, életformáját és társadalmi elismertségét jelző tárgy „kísérte”, amelyeket hangulati elemként használva, falra és vitrinekben helyeztek el. Így például ezüstpoharát, sétatobóját, néhány ecsetjét, hímzett mellényét láthattuk közelről. Bemutatták Kádár Gábor híres plakátját (Ő szervezte ama nagy sikerű Ecce homo bemutatót!), kitüntetései közül másolatban Munkács város ezüst babérszoruját, Arad város közönségének kitüntető oklevelét és Ferenc József király megerősítő diplomáját a Vaskorona Rend kitüntetés adományozásáról.

A gyűjtemény legkorábbi darabja a Munkácsy Emil kislánya (1863) címmel kiállított arcmás, amely egyszerűségével, bájoságával ragadja meg a néző figyelmét. Hasonló jellegű festmény a festő feleségét ábrázoló Munkácsyné és a rokon Reök Istvánné portréja. A tárlatok

meghatározó, az alaphangot leütő képe Munkácsy legsikeresebb korszakának (1876-1886) kiemelkedő teljesítménye a Séta a Parc Monceau-ban (1882). A valóban reprezentatív mű jelentőségét Bakó Zsuzsa abban látja, hogy „a sorozat különleges darabja, amelyben a jelenet tájképi környezetbe helyezésével Munkácsy megújította a polgári zsáner műfaját”. Azt a „műfajt” frissítette meg, amelyet életkörülményeinek megváltozása – 1874-es házassága – után jelentős és tipikus kompozíciókkal gazdagított. Ezek közül jó néhány gazdagítja a kollekciót, amelyek a korszak fő vonulatába tartoznak és atmoszférát meghatározó erejük tagadhatatlan. Nem hiányoznak azonban az előző periódusban készült alkotások sem. E kamaramunkák között is van néhány, figyelemre érdemes munka. Ilyen a krétával készült karakteres Önarckép az 1870-es évekből. Jellemző stílusjegyei ismerhetők fel a kissé riadt tekintetű, a sötét háttérből kivillanó remek Öreg paraszt (1874 k.) és vele összezsengő méltó párdarabja, A bohém (1873) című kompozíciókon. Több, jellegében hasonló életkép közül említésre érdemes az egyszerűségével kiemelkedő Konyhában című (1872-1873 k.), amelyen kétségtelenül felismerhetők a hollandiai utazás, a németalföldi festészettel való ismerkedés tapasztalatai. A hitelesítő kézjegy szerepét tölti be A piros ruhás kislány, akárcsak a kiállítás-sorozat alatt megszerzett Ásító inas (1869). Lassú elszíneződésének mértékét, formáinak elmosódását az eredeti állapotot őrző reprodukció jól szemlélteti.

Barátja, Paál László hívására a 70-es évek elején Munkácsy is „kivonult” Barbizonba. A környezet ispiráló hatására maga is festett néhány plein air tájképet. Az Erdőrészlet két alakkal (1873) még kevéssé levegős, barna tónusai, a fatörzseken megvillanó fehér fények, a terjengő homály romantikus életérzést sugall. A Cigánytábor (1874), amely Sedelmeyertől több tulajdonosváltással került a Pákh gyűjteménybe, már azt jelzi, hogy festője tényleg a szabadban állította föl festőállványát. Egyben talán cáfolata is ama többször hangoztatott, olvasható vélekedésnek, hogy Munkácsy nem vette komolyan a tájképfestészetet. Széles ecsetvonásokkal felrakott apró tájrészlete, a később keletkezett Téli út – Magyar táj (1882) és a hasonló hangolású Mosónók (1885 k.) – amely már-már az impresszionizmus ismérveit mutatja és szerkezetében is elüt a szokványos „Munkácsy-sémától”! – ugyancsak ellentmond a nemegyszer dehonasztáló szándékú bírálatoknak.

„Sikerművei” közül, ugyan redukált méretben, de a még így is nagy teret, rálátást igénylő Golgota és a Krisztus Pilátus előtt került kiállításra. Bemutatták azokat a tanulmányokat, vázlatokat is, amelyek az alkotás bonyolult folyamatába engedtek bepillantást. A „harmadik” Krisztus-kép – Ecce homo (1882-1884) – vázlata például meggyőzőbben, erőteljesebben fejezi ki a gyűlölködő embertömeg és a kiszolgáltatott EMBERFIA közötti feszültséget, mint a kidolgozott, színpadias végleges változatú festmény. Jól nyomon követhetők azok a változások,

amelyek a tér és az architektúra elrendezésében, az alakok megformálásában az egyszerűbb helyett a komplikált megoldást eredményezték.

Festészetének legkeményebb bírálói sem nagyon vitatják jellem- és karakterábrázoló képességének magas fokát. Kiállított arcképei – a vázlatosabb Női portré (1880-as évek), az ugyancsak oldottan felvázolt M. Chaplin arcma (1880 k.) vagy a korábbi Öregasszony mappával (1873) – mellett kitűnő tanulmányok érvelnek egyéniesítő ereje mellett. Ilyen az Ordító suhanc című (1880), a Pilátus képhez készült tanulmány, amely eltorzult arcával talán jobban fejezi ki énjét, mint gesztikuláló, végleges figurája. Több változatban festette meg a keleti viseletű zsidók gyűrűjében álló Jézus alakját. Közülük a piros ruhás változatot láthatta a közönség. A létrát, fejcsét cipelő turbános, kék ruhás, mezítlábas Hóhér (1883) a Golgotán „köszönt vissza”.

A népi életképeket felváltó „szalonképek” alaptípusát az Apa születésnapja (1882) képviselte, amelyen szinte minden „kellék” együtt van, amit a „pazarul berendezett” műterem kínált a festőnek. A helyszín és a kompozíciós séma viszonylag keveset változott a sorozatot alkotó képeken, nem így az alakok elrendezése. A csoportba fűzött színes, világos ruhát öltő karcsú nők látszólag gondok nélkül élnek kellemes környezetükben. Csevegnek, teáznak, virágot rendeznek, kézimunkával mulatják az időt, vagy éppen magányosan merengnek (Merengő nő kutyával, 1885). Alakjukat s néhány tárgyat rejtett belső fényvel emelt ki a festő. Később „kitárja”, megnöveli a függönyökkel részben vagy egészében takart ablakokat,

így szereplői közvetlenebb kapcsolatba kerülnek a külvilággal, a természettel. A Pálmaházban (1881) alakjait, a friss színekkel elővarázsolt dús vegetációt akár egy impresszionista festő is megirigyelhette volna. Innét csak egyetlen lépés a park sétánya, az erdő árnya, hűvöse, az erdei patak csobogása. A helyszín változott, a szereplők, ugyanazok a hölgyek azonban maradtak.

A szalonkép különleges – valahol a historizmus-sal érintkező – válfaja a kosztümös jelenet. Munkácsy maga is szívesen öltözött barokk viseletbe s néhányszor modelljeit is jelmezekbe bújtatta. A megfestett szituációk és díszletek nagyon hasonlítanak egymásra, szinte változatnak tekinthetők. A gyűjtemény reprezentatív darabjai, a Ballada (1888) és a Fiala kapitány elbeszélése (1888) szemléletes példa, közöttük csupán annyi az eltérés, hogy egy szereplővel (a kapitány) gyarapodott a jó kedélyű társaság.

A kultusz kibontásában és terjesztésében kiemelt helyet betöltő rézmetszet reprodukciók közül is kiállítottak néhányat. Két egykori, a művész ösztöndíját, támogatását élvező festő Munkácsyt ábrázoló munkája már az „emlékezés” részéhez tartozik. Rippl Rónai József, akinek kapcsolódása közismert, festményén a megtört öregember arcvonásait örökítette meg az emlékezés szándékával (1900). Temple János (Hans) egész alakos atelier képén az ünnepi alkalomhoz illő viseletben a Krisztus Pilátus előtt kis változatán dolgozó festő látható – ülő pózban (1887). Plasztikailag megmintázott alakban Ernest Barrias bronz mellszobrán „jelent meg” Munkácsy Mihály – ezúttal a Kárpát-medencében.

Enteriőr a Szombathelyi Képtár Munkácsy-kiállításáról

Ásító inas

Révész Emese

Távol Béctől, közel Budapesthez Erzsébet királyné elfeledett emlékmúzeuma

Kereken száz esztendeje, hogy a budai Vár egyik teremében megnyitotta kapuit az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum. Egy évtizeddel halála után ez által múzeumi rangot nyert a királyné kultusza. Csaknem negyven éves fennállása alatt tisztelőinek valódi zarándokhelyévé vált a hely, amely a tudományos adatgyűjtés és a kegyeletteljes hódolat különös ötvözetével járult hozzá az Erzsébet-kultusz honi megerősödéséhez és fennmaradásához.

**“Itt örökké szabadnak
érzi magát az ember”**

Bátran állíthatjuk, Erzsébet királyné kultusza napjainkban is töretlen. Habsburg-uralkodóink sorában tisztelete kivételes, s nimbusza királynéink között egyedülálló. Miután a szocializmus évtizedeiben ismert okonál fogva elhallgatták személyét, a rendszerváltás után új erőre kapott tisztelete. Alakja az ezredfordulón sem veszített vonzerejéből, fordulatossá lett története ma ismét anyagot szolgáltat a női magazinoknak, romantikus regényűjságoknak és kosztümös filmeknek. Újabb kori csodálatának forrásai alig különböznek Diana hercegnő kultuszától.¹ A kirekesztettség, magányosság, tragikus és értelmetlen halál sorsuk összecsengő vezérmotívuma. A betegségtudat mindkettejük számára menekülést jelentett, a kor divatos pszichotikus kórja ott az “ideggyengeség”, hisztéria, itt a bulímia volt. Kultuszukat

Wagner Sándor: Erzsébet királyné koronázási díszruhában, 1867, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok

nem a hiteles történesek, hanem a tények köré burjánzó mítosz táplálja. A mítosz nagy hatalmú teremtője pedig a tömegkultúra, amely korlátlan (olykor egyenesen gátlástalan) fantáziával vonja körbe a hús-vér embert a legendák átláthatatlan fátyolával.

Gerő András történész iskolateremtő kultusztörténeti tanulmányában a mentalitástörténet és a tömeglélektan oldaláról vizsgálta az Erzsébet-jelenséget, arra keresve a választ: a magyarok miért éppen őt övezték feltétlen tisztelettel és szeretettel?² Ferenc József sem a szabadságharc leverésében játszott szerepe, sem száraz, katonás, zárkózott személyisége révén nem volt alkalmas arra, hogy iránta valódi szimpátia alakuljon ki. Vele szemben Erzsébet mindazt megtestesítette, amit férje nem. Elragadó gyöngédsége, csodálatraméltó szépsége, humorérzéke, közvetlensége a közember számára is rokonszenvesé tette alakját. A művészetek iránti rajongása (ő maga is írt verseket), műveltsége, olvasottsága, öltözködése kifinomult ízléséről tanúskodtak. Szépségkultusza, szüntelen fogyókúrái, lovagló-, vadász és sportszervevénye a modern, független nő új típusát testesítették meg. Konvencióellenessége, az udvari szabályok elleni örökös

lázadása rokonszenvesé tette őt a bécsi udvarral mindvégig ambivalens érzelmi viszonyban lévő nemzeti érzület számára. Bajorországi otthonából hozott szilaj szabadságvágyát Bécs hasztalan igyekezett béklyóba verni. Ahogy a Monarchia kényes kötelékében feszengő Magyarország, úgy a királyné is mindvégig idegen maradt a bécsi udvarban. Így talált zavartalan menedékre a Ferenc József által mindvégig javíthatatlanul rebelisnek titulált Magyarországon. Ahogy 1873-ban egy Jókai Mórhoz írott levelében megfogalmazta: “Itt örökké szabadnak érzi magát az ember.”

**“Mater dolorosa” versus
“Femme fatale”**

Erzsébet királyné “arculatának” megformálásában kezdettől fogva kulcsszerepet játszott a képzőművészet. Képek, szobrok, emléktár-

gyak ezrei készültek a királynéről, lassan elodva a legen-

1 Diana hercegnővel való párhuzamáról: Michaela Lindiger: „Stratosphäre des Reinen, unentweihten Mythos.” In: Keine Thränen, wird man weinen. Kaiserin Elisabeth. 23-32. hgs.: Susanne Walther. Historisches Museum der Stadt Wien, Wien, 1998.

2 Gerő András: Egy magyar kultusz: Erzsébet királyné. In: Uő: Magyar polgárosodás. Atlantisz, Budapest, 1993, 379-396.

dát a valóság talajától.³ A képi emlékek képzeletbeli piramisának csúcsán a "grand art" művelői, hírneves festők, szobrászok és iparművészek álltak, de talapzatát olcsó nyomatok, ponyvák, szuvenírek alig belátható tömege alkotta. Általuk Erzsébet jól körülhatárolható szerepekben öltött formát: eljátszotta a tökéletes feleség, mintaszerű családanya és népéről gondoskodó királyné szerepét. Olykor ájtatos keresztény, jótékonykodó nagyszony, fiát gyászoló "mater dolorosa", máskor Titánia tündérlány, világszépe, sportlady, hódító "végzet asszonya". Alakjának kidolgozói gátlástalanul felhasználták a művészettörténet nagy tradícióját, egyaránt

Erzsébet Királyné Emlékmúzeum,
A királyné írószobája 1908-ban

merítve a keresztény és profán mitológia gazdag tárházából. Szerepeihez idomult képei stílusára is, egyszer a barokk, biedermeier, máskor a romantika vagy a szimbolizmus vizuális formulái hatottak.

Úgy tűnik Erzsébet pontosan tisztában volt a nyilvánosság jelentőségével, tudatosan alakította a róla alkotott képet. Szívesen állt modellt művészeknek, s gyakorta fényképeztette le magát kedvenc udvari fotósával, a bécsi Angererrel. Angerer megragadó fotói magáncélra készültek, ahogy Ferenc József privát terében függtek Franz Xaver Winterhalter arcképei is, amelyek úgy mutatták a királynét, ahogy őt a nyilvánosság sosem láthatta, a „végzet asszonyaként”, teljes érzéki pompájában, kibontott hajzuhataggal.

A honi művészek kezdetől fogva aprólékosan dokumentálták a "magyarok királynéja" életének minden fontosabb eseményét. 1854-ben az esküvő, 1857-ben az ifjú pár első magyarországi körútja, majd 1867-ben az uralkodópár koronázása jelentették Erzsébet és

3 Ikonográfiájáról: Erzsébet, a magyarok királynéja. Kiállítás Katalógus. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1992; Basics Beatrix: Erzsébet királyné a képzőművészetben. In.: Erzsébet a magyarok királynéja. Szerk.: Rácz Árpád. Budapest, 2001, 127-131;

Magyarország kapcsolatának kulcsdátumait. Képeslapok, olajnyomatok, kőrajzok és fametszetek sokasága tudósított az ünnepségek minden mozzanatáról. 1867-ig jórészt csak sokszorosított grafikai alkotások örökítették meg Erzsébetet, a koronázás alkalmával viszont több reprezentatív arcmás is készült róla. Ekkor festette meg a királynét koronázási díszruhában többek között Wagner Sándor, Székely Bertalan és Kovács Mihály. Legszebb, Benczúr Gyula által festett képmása már az Erzsébet halálát követő évben készült. Ezen az ikonokat idéző kultuszképen az arany háttér előtt megjelenő, éjféketébe öltözött asszony már álom és valóság határán lebegve, a legendák királynőjeként tündökölt.

Ám a jelentősebb képzőművészeti alkotások java része a bécsi udvarban, a budai várpalotában vagy a hazai arisztokrácia kastélyfalain rejtőzött. A nyilvános reprezentáció helyét egyedül a Magyar Nemzeti Múzeum jelentette, ahol 1857-től (ekkor még felsőbb sugallatra) önálló Habsburg-termet alakítottak ki.⁴ József nádor és Ferenc József portréi mellett itt kapott helyet a müncheni akadémia magyar születésű professzora, Wagner Sándor által 1867-ben, a koronázás alkalmával festett Erzsébet-portréja, majd egy évtizeddel később ide került Zichy Mihály grandiózus politikai allegóriája, az *Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál*. Előbbit a királyné magyaros díszruhája, utóbbit jelképes tárgya kötötte a magyarsághoz és a Kiegyezés szelleméhez.

A kultusz helye: az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum

A kollektív (nemzeti) kultikus gyakorlat Erzsébet emlékezetét különféle eszközökkel igyekezett tovább örökíteni az ifjabb generációk számára. Díszalbumok, képzőművészeti alkotások, emlékművek gyarapodó sorát eredményezte a századfordulón e közös igyekezet. Ám a hazai kultusz központjának kijelölése még jóideig váratott magára. Az emlékezés és reprezentáció szimbolikus terének szánták Erzsébet monumentális fővárosi emlékművét, amely számos pályázatot követően sem nyerte el végső formáját.⁵ A közösségi ünneplés megfelelően emelkedett terét jelentette azonban a budai Várban megnyílt Erzsébet Királyné Emlékmúzeum. A személyes ereklyéktől a politikai dokumentumig terjedő több száz kiállított tárgya éppúgy alkalmasnak bizonyult a privát hazafiúi lel-

4 A Habsburg-teremről: Sinkó Katalin: A művészi siker anatómiája 1840-1900. In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században. Szerk.: Sinkó Katalin, Kiállítási katalógus, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1995, 15-48. (26-27.)

5 Borsai Dóra: Erzsébet királyné emlékmű tervei. Szakdolgozat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Művészettörténeti Tanszék, 2008.

kesedés felgerjesztésére, mint a történészek és elhivatott biográfusok tudós kíváncsiságának kielégítésére. A Genfi-tó partján, 1898. szeptember 10-én történt merénylet természetszerűleg felgyorsította a legendaképződés folyamatát és megerősítette a kultusz körvonalait. Nem véletlen hát, hogy már a gyász hónapjaiban felmerült, hogy a királyné szellemi örökségét legméltóbban egy emlékmúzeum felállításával ápolhatja a magyarság.⁶ Az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum, több éves előkészítő munkát követően, 1908. január 15-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. A három teremből álló kiállítás a Budai Várpalota Krisztinaváros felé eső szárnyában, közvetlenül a Szent Korona őrzési helyének szomszédságában kapott helyet. A nyitás alkalmával a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója és a kiállítás rendezője, Szalay Imre részletes katalógusban ismertette a múzeum előtörténetét és emlékanyagát.⁷

Soraiból pontosan rekonstruálható az intézmény előtörténete. Eszerint nem sokkal Erzsébet halála után, 1898 novemberében a királyné leányai, Gizella bajor hercegnő és Mária Valéria főhercegnő édesanyjuk néhány, Magyarországhoz kötődő személyes tárgyát a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozták. 1899 májusában Erzsébet felolvasónője, bizalmasa, Ferenczy Ida asszony azt a fekete díszruhát ajándékozta a múzeumnak, amit a királyné utolsó magyarországi tartózkodása idején, a milleniumi rendek 1896-os tiszteletadásakor viselt. 1907 tavaszán négy hölgy, gróf Andrássy Aladárné, őrgróf Pallavicini Edéné, gróf Batthyány Lajosné valamint Ferenczy Ida asszony azzal a kéréssel fordult az uralkodóhoz, hogy egy jövőbeli emlékmúzeum céljára engedje át a magyar államnak Erzsébet néhány személyes tárgyát.

⁶ A múzeum történetének egyetlen újabb feldolgozása: Vér Eszter Virág: *Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékeztetőhelyei tükrében 1898-1914 között*. Budapesti negyed, 14, 2006. nyár, 93-102.

⁷ Szalay Imre: *Az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum*. Stephaneum, Budapest, 1908.

Ferenc József 1907 novemberében kelt levelében örömmel vegyes meghatottsággal fogadta a főrangú hölgyek javaslatát, s kérésükre többek között azt az ezüst ládikát is átadta, amelyben a magyar országos küldöttség 1867-ben a koronázási ajándékokat nyújtotta át a királynénak. Ferenczy Ida több mint száz arckép másolatát, szobrokat, kéziratokat, nyomtatványokat, emléktárgyakat és Erzsébet magyar nyelvű könyveit ajándékozta a múzeumnak. Sztáray Irma grófnő pedig azt a ruhát, amin 1898. szeptemberében áthatolt a gyilkos merénylő töre. Ezek az adományok, és a további felajánlások jelentették tehát a múzeum gyűjteményének alapját.

A kiállítás első, ún. Múzeumtermében mintegy 180 tárgyat helyeztek el a rendezők. Itt állították ki azt a harminc művet tartalmazó albumot, amit 1857-ben, az uralkodópár első magyarországi látogatása alkalmával ajánlottak fel a hazai képzőművészek. Az olajfestmények, tollrajzok, akvarellek jórészt a magyar népelet és história jellegzetes momentumait örökítették meg. Az alkotók névsora a kor hazai művészeinek legjavát foglalta magába, köztük Lotz Károlyt, Szemlér Mihályt, Jankó Jánost, Györgyi Giergl Alajost, Brodszky Sándort, idősebb Markó Károlyt, Barabás Miklóst,

Orlai Petrich Somát és Than Mórt. Mellettük szerepelt Székely Bertalan, az 1867-es koronázás alkalmával készült vízfestményeinek sorozata. A tárlók egy részében Ferenczy Ida Erzsébet magyar nyelvű kézirateit, olvasmányait helyezte el. Köztük voltak a királyné első magyar nyelvgyakorlatai, Eötvös Józsefhez írott levelei, s az "Az ország javáért" című imádságnál kinyitott, Deák Ferenc beragasztott fényképével díszített imakönyve. A relikviákat az említett öltözetek mellett Erzsébet személyes tárgyainak (kesztyűje, utitáskája, ivópohara) gyűjteménye egészítette ki. Mindezeket a falakon a királyné legismertebb arcképeiről készült fotográfiák kísérték. Köztük volt Benczúr nevezetes, arany hátterű portréja és Márk Lajos különös hangulatú zsánerképének (*Erzsébet királyné és Gizella főhercegnő a városligeti Gerbeaud-nál*) olajnyo-

Zichy Mihály: *Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál*, litográfia, 1876, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok

mata. Eredeti műként itt függött Strecker Ottília Erzsébetet vadászruhában ábrázoló arcmása 1865-ből. Ugyancsak e teremben helyezték el Zala György mellszobrának és Róna József gödöllői emlékszobrának másolatait is.

A kiállítás második termét Ferenczy Ida személyes felügyelete mellett, Erzsébet budai várbéli dolgozószobájának eredeti elrendezését követve rendezték be. A királyné íróasztala felett Mária Valéria hercegnő Franz Schrotzberg által festett gyermekkori portréja függött. A dolgozószoba főfalán kapott helyet Wilhelm Richter nagy méretű vadászképe, s Rudolf Alt négy akvarellje. A királyné legkedvesebb tartózkodási helyeit (Possenhofen, Bécs, Laxenburg, Budapest) megőrkítő vízfestményeket Rudolf trónörökös adományozta szülei ezüstlakodalmára édesanyjának. Ugyanitt volt található a királyné kedvelt festménye, Benczúr Gyula *Mályvák között* című műve, amelyet 1890-ben a Képzőművészeti Társulat kiállításán

a király vásárolt meg hitvese számára.⁸ A harmadik terem a tudományos kutatást szolgálta. Ennek falait festmények, metszetek időszakonként változó válogatása díszítette. A múzeum első éveiben e teremben helyezték el Franz Russ és Wagner Sándor Erzsébet-portróját.

Az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum tárlata csaknem fél évszázadon át állt fenn. Gyűjteménye az évtizedek során folyamatosan gyarapodott, tárgyainak száma az 1930-as évekre már csaknem elérte a kétezret. Ám 1945-ben a Vár ostroma során a gyűjtemény jórésze megsemmisült. Megmaradt töredékei szétszóródtak, illetve egy részük ma a Magyar Nemzeti Múzeumban található. Több mint száz ábrázolása nemzedékekre kihatóan befolyásolta a királynőről kialakított képet, vizuális toposzok által is megerősítve kultuszát. Ma, amikor Erzsébet alakja ismét a közérdeklődés középpontjába került, egy hasonló állandó emlékmúzeum kialakítása ismét időszerű.

8 Szvoboda Dománszky Gabriella: Az újkori budavári palota belső díszítése. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XXIX, Budapest, 2002, 411-455.

Franz Xaver Winterhalter: Erzsébet, 1864 (Franz Russ másolata), Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok

Novotny Tihamér

„Hasznára lenni a köznek”

A marosvásárhelyi Maros Megyei Múzeum Bernády-gyűjteménye Szentendrén

Hamvas Béla *Az öt génusz [földje]*¹ – *A bor filozófiája* című, a múlt század '30-as '40-es éveiben hosszan érlelődő, de végleges formáját csak 1959-ben elnyerő nemzetkarakterológiai esszéit, s a Kemény Katalinnal közösen írt *Forradalom a művészetben – Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon*² című könyvét a '80-as évek végén olvasva, akkoriban (1985-től 1997-98-ig a Ferenczy Múzeumban dolgoztam) fogalmazódott meg bennem (s talán velem együtt másokban is), hogy Szentendre valami egészen különös hely. Különös, mert a Hamvas által körülírt szellemiségek, a valaha itt tevékenykedő vagy ma is itt dolgozó alkotó-szellemek és produktumaik, valamint a kultúrtáj által nyíltan vagy burkoltan, de besugárzódik ez a terület, s az ötödikkal, az erdélyi génusszal épp Nagybányán és Marosvásárhelyen keresztül ismerkedett meg leginkább s a legmélyebben ez az alapvetően mediterrán hangulatú (délnyugat és nyugat szellemiségű) város a XX. század és a mai századelő folyamán.

„Közismert – írja Dr. Hann Ferenc művészettörténész –, hogy a Szentendrei Festők társasága 1928-ban csupa nagybányai iskolázottságú festőből, nyolc Réti növendékből verbuválódott. A nagybányaiakból lett szentendreiék még a harmincas évek közepén is vissza-visszajártak Bányára festeni.”³ De a trianoni békediktátummal elszakított nagybányai tájat és az erdélyi miliót nemcsak nekik idézte fel Szentendre és környéke, hanem az 1929-ben ideérkező Barcsay Jenőnek is. Őt azonban éppen az a Gulyás Károly református kollégiumi rajztanár indította el a pályán, aki 1907-ben megszervezte az első festőiskolát Marosvásárhelyen, a Teleki Téka épületében és kertjében. „A szentendrei dombok felelevenítették bennem gyermekkorom emlékeit, mély hatást tettek rám dúsan ágyazott formái, meleg, tartalmas színei, a talaj csupa felfelé törekvő vonala, formái” – írja egyik visszaemléke-

zésében Barcsay.⁴ S van itt még néhány különös dolog! Például az, hogy a *génuszok* marosvásárhelyi ütköző- vagy tükröző pontjából származó mamús művészek (lásd Marosvásárhelyi Műhely!)⁵, milyen természetességgel találtak rá a '80-as évek második felében a vajdasok (lásd Vajda Lajos Stúdió!)⁶ segítségével a másik jelentőségteljes szellemi kereszteződés helyszínére, a Vajda Lajos és Korniss Dezső által újrafogalmazott Szentendrére, s annak „sajátos közép-kelet-európai” művészeti ideáljára.⁷ Ezért először Csokonai Vitéz Mihály (1773-1805) *Marosvásárhelyi gondolatok* című költeményéből (1798), majd Vajda Lajos (1908-1941) egyik feleségének címzett, 1936-os keltezésű leveléből kell idéznünk néhány sort ahhoz, hogy megértsük, mi is kapcsolódhatott itt össze (a két középpontban!) egy emelkedettebb szinten. Íme a Marosvásárhely ihletésében fogant Csokonai vers érvelése: „Múzsák! most olyan helyen elmélkedem, amely / A világ abroszán legkritikusabb hely, / Mely a csinos nyugat s a durva kelet közt, / A hatalmas éjszak s tehetetlen dél közt, / Középpontban lévén, tisztán kimutatja, / Milyen még az ember s földünk ábrázata.”⁸

Vajda Lajos Szentendrétől (!) szemlélt *genius loci* meghatá-

4 Barcsay Jenő: Munkám, sorsom, emlékeim, Magyar képzőművészeti Főiskola, Bp., 2000, 26. jegyzetpont, 196. o.

5 MA-MŰ / Marosvásárhelyi Műhely 1978-1984 Tegnep és Ma, Szentendrei Képtár, 1989. november 10 – 1990. január 28. Katalógus. A kiállítást rendezte a kiadványt szerkesztett: Novotny Tihamér.

6 UNICORNIS – A szentendrei Vajda Lajos Stúdió (VLS) és a Marosvásárhelyi Műhely (MA-MŰ) közös kiadványa, 1991, szerk.: N. T.; A szentendrei Vajda Lajos Stúdió (antológia), Szentendre, 2000, szerk.: N. T. – Wehner Tibor; Szentendrei Vajda Lajos Stúdió: 1972-2002 (Dokumentum- és szöveggyűjtemény), Szentendre, 2002, szerk.: N. T.

7 A tények kedvéért meg kell jegyezni, hogy a mamúsuk tanára, Nagy Pál (1929-1979) festőművész saját érdeklődését követve s Vajda Lajos iránti tiszteletét leróva, 1970-ben vagy '71-ben már járt Szentendrén. Erről tanúskodik az a festménye, amelynek kiindulópontja egy szentendrei fal- és ablakmotívum volt. A mű címe: Vakablak, 1971, olaj, vászon, 118x131,5 cm. (In.: Nagy Pál – A Hét művészeti melléklete, Marosvásárhelyi emlékkiállítás, 2003, szerk.: Irsai Zsolt, Marosvásárhely, 2004.) – Ugyanakkor jómagam is jelentős mamús műveket vásároltattam a Ferenczy Múzeum gyorsan gyarapodó kortárs gyűjteménye számára 1989 és 1997 között. – S azt már csak az érdekesség kedvéért említtem meg, hogy a marosvásárhelyi Szepessy László-féle gyűjteményben több vajdas képzőművésztől is találhatunk fontos műveket, Aknay Jánostól például több tucat fontos kis- és nagyméretű festményt, valamint szobanyomatokat.

8 Csokonai Vitéz Mihály összes költeményei. In.: mek.oszk.hu/00600/00636/html/vers 1798.htm – 7k -.

1 Életünk Könyvek, 1988.

2 Pannónia Könyvek, 1989. (Második, javított kiadás. Első kiadás 1947, Misztótfalusi.)

3 Nagybánya évszázada (a XX. század), MűvészetMalom, Szentendre, 2003. szeptember 20 – november 2. Katalógus-előszó.

rozása pedig, amely egyben képzőművészeti hitvallásának és programjának is tekinthető, így szól: „Magyarország helyzete (földrajzi) Európában olyan, hogy predestinálva van arra, hogy összekötő kapocs legyen Nyugat (francia) és Kelet (orosz) között; össze akarjuk forrasztani azt, ami e két póluson kulturálisan (művészetben) a kétfajta európai embertípus kifejeződését jelenti, *hídépítők* akarunk lenni. Magyarország hidat képez Kelet és Nyugat, Észak és Dél között...”⁹ A két város tehát a saját uralkodó géniuszukba foglaltan élte és éli meg „a nemzetnek és a két hazának”¹⁰ egy egyetemesebb szintre emelt szellemiségét. [Amint ez elmondható lenne Zalaegerszeg esetében is (nota bene: ez Vajda Lajos szülővárosa!), amely testvérvárosi kapcsolatot épített ki Marosvásárhellyel 1996-ban]¹¹.

A szentendrei MűvészetMalom tehát rendkívül jó érzékel és jó időpontban (a hátárok légiesedésének jegyében) nyúlt a marosvásárhelyi Bernády-gyűjtemény témához, amikor elindította a *Határtalanul – A Kárpát-medence múzeumai* című (uniós léptékű s egyben kulturális nemzetegyesítő) programsorozatát, amelynek első kiállítása *Európa művésztelepei – Nagybánya* címmel került rendezésre 2005-2006 őszi és télfordulóján az épület kész szárnyában.¹² (Mindkettő kurátora a marosvásárhelyi születésű, románul is jól beszélő Dr. Sütő Csaba, a Szentendre Művészetéért Alapítvány ügyvivője volt).

Azonban a Bernády-gyűjtemény című kiállítás megértése jóval bonyolultabb az előzőnél. Itt ugyanis „többféle irányból közelíthető meg a tárlat, mivel a történet egy korszerűsített vidéki város »új magyar« képtárának kialakulásáról szól – írja Dr. Szücs György művészettörténész, a kiállítás egyik rendezője és megnyitó személye –, mely mögött egy modern szemléletű polgármester, Bernády György (1864-1938) személye rajzolódik ki. Bernády nem csupán az éppen sürgető, aktuális részfeladatokkal foglalkozott, hanem mindig az egészet [és teszem hozzá, a távlatokat, a jövőt (megjegyzés tőlem)] látta: az ipar, a kereskedelem, a bankhálózat, az urbanisztika, az infrastruktúra átalakítását az élő organizmus, Marosvásárhely minél hatékonyabb működésének rendelte alá.”¹³

A szentendrei kiállításához készült remek, (néhány apró számítógépes szerkesztési hibától eltekintve) igen igényes, rendkívül tartalmas és hasznos információkkal ren-

delkező katalógus¹⁴ bőven taglalja (főleg Nagy Miklós Kund tollából) Marosvásárhely 73. választott polgármesterének (1902-11), majd a Székelyföld iparfejlesztési biztosának és a vármegye főispánjának (1912-17), Trianon után pedig a román parlament tagjának, Bernády Györgynek a tetteit, aki méltán kiérdemelte a „város-építő” epitheton ornast, állandó díszítő jelzőt. A város „áldásosztó első emberének” legfőbb, legnagyobb, legismertebb cselekedete a Lechner Ödön-féle építész iskola vendégszakemberei (Komor Marcell, Jakab Dezső) és a gödöllői művésztelep, illetve a magyar szecesszió alkotói (Körösfői-Kriesch Aladár, Nagy Sándor, Róth Miksa, Kallós Ede, Sidló Ferenc, Thoroczkai Wigand Ede) által épített és díszített Ferenc Közművelődési Ház, mai nevén Kultúrpalota, amely önmagában is egy műremek (!), valamint az ebben elhelyezett képtár, vagyis maga a jobbára általa válogatott és létrehozott, s 94 év eltelte után a mai Magyarországon újra elhíresülni látszó, sok vihart átélte képzőművészeti gyűjtemény. Bernády nem kis büszkeséggel és öntudattal (talán az eljövendő sorsunkat is megérezve, megsejtve) nyilatkozhatta 1913-ban, *A maros-vásárhelyi közművelődési ház* című cikkében, a Magyar Iparművészt hasábjain, hogy „készen áll a magyar közművelődés marosvásárhelyi temploma. A gondviselés különös jóvoltából beteljesedtek álmaim, a mű valóban azzá lett, aminek az első pillanatban terveztem, minden ízében magyar, védőbástyája az erdélyrészi magyarságnak, fegyvertára a magyar kultúrának, tárháza a tudományoknak, kincsesháza a magyar képző-, ipar- és zeneművészetnek, második otthona a hatalmasnak és alacsony sorban élőnek, a gazdagnak és szegénynek, az aggyastyánnak és ifjúnak egyaránt.”¹⁵ ... És a Közművelődési Palotában elhelyezett gyűjtemény jellegében és tartalmában – ezt bátran hangsúlyoznunk kell (!) – pontosan megfelelt a korszellemnek, Bernády György színes egyéniségének, hazafias, konzervatív liberális, demokratikus szellemének, keresztény beállítottságának, kiegyensúlyozott jellemének, széles látókörű, jól megalapozott, közhasznúságra törő műveltségének, és vezetőosztálybeli, az újdonságokra is nyitott, polgári ízlésének. S hogy mennyire nem légből kapottak ezek a szavak, álljanak itt az ő önvallomások mondatai, amelyeket 1920. május 15-én, tehát a Trianoni békeszerződés aláírása előtt, az aggodalom, a lelkiismeret és a felelősségérzet parancsának engedelmeskedve, a románok

9 Vajda Lajos levelei feleségéhez, Vajda Júliához, Szentendre, 1936. augusztus 11. In.: Mándy Stefánia: Vajda Lajos, Corvina Kiadó, Bp., 1983, 182. o.

10 Csokonai Vitéz Mihály: Marosvásárhelyi gondolatok... Im.

11 Lásd a Pannon Tükör, 2007/6. számát!

12 A tárlat anyaga a Máramaros Megyei Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria anyagából válogatódott.

13 Szücs György: Egy polgármester életműve, Műértő, 2007. december, 9. o.

14 Határtalanul – a Kárpát-medence múzeumai / Maros Megyei Múzeum Bernády-gyűjtemény, MűvészetMalom, Szentendre, 2007. október 20 – 2008. február 17. A kiállítást rendezték, és a katalógust összeállították: Dr. Sütő Csaba, Szücs György, Simon Endre. A kiadványban az említett szakembereken túl még Ioan Şulea és Nagy Miklós Kund tollából található tanulmányokat a témával kapcsolatban.

15 Nagy Miklós Kund: Bernády György és kora. In.: Határtalanul..., im.: 21. o.

által megszállt Erdélybe visszatérve (!), Marosvásárhelyen vetett papírra. Ebben a nyílt levélben saját beállítódását, életfelfogását és hitvallását ecsetelte: „Magyarnak szült édesanyám; magyarnak nevelt áldott emlékü jó atyám, magyarnak éreztem, vallottam magam mindig, annak érzem és vallom magamat ma is, magyarként akarok és fogok tovább élni, s ha Isten rendelése beteljesedik, magyarként fogok és akarok meghalni is. Keresztény volt neveltetésem, keresztényként viselkedtem mindenkor, s keresztény megadással várom és tűröm az engem illető rendeléseket. Születésemnél, neveltetésemnél és hajlaimaimnál fogva liberális és demokratikus érzésű voltam és vagyok ma is, de liberalizmusom, demokratikus érzésem soha sem lépte túl azt a határt, amelyen túl hazám, nemzetem érdekeit, avagy vallásos érzésemet sérelem érhetne volna. (...) Hazajöttem azzal a szilárd elhatározással, hogy osztozom véreim jó, avagy balsorsában, igyekszem a megmenthetők és megmentendők megmentésének, a kedélyek megnyugtatójának munkájából az engem illető részt becsületesen kivenni, a fenyegető bajokat, veszedelmeket elhárítani s beilleszkedve a nehéz helyzetbe, a kölcsönös megértést bármilyen nehézségek árán is előmozdítani. (...) Egész életemen át egyetlen vágyam, egyetlen célom volt, hasznára lenni a köznek...”¹⁶

Így már egészen érthető a kiállítás kurátorainak (Dr. Sütő Csabának, Dr. Szűcs Györgynek és Simon Endrének) az a szándéka, hogy a Maros Megyei Múzeum képzőművészeti anyagából – figyelem, ma már több mint háromezerre tehető a beletárolt anyag (!) – elsősorban a Bernády György által alapított és megteremtett törzsgyűjteményt, tehát a Trianon előtti állapotot kívánták érzékeltetni és a nézők elé tárni. Mert gondoljunk csak bele, ez az első világháború előtti Szépművészeti Múzeumból kölcsönkapott 68 darabos letéti állomány, amelyet Bernády négy egymást követő alkalommal Térey Gábor főigazgató és Rózsaffy Dezső festőművész, művészettörténész-muzeológus segítségével válogatott ki és állított össze 1912-13-ban, kiegészülve az általa a város pénzén vásárolt 15 műtárggyal, s néhány adományozott alkotással, túlélte a két nagy viláégést és átvészelte a józan (a paritásos alapon működő) és az erőszakos, a devalváló és a negligáló románosítási szándékokat és törekvéseket is.

1919-ben, a városi képtár első tárgymutatójában, amelyet Demeter Róbert festőművész, gondnok (muzeológus) készítettet el, már 94 műalkotás szerepelt, tudjuk meg Simon Endre festőművész kiváló, alapos, sok újdonsággal szolgáló, részletes tanulmányából, amely a már említett kiállítási katalógusban jelent meg.¹⁷ Tehát a Szentendrére hozott Bernády-gyűjtemény három szinten elhelyezett 42

reprezentatív műve és a csatolt könyv-katalógus lényegében ezt az állapotot tükrözik. Ez utóbbiba egyébként belekerült az egész tárlat színesben kinyomtatott minden egyes műalkotása és a teljes Bernády-gyűjtemény fekete-fehér reprodukciókban megörökített, adatolt törzsanyag, valamint külön tételként az az öt mű is, amely 1941-ben visszakerült a Szépművészeti Múzeumba (ezeket ma már a Magyar Nemzeti Galériában őrzik), tehát mindösszesen 95 munka.

[Marosvásárhelyen 2002-2003-ban ünnepelték a Városi Képtár megalakulásának 90. évfordulóját. Erre az alkalomra a korszerű muzeológiai követelmények szerint újrendezett kiállítás mellé két reprezentatív kiadványt is szerkesztettek (a *Nagy Imre és az Árnyék és fény* című katalógusokat). A 2007-es új marosvásárhelyi válogatásba kegyeleti okokból bekerült Demeter Róbert¹⁸ két portréja és egy mitológiai jelenete, valamint Bordy András¹⁹ *Bernády György portréja* (1934) is. A magyarországi kurátorok tehát rendezett körülmények között foghattak a munkájuk kivitelezéséhez.]

A szentendrei kiállítás válogatott anyaga és a katalógusban közölt teljes gyűjtemény a magyar képzőművészet több mint nyolc évtizedét mutatta, mutatja be. Ebben az intervallumban a legkorábbi mű Barabás Miklóstól (1810-1898) (*Női arckép*, 1838), a legutolsó pedig a fentebb említett Bordy Andrástól (1905-1989) származik. Míg az első a táblabíró világ még enyhén klasszicizáló, de már biedermeier felfogásban fogalmazott, addig a második a posztimpreszionista stílusban előadott jellem- vagy portréábrázolásnak a rendkívül finomra sikeredett, igazmondó remeke. Ez a két stílusvégpont tehát pontosan tükrözi Bernádyknak azt az átfogó elképzelését és álláspontját, hogy a Városi Képtár anyaga egyrészt váljék Erdély egyik leggazdagabb gyűjteményévé, másrészt legyen képes bemutatni a XIX. századi és a XX. század eleji Magyarországnak az egyetemes európai tendenciákba ágyazódó minden jelentős stílusvonulatát az akadémista szemlélettől az innovatív festészeti folyamatokig. Így a gyűjtemény változatos műfajaiban és témáiban [úgy mint táj-, város- és (népi vagy polgári) életkép, csendélet, enteriőr, portré, akt, jelképi, történeti és bibliai esemény- vagy jelenetábrázolás] egyaránt találunk szép darabokat: a túlfűtött romantikától [Brodsky Sándor (1819-1901): *Zuhogó víz*, 1846-56 között; Markó Ferenc (1832-1874): *Olasz táj*, 1865; Lotz Károly (1833-1904): *Szürkület*, 1854-58 között] a részletező vagy az oldott és a pszichologizáló realizmusig [Dósa Géza (1846-1876): *Férfi fejtanulmány*, 1869 körül; Baditz Ottó (1849-1936): *A kihallgatás (Bede Anna tartozása)*, 1873; Pállik Béla (1845-

16 Nyílt levél – írta Bernády György, Marosvásárhely, 1920. május 15. In.: Bernády György emlékiratok, Marosvásárhely, 2007, szerk.: Nagy Miklós Kund, 41; 45; 57. o.

17 Képtár az idő sodrában. In.: Határtalanul..., im.: 37. o.

18 Ő 1925-ig volt a képtár első gondnoka, muzeológusa.

19 Bordy András nevét van, aki i-vel, s van, aki y-nal írja a katalógusban. Én az utóbbi változatot használtam. Ő 1941-től 1971-ig volt a képtár gondnoka, muzeológusa.

1908): *Kosok az akolban*, 1870-es évek; Gróf Nemes Elza (1843-1899): *A Damenstift belseje*, 1877; Lotz Károly: *Kornélia*, 1894-99 között; Bruck Miksa (1863-1920): *Sváb udvar*, 1898; *Balaton melléki csárda*, 1894-1900 között; Katona Nándor (1864-1932): *Fenyőerdő*, 1890-es évek; Valentiny János (1842-1902): *Cigányfiú*, 1878-86 között; Bihari Sándor (1855-1906): *Érdekes könyv*, 1900-06 között; Zemplényi Tivadar (1864-1917): *Nagypéntek*, 1908-12 között], a historizmustól [Eisenhut Ferenc (1857-1903): *Hunyadi kirohanása*, 1896-1900 között; Réti István (1872-1945): *Honvédtemetés*, 1899] az impresszionizmusig és a nagybányai „neós” ízekig [Márk Lajos (1867-1940): *Intimitások*, 1896-99 között; Szilányi Lajos (1869-1949): *Eső után*, 1899; Tull Ödön (1870-1911): *Incselkedés*, 1890-es évek; Zombori Lajos (1867-1933): *Sárga ló*, 1899; Koszta József (1861-1949): *Szénát gyűjtő lány (Mezőn)*, 1902-03 között; Fényes Adolf (1867-1945): *A folyó*, 1904-10 között; Pállya Celesztin (1864-1948): *Debreceni vásár*, 1905; Olgyay Ferenc (1872-1939): *Holdas út*, 1905-09 között; Edvi Illés Aladár (1870-1958): *Búzahordás*, 1903-12 között; Magyar Mannheimer Gusztáv (1859-1937): *Fürdő gyermekek*, 1909; Kalivoda Katalin (1870-1936): *Vásár után (Kendőpróbálók)*, 1907-12 között; Csánky Dénes (1885-1972): *Kőbányában*, 1911], a barbizoni bensőséges tájbrázolástól (Paál László) a Bastien-Lepage-féle finom naturalizmusig [Bubics Zsigmond (1821-1907): *Korneuburg környéke*, 1890-es évek; Nádler Róbert (1858-1938): *Érdekes olvasmány*, 1890; Pataky László (1857-1912): *Krumpliszüret*, 1894; Poll Hugó (1867-1931): *Miatyánk*, 1898; Jendrassik Jenő (1860-1919): *Lidérc*, 1898], az akadémiáktól [Kardos Gyula (1857-1908): *Az istenfélő Jób*, 1886; Gyárfás Jenő (1857-1925): *Öreg székely*, 1899; Flesch-Brunningen Ludmilla (1859-1934): *Krisztus imádása (Triptichon)*, 1900; Éder Gyula (1875-1945): *Salomé*, 1907] a plein air-ig [Mészöly Géza (1844-1887): *Őszi naplemente a Balatonnál*, 1883-85 között; Deák-Ébner Lajos (1850-1934): *Elázott vásár*, 1880-83 között; Spányi Béla (1852-1914): *Jajce vára*, 1893-1905 között], az orientalizmustól [Tornai Gyula (1861-1928): *A Puri főtemplom*, 1900-as évek; Wágner Sándor (1838-1919): *Alhambra*, 1900-as évek] a szecesszióig [Thorma János (1840-1937): *Tessitori Nóra*, 1896-1902 között; Vida Árpád (1884-1915): *Családom*, 1909; *Női portré*, 1914; Zichy István (1879-1951): *Szent Margit legendája*, 1905-13 között; Kandó László (1886-1950): *Női arckép*, 1912], a szimbolizmustól [Kacziány Ödön (1852-1933): *Pallida Mors*, 1897-1909 között; *Várégés*, 1890-es évek; Mendlik Oszkár (1871-1963): *Bolygó hollandi*, 1892; Vaszary János (1867-1939): *Ádám és Éva*, 1900²⁰; Paczka Ferenc (1856-1912): *Guggoló asszony*, 1905-12 között; Béli-Vörös Ernő (1882-1922): *Nagy víznél*, 1904-

20 Sajnos csak a reprodukciója szerepelhetett a kiállításon, mert kölcsön adták a Magyar Nemzeti Galériában rendezett Vaszary életmű kiállításra.

13 között] a posztimpresszionizmusig (Bordy András). Külön ki kell emelnünk azokat a műveket, amelyeket Bernády vásároltatott a gyűjtemény számára! Ezek szinte mindegyike azt bizonyítja, hogy egyrészt igen jó érzéke volt az értékek kiválasztásához [pl. Hegedűs László (1870-1911): *Krisztusfej*, 1905; Fényes Adolf (1867-1945): *Civakodó mosónők*, 1896; Feszty Árpád (1859-1914): *Part menti fűzek*, 1890-94 között; Munkácsy Mihály (1844-1900): *Mosónők*, 1970-72 között; Paál László (1846-1879): *Falu szélén*, 1877; *Erdő mélyén*, 1877], másrészt azt, hogy naprakész tájékozottsággal rendelkezett az új törekvések irányában. Így kerülhettek az anyagba azok a nagybányai művészetet reprezentáló festmények, amelyeket ma is a kiállítás és a gyűjtemény legszebb, legnívósabb darabjai közé sorolhatunk [Szenes Fülöp (1863-1944): *Yvette*, 1905-12 között; Réti István (1872-1945): *Interieur*, 1908; Ferenczy Károly (1862-1917): *Krisztus sírba tétele*, 1903; *Szinyei Merse Pál arcképe*, 1910].

Jóllehet, a szorosán vett Bernády-gyűjteményben több a valamikori letéti anyag, hiszen ez alapvetően a Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter (1895-1903) által kezdeményezett „kulturális decentralizációs” program teremtette lehetőséget kihasználva született meg – tudniillik ez a hosszú távú terv a Szépművészeti Múzeum és a Nemzeti Szalon közreműködésével, valamint a helyi kulturális egyesületek részvételével szorgalmazta a vidéki kiállítások és az önálló képzőművészeti kollektívák létrejöttét²¹ – azért maradt hely a saját elképzelések, a folytatás, a bővítés kibontakoztatására is. Így kerültek a Bernády-gyűjteménybe a már említett szerzemények mellé a marosvásárhelyi születésű és vonatkozású művészek alkotásai [Dósa Géza, Vida Árpád, Demeter Róbert, Kacziány Ödön, Kernstok Károly (*Báró Kemény Károly portréja*, 1900), Bordy András, s később Hajós Károly, Aurél Ciupe], majd a Képtár Múzeummá alakulása után a magyaroké mellé a román alkotók művei is.

S jóllehet, ezek a munkák ma már nem képezik a magyar állam tulajdonát, – hiszen „a Marosvásárhelyi Képtárban maradt műveket más szlovákiai és romániai múzeumok letéteihez hasonlóan miniszteri engedéllyel 1948-ban az eredeti leltárból törölték”²² – mégis az új helyzetben (sok viszontagság után) újra közkinccsé, a magyar (és talán a román) identitás részévé válhattak és váltak. (Ehhez persze szükség volt egy Bordy Andrásra, aki a második világháború végén a Képtár gondnokaként, féltve a gyűjteményt a megsemmisüléstől, egy bátor húzással a palota alagsorába szállíttatta és bepalatizta (!).

21 Ezzel kapcsolatban lásd Szücs György tanulmányát (Múzeum, képtár, történelem)! In.: *Határtalanul...*, im.: 22. o.

22 Szücs György: *Múzeum, képtár, történelem*. In.: *Határtalanul...*, im.: 27. o. 22. jegyzetpont.

Ezt az időszakot tehát a pincében vészelték át a művek.)²³ – „A második világháború szelleme nem követhet mindig minket – fejtegeti Simon Endre a katalógusban –, most már végleg le kell zárjuk ezt az időszakot, mert nem élhetünk mindig nyomasztó időköt, így nem lehetünk méltó tagjai egy felnőni vágyó közös Európának.”²⁴ Hát tegyünk érte mi is, hogy ez így legyen!

Bernády György, a „városépítő” (s később mint békítő

23 Ezzel kapcsolatban lásd Simon Endre tanulmányát (Képtár az idők sodrába)! In.: Határtalanul..., in.: 41. o.

24 Simon Endre: Képtár az idők sodrában. In.: Határtalanul..., im.: 44. o.

„békekövet”) hitt abban, hogy a művészi alkotások hatására megváltoznak az emberek, hogy a befogadók gondolkodása és tudása gazdagodik, hogy a rendszeres tárlatlátogatók érzései, ismeretei nemesednek és finomodnak. S hitte a művészet társadalomformáló, közösségteremtő erejét.

Valahogy ezt az érzést hozta el nekünk ez a kiállítás. Majd száz évre visszatekerve számunkra az idő kerekét, hogy valamit mi is (az anyaországiak!) újra kezdhessünk.

[MűvészetMalom, 2007. október 20. – 2008. február 17.]

Bordy András: Bernády György portréja (részlet)

Poll Hugó: Miatyánk (részlet)

N. Mészáros Júlia

A VASS LÁSZLÓ -GYŰJTEMÉNY

Válogatott anyag a zalaegerszegi Gönczi Galériában

Az utóbbi évek egyik legnagyobb elismerést kiváltó, és nagy tiszteletet érdemlő magyarországi magángyűjteménye Vass Lászlóé. Az 1970-es években alapított, az 1990-es évektől külföldi alkotásokkal is folyamatosan bővülő műtárgygyűjtemény ma már több mint 300 műalkotást foglal magába, és alig van hely Magyarországon, ahol egyben be lehetne mutatni, legalábbis olyan színvonalasan, ahogy azt a gyűjtő teszi Veszprémben, a Vass László-gyűjtemény állandó kiállításának otthont adó Modern Képtárban.

Sokan nem tudják elképzelni, hogyan válik valaki gyűjtővé, mi az a pont, amitől kezdve nem egyszerűen csak lakásdísznek nézi az ember a műtárgyat, hanem felelősséget érez irántuk, és persze, maga iránt is, hogy a körülötte lévő képek harmóniában éljenek egymás mellett, valami nagyobb egésznek a részévé válnak, kielégítsék a maga, és környezete szellemi és esztétikai igényét, és kifejezzenek valamit a gyűjtő személyiségéből.

Az emberek többsége azt hiszi, rengeteg pénz kell a műgyűjtéshez, és kivételes módon szerzett személyes kapcsolat egy-egy művésszel vagy gyűjtővel. Igen, valóban kell pénz a művek megvételéhez, és tudni kell, hogy azok hol kaphatók, de attól még nem válik senki műgyűjtővé, hogy válogatás nélkül összevásárol dolgokat a nagy-nak tartott művésztől, vagy régiségkereskedőtől. Ami ezeknél sokkal fontosabb, az a kitartó és őszinte érdeklődés egy-egy alkotás, a művészet valamely területe vagy jeles képviselőjének munkássága iránt, a művek szüntelen faggatása, hogy megértsük őket. Vagyis a szem kiművelése, hogy képesek legyünk túllátni a szívünkön, amikor már pontosan tudjuk, mivel is rendelkezünk. E legfontosabb feltételekhez nem kell más, csak nyitottnak lenni, és hagyni, hogy a művek és alkotók hassanak ránk, hogy a szívünkhöz nőjenek, és olyannyira magukkal ragadjanak bennünket, hogy képesek legyünk anyagi áldozatot hozni értük, és heteket, hónapokat, éveket tölteni azzal, hogy mindent megtudjunk róluk, amit csak lehet. Valahol itt kezdődik a szenvedély, mely előbb-utóbb koncepcióvá érik, és tudatos gyűjtőtevékenységre sarkall minket.

Vass László is ezt az utat járta be. Kezdetben Barcsay

Jenőt ismerte, akivel sokat beszélgetett, és akinek kezdte megérteni az alkotásait. A tanácsait megfogadva kezdett figyelni más alkotókra és munkákra. A gyűjtemény megalapítását követő első két évtizedben elsősorban a kortárs konstruktív művészetre koncentrált, később a lírai geometrikus művészet és az absztrakt festészet jeles képviselőinek alkotásaira irányult figyelve.

Kezdetben olyan művek érdekelték, amelyek kiestek a hazai múzeumok és gyűjtők látószögéből, pedig a legjobb művészeink alkották őket. Így legkorábban Barcsay Jenőn kívül Deim Pál, Nádler István, Hencze Tamás, Bak Imre, Fajó János, Csiky Tibor és néhány tanítványa, Konok Tamás, Hetey Katalin, Haraszty László, majd Gyarmathy Tihamér, Lossonczy Tamás, Lossonczy Ibolya műveiből vásárolt, amely köré időben visszafelé és előre is gyűjteni kezdett, például Kassák Lajos, Bortnyik Sándor és Maurer Dóra, Haász István, vagy Kovács Attila-műveket, majd Veszelszky Béla, Vilt Tibor, Tóth Menyhért és Korniss Dezső-alkotásokat, végül Kőnig Frigyes, Lantos Ferenc, Szikora Tamás, Mengyán András, Marosán Gyula, Schéner Mihály és a fiatalabb, sőt, a legfiatalabb generációból, például Radák Eszter munkáiból.

Kivételes törekvésről beszélhetünk tehát a hazai műgyűjtés történetében, mert a választásban nem pusztán a praktikus okok - így pl. a művek tárolása, anyagi értéke - vagy a geometrikus művészetek iránti kizárólagos elkötelezettség játszottak szerepet, sokkal inkább a gyűjtő személyisége: Vass László szereti a rendet, a formai és gondolati tisztaságot, az egzakt megfogalmazást. Számára a jó munka, a szép tárgy a szellem tárgyasult produktuma, legyen az műalkotás, vagy bármely más alkotó tevékenység terméke. A mértéktartás és a táguló látószög nagyon is harmonikusan egészítik ki egymást személyiségében és meghatározó jelentőségűek gyűjtőtevékenységében.

Az alapkoncepció mára a kezdetekhez képest jelentősen kibővült. A gyűjteményben a magyar művészet kiemelkedő jelentőségű konstruktív – újkonstruktív – dekonstruktív, lírai geometrikus, absztrakt figuratív és nonfiguratív, újexpresszív, monokróm és konkrét mestereinek alkotásai mellett az egyetemes művészet nemzetközi híró alkotóinak az azonos törekvésű műveit sorakoztatja fel – Richard Paul Lohse, Max Bill, Camille Graeser, Françoise Morellet, Verena Loewensberg, K. Georg Pfaller, Ivan Picelj, Günther Uecker, Sol LeWitt, Robert Mangold, Kenneth Martin, Jesus Rafael Soto, Henryk Stazewsky, Julije Knifer, Getulio Alviani, vagy Luigi Tomasello, illetve Vera Molnár, Antoni Tàpies, Eduardo Chillida, stb műveit a 90-es évekből.

Barcsay Jenő munkái külön egységet képeznek, miként a festőbarátok Barcsay tiszteletére festett képei.

A művész és gyűjtő közötti kapcsolat elmélyülése, személyiségformáló ereje számtalan különleges jelentőségű műgyűjteménybe kerülését ösztönözte, miközben a mester egyre fontosabb alkotásai is gazdát cseréltek, műteremből a gyűjtő lakásának falára kerültek, köztük olyan kiemelkedő munkák, mint a *Formák ritmusa*, 1966, a *Világító falak*, 1970, az *Absztrakt tér*, 1976, az *Arányok*, 1977, a *Fekete-szürke*, 1981 és a *Monumentális kép*, 1982.

A festményekből, rajzokból, kollázsokból és más papír alapú munkákból, valamint kisplasztikákból és szobrokból álló kollektiót 1996-ban az Ernst Múzeumban, 2000-ben Győrött az Esterházy-palotában még időszakos kiállításon csodálhattunk meg, 2003-tól azonban Veszprémben, Modern Képtár néven, állandó kiállításon ismerkedhet a nagyközönség vele, és az éppen aktuális válogatáson kívül egyre gyakrabban szerepelnek alkotásai az ország legkülönbözőbb múzeumainak tematikus vagy gyűjteményes kiállításain is. A februári zalaegerszegi bemutatkozás a Gönczi Galériában ennek missziójának egyik fontos állomása volt. Benedek Katalin

Színekből születő fénypoézis
Pituk József munkásságáról

2006 tavaszán, a művész születésének századik évfordulója alkalmából, különböző műfajú alkotásaiból sikeres kiállítás nyílt meg a budapesti Pataky Galériában. Ezen a Magyar Nemzeti Galéria raktárában őrzött, azaz a közönség által nem látható képei közül is szerepelt néhány. A tárlat, a Budapesti Tavasz Fesztivál egyik különleges eseménye, Nagy Józsefnek, a művészeti hagyaték kezelőjének segítségével valósult meg. Akkor, az életmű kutatójaként boldogan állapíthattam meg, hogy „feltámadt egy festő!”

Még ugyanabban az évben, szeptemberben a felvidéki Selmecbánya közönsége is közelebről megismerhette Pituk munkásságának egy részét, a művész születésének 100-ik, halálának 15-ik évfordulója alkalmából. Ez különösen örömteli tény, ugyanis Selmecbánya szülőteréről van szó.

Tavaly a művész bizonyos értelemben „otthonra talált”. A hagyaték kezelője ugyanis Hajdúnánásnak számos, különféle műfajú alkotást ajándékozott, a város pedig vállalta, hogy Pituk József műveinek állandó kiállítást biztosít. Ennek megnyitóján jelen volt Selmecbánya küldöttsége is... A szülőváros tehát elismerően láthatta, hogy elszármazott fia munkásságának legértékesebb darabjai új, végleges helyre költöznek. Ezért is mondhatjuk, hogy az eddig elhallgatott, mellőzött művész fokozatosan élni kezd a köztudatban.

A zalaegerszegi városi kiállítóteremben rendezett kiállítás ugyancsak azt hivatott tanúsítani, hogy olajképei, temperái, akvarelljei, grafikái egyaránt a művész sokoldalúságát bizonyítják.

Alakja mindaddig nincs helyén szakmai körökben. Pedig, ha alaposabban közelítünk sokoldalú művészegyeniségéhez, akkor egy tartalmas és a felszín alatt mély, gazdag alkotói pálya rajzolódik ki.

Az 1930-as években Glatz Oszkár növendékeként indult. A természetelvű festészet útját követte. Ebben a felfogásban vallott környezetéről tájképekben, életképekben, rézkarcokban, nagyszerű portrékban és filozofikusan elmélkedő, olykor groteszk hangütésű grafikáin.

Száma a képzőművészet határtalan EGÉSZ volt, mondjuk úgy: műfajhatárok nélküli egész. Festőként és grafikusként is szuverén alkotó. Monumentális templomi üvegfestészetével pedig kiemelt helyet foglal el művészet-történetünkben.

Művein impresszív hangulatok varázsa jelenik meg: a fényözönbe foglalt, a napi gondokon felülemelkedő derű. Elsőrendű kolorista volt, aki a színekből rejülő fényhatásokat szuggesztív erővel használta ki. Festésze: színekből születő fénypoézis.

Alkotásait azonban szinte egyáltalán nem engedte kiállítani a korabeli politika. Tehát „csak” a mindennapok széles tömegei láthatták őket, s láthatják ma is. Hiszen a templomba bárki, bármikor beléphet.

A templomainkban látható szakrális művészet ősidők óta a legnemesebb értelemben vett „népnevelés” – amennyiben az ábrázolás valóban átgondolt és színvonalas.

Rajzain és rézkarcain azonban a filozofikus hajlamú, erős intellektussal megáldott mester nyilatkozik meg, aki korai, szociális tematika iránti érdeklődése után mind gyakrabban fordult a magyar- és a világirodalom egy-egy remekéhez, mint forráshoz. A próféták, az evangélisták, Homérosz, Dante, Cervantes révén mond véleményt az ember történelmi sorsának fordulatairól.

Grafikáin – az egyetemes érvényű kérdések felvetésén túl – életünk belső fonásai, visszásságai, ellentmondásai foglalkoztatták. Ilyenkor a groteszket, a gúnyt alkalmazta, mint leghatásosabb kifejezési módot.

Festészetében leggyakrabban Jézus életének epizódjait örökítette meg. Számos külföldi tárlata volt, mintegy ötven kiállítást rendeztek műveiből Hollandiában, Ausztriában, Finnországban, Olaszországban. Sikert sikerre halmozott, kitüntetések hozott haza. 1975-ben Milánóban kapott nagydíjat – itthon pedig csak a buta és konok hallgatást. Mégis: örömteli, derűs hite a Szépség és Örökkévalóság párosában csendül ki legtisztábban.

Valójában az Evangelion eredeti jelentését adja át nekünk: Örömhír. Ha ezt nap mint nap megértjük és megéljük – sugallja nekünk Pituk József – akkor az Örömhír a miénk.

1942-től 1985-ig egyházi megrendelésre majdnem évente születtek nagylélegzetű alkotásai. Például a budapesti Örökimádás Templom apszisában öt ablaka, a kaposvári Szent Kereszt templomban 16 üvegkompozíciója, a Budapesti Papi Szemináriumban számos, gyönyörű ablaka valósult meg.

Mindezek a humánus derűvel átítatott képek a jelenkor emberéhez szólnak. Szemléletében a reneszánsz eszményét véljük fölfedezni.

Érzékeny megfigyelőképességgel mutat be különböző jellemeket.

Talán leginkább a budapesti Szent István Bazilika Szent Jobb kápolnájának üvegdíszítése ismert az 1978-1980 közötti évekből. Szent Istvánt, Boldog Gizellát, Szent Imrét, Szent Erzsébetet, Szent Lászlót és Szent Margitot

a hely aurájának megfelelő szellemi-lelki, képi egységként fogta fel.

Az alakok tartalmának megfogalmazása is emberfölötti, mert belülről fakadó lélekrajzuk növeli felmagasztosult nagyságukat. A színes ablakok így valóban monumentálissá válnak.

A zalaegerszegi tárlat a feltámadt festő ismertségének újabb állomása.

Deim Pál: Mageső, 1985.

Lossonczy Tamás: Illatok, 1988.

Benedek Katalin

Színekből születő fénypoézis

Pituk József munkásságáról

2006 tavaszán, a művész születésének századik évfordulója alkalmából, különböző műfajú alkotásaiból sikeres kiállítás nyílt meg a budapesti Pataky Galériában. Ezen a Magyar Nemzeti Galéria raktárában őrzött, azaz a közönség által nem látható képei közül is szerepelt néhány. A tárlat, a Budapesti Tavasz Fesztivál egyik különleges eseménye, Nagy Józsefnek, a művészeti hagyaték kezelőjének segítségével valósult meg. Akkor, az életmű kutatójaként boldogan állapíthattam meg, hogy „feltámadt egy festő!”

Még ugyanabban az évben, szeptemberben a felvidéki Selmecebánya közönsége is közelebről megismerhette Pituk munkásságának egy részét, a művész születésének 100-ik, halálának 15-ik évfordulója alkalmából. Ez különösen örömteli tény, ugyanis Selmecebánya szülöttéről van szó.

Tavaly a művész bizonyos értelemben „otthonra talált”. A hagyaték kezelője ugyanis Hajdúnánásnak számos, különféle műfajú alkotást ajándékozott, a város pedig vállalta, hogy Pituk József műveinek állandó kiállítást biztosít. Ennek megnyitóján jelen volt Selmecebánya küldöttsége is... A szülőváros tehát elismerően láthatta, hogy elszármazott fia munkásságának legértékesebb darabjai új, végleges helyre költöznek. Ezért is mondhatjuk, hogy az eddig elhallgatott, mellőzött művész fokozatosan élni kezd a köz tudatban.

A zalaegerszegi városi kiállítóteremben rendezett kiállítás ugyancsak azt hivatott tanúsítani, hogy olajképei, temperái, akvarelljei, grafikái egyaránt a művész sokoldalúságát bizonyítják.

Alakja mindaddig nincs helyén szakmai körökben. Pedig, ha alaposabban közelítünk sokoldalú művészegyéniségéhez, akkor egy tartalmas és a felszín alatt mély, gazdag alkotói pálya rajzolódik ki.

Az 1930-as években Glatz Oszkár növendékeként indult. A

természetelvű festészet útját követte. Ebben a felfogásban vallott környezetéről tájképekben, életképekben, rézkarcokban, nagyszerű portrékban és filozofikusan elmélkedő, olykor groteszk hangütésű grafikáin.

Számára a képzőművészet határtalan EGÉSZ volt, mondjuk úgy: műfajhatárok nélküli egész. Festőként és grafikusként is szuverén alkotó. Monumentális templomi üvegfestészetével pedig kiemelt helyet foglal el művésztörténetünkben.

Művein impresszív hangulatok varázsa jelenik meg: a fényözönbe foglalt, a napi gondokon felülemelkedő derű. Elsőrendű kolorista volt, aki a színekből rejülő fényhatásokat szuggesztív erővel használta ki. Festészetét: színekből születő fénypoézis.

Alkotásait azonban szinte egyáltalán nem engedte kiállítani a korabeli politika. Tehát „csak” a mindennapok széles tömegei láthatták őket, s láthatják ma is. Hiszen a templomba bárki, bármikor beléphet.

A templomainkban látható szakrális művészet ősidők óta a legnemesebb értelemben vett „népnevelés” – amennyiben az ábrázolás valóban átgondolt és színvonalas. Rajzain és rézkarain azonban a filozofikus hajlamú, erős intellektussal megáldott mester nyilatkozik meg, aki korai, szociális tematika iránti

érdeklődése után mind gyakrabban fordult a magyar- és a világirodalom egy-egy remekéhez, mint forráshoz. A próféták, az evangélisták, Homérosz, Dante, Cervantes révén mond véleményt az ember történelmi sorsának fordulatairól.

Grafikáin – az egyetemes érvényű kérdések felvetésén túl – életünk belső fonásai, visszasságai, ellentmondásai foglalkoztatták. Ilyenkor a groteszket, a gúnyt alkalmazta, mint leghatásosabb kifejezési módot.

Festészetében leggyakrabban Jézus életének epizódjait örökítette meg. Számos külföldi tárlata volt, mintegy ötven kiállítást rendeztek műveiből Hollandiában, Ausztriában, Finnországban, Olaszországban. Sikert sikerre halmozott, kitüntetések hozott haza. 1975-ben Milánóban kapott nagydíjat – itthon pedig csak a buta és konok hallgatást. Mégis: örömteli, derűs hite a Szépség és Örökkévalóság párosában csendül ki legtisztábban.

Valójában az Evangelion eredeti jelentését adja át nekünk: Örömhír. Ha ezt nap mint nap megértjük és megéljük – sugallja nekünk Pituk József – akkor az Örömhír a miénk.

Enteriőr a kiállításról

1942-től 1985-ig egyházi megrendelésre majdnem évente születtek nagylélegzetű alkotásai. Például a budapesti Örökimádás Templom apszisában öt ablaka, a kaposvári Szent Kereszt templomban 16 üvegkompozíciója, a Budapesti Papi Szemináriumban számos, gyönyörű ablaka valósult meg.

Mindezek a humánus derűvel átítatott képek a jelenkor emberéhez szólnak. Szemléletében a reneszánsz eszményét véljük fölfedezni.

Érzékeny megfigyelőképességgel mutat be különböző jellemeket.

Talán leginkább a budapesti Szent István Bazilika Szent Jobb kápolnájának üvegdíszítése ismert az 1978-1980 közötti évekből. Szent Istvánt, Boldog Gizellát, Szent

Imrét, Szent Erzsébetet, Szent Lászlót és Szent Margitot a hely aurájának megfelelő szellemi-lelki, képi egységként fogta fel.

Az alakok tartalmának megfogalmazása is emberfölötti, mert belülről fakadó lélekrajzuk növeli felmagasztosult nagyságukat. A színes ablakok így valóban monumentálissá válnak.

A zalaegerszegi tárlat a feltámadt festő ismertségének újabb állomása.

/A kiállítás megnyitójának szerkesztett szövege, elhangzott 2008. január 30-án a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben./

Kerti beszélgetés

Hajók

Kostyál László

Konok ikonok

Goce Kalajdziski képei Szentgotthárdon

A Szlovén Kulturális és Információs Központ galériájában februárban szigorú tekintetű szentek komor arcképcsarnoka fogadta a látogatót. A vizuális rokonság alapján a minket az első pillanatban hatalmába kerítő érzés hasonló ahhoz, amely a bizánci templomokba lépve fogja el az embert, és csak a következő pillanatban, gondolataink aktivizálódásával válik tudatossá bennünk a galéria profán és a templom szakrális terének különbözősége. Bár ezek az ikonok nem ikonosztázba rendezve, tömör falként, hanem szellősen, szemmagasságban sorakoztak a falon, a szemlélt egy más, spirituális dimenzióba átvezető kisugárzásuk megmaradt. Annak ellenére, hogy ezek a szentképek úgy őrzik meg a régi ikonok lényegi hagyományait, hogy közben nem minden szempontból adekvátok azokkal.

Az évtizedek óta Szlovéniában élő, macedón származású Goce Kalajdziski gyermekkorának a képtiszteletben is megnyilvánuló, jellegzetes keleti keresztény közege életre szólóan meghatározta tudatát és reminiscenciái művészetének állandóan vissza-visszatérő, hangsúlyos vonulatát képezik. Az ikonok már a korai keresztény egyházban kiemelkedő szerepet játszottak, amelynek igazi, az élet egészét átfogó jelentőségét a 8. századi *ikonoklasztázia* (képrombolás) hevesége révén érthetjük meg. A 787-ben lezajlott II. niceai zsinat végül a képeket védő irányzat győzelmével zárult. Ezt követően a nyugati és a keleti egyház képhasználata lassan eltávolodott egymástól. Míg a nyugati templomokban a középkor végére fokozatosan kialakultak a mind nagyobb méretű szentképeket magukba foglaló oltárok, a keleti kereszténység területén a következő évszázadokban a formai állandóságot a nyugati szentábrázolásoknál sokkal inkább őrző ikonok az otthonok jelentős részében

is megjelentek, biztosítva a kiemelt isteni figyelmet, vagy a védőszent folyamatos imagináris jelenlétét. E képek a vizuális megjelenítés által ugyanazt a tiszteletet érdemelték, mint maga az ábrázolt, akinek egyébként immateriális léte az ikon által vált materiálisan is érzékelhetővé. Az illető szent konkrét jelenléte alapvetően egy-egy szentkép alapípusához kapcsolódott, azonban ennek másolatai valamilyen spirituális közvetítő gesztus (érintés, különleges megszentelés stb.) által részesülhettek belőle. Ez magyarázza egyrészt e képek különleges megbecsülését, másrészt a típusok nagyfokú formai állandóságát, amelynek eklatáns példája, hogy az első ikonok, az ősi hagyomány szerint Szent Lukács által festett Mária gyermekével-ábrázolás, valamint a „nem kézzel festett” Krisztus-képmás alapvető vonásait az egyházi művészet mindmáig őrzi.

A mai, nem kifejezetten e funkciót előtérbe helyező, nyugati (ezen belül hazai) keresztény művészet ritkán elevíti fel az ikonokat. A Kecskeméten, 2006-2007 fordulóján megrendezett III. Keresztény Ikonográfiai Biennále alkotásai között mindössze egyetlen ilyen jellegű alkotás volt, azonban az ikon Kalajdziskihez hasonló (a lényeg megtartása mellett történő) újraértelmezésére az sem vállalkozott. A macedón festő ikonjainak legfontosabb vonása, hogy a képeket deperszonifikálja, vagyis modelljeit megfosztja attribútumaiktól, és közös arcvonásokkal ruházza fel őket. Ennek révén kétféle értelmezési lehetőséget nyújt. Az egyes képek esetében megmarad a hagyományos tartalom, miután az ikon címe minden esetben utal az ábrázoltra. A glóriával körülvett, ünnepélyes és szuggesztív arc a hívó lélek számára biztosíthatja a lelki kapcsolódás opcióját. A második, talán fontosabb, s mindenképpen összetettebb szinten azonban az ikonokat hangsúlyosan többes számban kell tekintenünk. Persze, ilyen szempontból egy keleti templom ikonosztázának, mint a szemlélt a mennyei *disputa sacra* folyamatába bekapcsoló médiumnak is jelentős szerepe van, a jelen esetben azonban elsősorban – bár e lehetőség sincs kizárva – nem erről van szó. A jelentős mértékben, de semmiképpen sem teljesen uniformizált (hisz öltözkűk kivehető részletei valamelyest mégis egyéneket) szentek ugyanis bizonyos megközelítésből inkább profán narratívához kapcsolódnak. Ennek lényege a jelenet, vagy ha úgy tetszik, a mai kor emberét az egykori, kereszténységgel átítatott, spirituálisabb, tisztább, s ezáltal

Szt. Cirill és Metód

tal egyfajta aranykornak tekintett évszázadokkal összekötő titokzatos lelki ív. A hagyományokhoz, pontosabban azok egy konkrétan körülhatárolható csoportjához való ragaszkodás, ami a festő identitástudatának hangsúlyos részét képezi. Büszkén vállalja, és bizonyos értelemben ma is aktualizálhatónak tartja gyökereit, mégpedig oly módon, hogy az újraértelmezett ikonoknak egy, a mai szekularizált nyugati világban is érvényes dimenziót ad.

Bár jelentőségét tekintve másodlagos jelentőségű, mégis meg kell említeni, hogy Kalajdziski Krisztuson és Gábrriel arkangyalon kívül kizárólag keleti szenteket idéz meg, ami alátámasztja előbbi értelmezésünket. A tizenkilenc kiállított alkotásból tizenhat egyetlen személy frontálisan beállított félalakos- vagy mellképe. A katonaszent Dimitrij három további szent kíséretében jelent meg, Cirill és Metód, valamint a betlehemi királyok egymás társaságában. A képek alapját részben forgácslap képezi, részben az archaizáló szándékot erősítő régi fatárgyak: ágyvég, szekrényajtó, fa lapát vagy régi fából kivágott, szabálytalan formájú deszka-darab. Festésmódjuk a hagyományosnál elnagyoltabb, kevésbé részletező, felületük kissé rücskösen rusztikus. A szakáll nélküli ifjú arkangyalt, valamint Dimitrijt leszámítva valamennyi ábrázolt ugyanazt a dús bajuszt és szakállat viselő, közepesen elválasztott, hosszabb és sötét hajú, keskeny, hosszú orrú, átható tekintetű arcot kapta. Vonásaiban Milan Pirker művészettörténész magára a művészre ismert. E kétségkívül érdekes és továbbgondolható művészi gesztust sejtető lehetőség tekintetében nem kívánok állást foglalni, de a multiplikatív arcmás modelljének konkretizálása nélkül is hordoz könnyen dekódolható aktuális utalásokat.

Az első ilyen az arctalan, egyéniség nélküli tömegemberek minket körülvevő, vég nélküli sorának ritmusa. Ebből az aspektusból nem szentekkel állunk szemben, hanem médiák és a reklámok által jól idomított fogyasztókkal, akiknek vágyait, cselekedeteit kizárólag az anyagi javakra való törekvés határozza meg és tereli egységes mederbe. Ha a régi ikonok sora a szenteknek a mennyei templomban lakozó közösségére nyit ablakot, Kalajdziski ikonjai (legalábbis értelmezésünknek ezen a szintjén) egy nagyon is kézzelfogható, napjainkban emblematikusnak mondható közegre, a Mammon templomaiban, az üzletközpontokban tolongó tömegre. Ennek egyes tagjai ugyanúgy lakói és piciny építőkövei a modern pénztemplomnak, mint a szentek a mennyei Jeruzsálemnek. A festő a figurák komor, csaknem szemrehányó arckifejezésével utal arra, hogy az összehasonlítás nem éppen az utóbbiak számára hízelgő.

Második aktuális utalásként a *megfigyeltség* érzését kell kiemelni. A minden oldalról a nézőre szegezett, szúrós, vizslató tekintet, amely elől semmit nem lehet elrejtteni. Folyamatosan szemmel tartanak minket, amíg a teremben vagyunk, szinte pőrén állunk a minden oldalról ránk irányuló figyelem e diktatórikus keresztüzében.

Kiszolgáltatottá, gyengévé válunk, s így irányíthatóvá is. E szinten az előbbi gondolat megfordul, az irányítottak válnak irányítóvá, és mi magunk az áldozattá. Szigorú kérdéseket szegeznek nekünk, amelyekre csak dadogva tudunk válaszolni, s szavaink hamis csengését már a kimondás pillanatában érezzük. Nincs helyes válasz, s azért nincs, mert az általunk nem ismert normákat a kérdezők saját tetszésük szerint szabják meg, így minden egyes kérdés csapdává válhat.

A formához jobban kapcsolódó harmadik tartalmi szint már nem nélkülözi a spiritualizmust. Itt a szigorú arcú szentek kérdése arra irányul, hogyan viszonyul a mi belső világunk az övékhez. Hiszen ők elvesztették ugyan egyéni karakterüket, de nem is ez, hanem a szentek közösségéhez tartozás a fontos. Az ennek eléréséhez használt, ábrázolásainkon attribútumokként szereplő eszközök jelentősége a célba érkezés pillanatában megszűnik, ekkortól kizárólag ez a mennyei közösség számít. De vajon – teszik fel a kérdést – a mai ember személyiségét hasonló módon, a célba érkezés, ha úgy tetszik, a beteljesülés pillanatában adja-e fel, vagy egyszerűen elröplölközik tőle, aminek eredménye kizárólag egy alaktalan, homogén massa további növekedése lesz?

Kalajdziski ikonjai egyszerre képeznek ívet a középkori keresztény társadalom és a globális piacgazdaság, a keleti és a nyugati gondolkodás, a tradicionális értékek mentén pozitív üzenetet hordozó és a napjaink elüzletiesedett társadalmát kritikusan szemlélő művészi mentalitás között. A macedón alkotónak úgy sikerült ezt a mélyen a hagyományokban gyökerező és egy jelentős eszmerendszer fókuszában elhelyezkedő emlékcsoportot megújítania, hogy az mind a tradíciók szigorú követői, mind a kortárs festészet kritériumait számon kérők felé vállalható lett.

Pantokrátor

Hír-Tükör

Szúnyogh Sándor-kötet

Február végén a lendvai Bánffy Központban mutatták be Szúnyogh Sándor: *Visszajövök* című posztumusz kötetét, mely a költői termés egészéből, a hagyatékban maradt versekből is, adott bőséges válogatást. A kötethez Göncz László író, a MNMI igazgatója írt méltató előszót, míg a pályatárs-barát Bence Lajos, aki szerkesztést jegyzi, tartalmas tanulmányban tekinti át Szúnyogh Sándor versvilágát, helyezi el teljesítményét a kortárs magyar líra univerzumában. A könyv a költő halálának 10. évfordulója alkalmából jelent meg.

A lenfehér mezők várták (Széki Patka László távozása)

A mediterránium élménye fanyar tisztítóúzzal alakította át költészetét. Egyes színek kifényesedtek benne, egyes kontúrok eltompultak, mások lényeges és új hangsúlyokat kaptak verseiben. A hetvenes években épült élményvilága, tovább lendítő rendhagyó cinizmusa, szelíd humora, csendes iróniája és azok az elmaradhatatlan játékok szavakkal, szóritmusokkal, szóhasonlóságokkal, antik ragyogással teltek meg. Ez az Amorgoszon, a görög szigetvilág lenszigetén neki megadatott élmény-fordulat lelkesítette, attól a pillanattól, amikor először meglátta a hosszúkás szárazulatot. E föld újra látogatásának reménye hajtotta akkor is, amikor a végzetes betegség bekerítette, ez lendítette tovább a kezeléseket leggyötrőbb pillanataiban, s adott erőt a legkínzóbb megpróbáltatások, a gyógyulást célzó eljárások, beavatkozások elviseléséhez.

De a távolságok istenei másként akarták. Mindhiába küzdöttek vele és érte oly sokan. Legelső sorban is felesége, Fábán Judit. Szívszorító leírni is, hogy mindhiába bizakodott a kisunokája megszületése, aztán cseperedése feletti öröme vigasztaló, tehát gyógyító erejében: Széki Patka László költő 2008. március 5-én

eltávozott közülünk. Eltávozott csendben és embert-nemesítő méltóságban.

A Magyar Írószövetség tagja, az egykori Mozgó Világ, a Kortárs és szinte minden észak-dunántúli irodalmi lap szerzője itt hagyta nekünk a gyászt, a nagy, keserű hiányérzetet. Pótolhatatlanságát még az sem változtathatja meg, hogy régről dédelgetett tervét egy újabb verseskötetét az utána maradtak még idén feltétlenül kezébe kívánják juttatni művészete tisztelőinek, olvasóinak, pályatársainak és a következő nemzedéknek.

Ahogy szűkebb pátriájában, Veszprémben, úgy tágabban, a Közép-Dunántúli megyében és egyáltalán az egész Dunántúlon is nagyon sokan tudják, hogy a költő, az alkotó emberrel, Széki Patka Lászlóval egy nagyszerű embert veszítették el.

Még nekem is, aki jóval fiatalabb vagyok nála, ezer felemelő helyzet jut eszembe, amikor és ahol ő ott volt, amelynek megteremtéséért tett. Emlékezetes kiállítás-megnyitók, irodalmi események, színjátszó- vagy szavalóversenyek és azok zsűrizése, színházi premierek közreműködőjeként tűnik fel a rögzíteni szükséges emlékek között.

A művészet és a kultúra felelőssége hatotta át életét, amíg csak tehetett valamit alkotásért, alkotóért, művelődésért. Veszprém megye páratlan személyiséggel büszkélkedhetett, hogy szakemberének tudhatta (Széki) Patka Lászlót. Volt munkahelyén, a megye önkormányzatánál csakúgy tudták ezt, mint az a szinte megszámlálhatatlanul sok ember, akik kibontakozásában szerepet vállalt. Komoly kétségeim vannak felőle, hogy létezik a Balaton északi partján, a Bakonyban és Pápa környékén olyan alkotó ember – legyen bár szó irodalomról, képzőművészetről, színházról, zenéről vagy táncról –, aki valamit ne köszönhetne neki. Olyan értékeknek elkötelezett embert tudhatott a háta mögött művész, előadó, aki előbb utóbb valamilyen segítséget nyújtott, támogatáshoz adott közreműködéssel szolgálta a mindig törekény ügyet, hogy egy seregszemle, egy kötet vagy egy produkció létrejöhesse.

Mulandóságunk dermesztő örökérvényűsége sem tarthat annyira gúzsban bennünket, hogy ezekkel számot nem vessünk, és hogy magatartását példának és mintának ne tekintsük. A pótolhatatlannak mindig a végtelenséggel szembesítenek, a végtelenséggel, amelyet mégis folyton folyvást meg kell kísértenünk, harcba kell szállni vele, még ha a reményen kívül nincs is más esély.

Patka László ugyanakkor nagyszerű kortársakkal is büszkélkedhet, büszkélkedhetett. Velük futotta be pályáját. A szombathelyi alma máterben nagyszerűbbnél nagyszerűbb emberek közösségében tervezték a világ megváltását, ifjú radikálizmussal, igazi magyar értelmiségi elszántsággal vértették ott fel magukat. Megdöbbenő, hogy jelentékeny kortársai

közül is egyre nő azok száma, akiknek pályafutása már a befejezett versenyek, küzdelmek közé tartozik. Szétfolyik markunkból az oly drága víz.

Annak idején az induláskor Széki Patka László a *Madárúton* című, Kormos István szerkesztette antológiában debütált. A nagy ívű repülésre gyürközők közül ő a legszívesebben Amorgoszra, Amorgosz felé szárnyalt a hosszabb közelmúltban. Arra a helyre, amelynek jelentése: Len-sziget...

Hát!? Laci átlendültél egy másik, nélkülünk (földiek nélkül) való röppályára. Oda, valahova délre, ahol megvártak azok az áhítatos, lenfehér, szem- és léleküdvözítő mezők.

... és bánatunk és fájdalmunk mérhető-e a Te nagy szabadságodhoz?

K. L.

Kiss Benedek „korosodására”

Március 12-én az Írószövetség Bajza utcai székházában köszöntötték barátai, pályatársai és tisztelői a költőt: ő is belépett a 65-ösök klubjába. A laudációk sorát Vasy Géza irodalomtörténész, az Írószövetség elnöke nyitotta meg, de Devecseri Zoltán, Győri László, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János – jórészt a Kilencek költői csoportjának tagjai, az Elérhetetlen föld antológia szereplői – ugyancsak személyes hangon szóltak a több évtizedes szakmai-baráti viszonyról, a sok szálon összekötődő, közös múltról, az ünnepi szertartás résztvevőiként. A jeles évforduló alkalmából jelent meg a költő újabb kötete, *Szomorún és boldogan* címmel, a Holnap Kiadó gondozásában. A címadó vers Kosztolányira való utalása (*Boldog, szomorú dal*) több szempontból indokolt: mindkettőben érződik az összegzés és visszatekintés érzelmi kettőssége, a számvetés igénye. Vasy Géza a kötet utószavában találóan írja: „ Kiss Benedek könyvében újabb és újabb versek szólnak arról, hogy az elmúlástudaton át –meg átsugárzik az életöröm... Hisz az életben, a szeretetben, a férfi és a nő felmagasztosuló kapcsolatában, a költészet megtartó erejében...” A belső igénnyel, a felfakadó ihlettel, az érzelmi telítettséggel párosuló igényesség – mely ezt a lírát kezdetől fogva jellemzi –, mondatja vele a *Költők, romantikusan, minden időben* című verse kezdetén: „Ha nincs más lehetőség,/ csak akkor írv verset, költeményt...” Kiss Benedeknek kiteljesedő pályáján nem volt más lehetősége: számtalan remek költeményt írt, mely immár a magyar irodalom szerves része. E számunkban versei közlésével is köszöntjük a 65 éves költőt. S szóljanak még sokáig azok az „Októberi tücskök”!

P. I.

Költészet Napja a Keresztury AMK-ban

Szinte egész napos programot rendezett Zalaegerszegen a (ma már hivatalosan is) Keresztury ÁMK a Költészet Napja alkalmából. Az összevont intézmény (korábban Gönczi ÁMK) a Zalaegerszegen született tudós költő, Keresztury Dezső nevét vette el. A névadó ünnepség a landorhegyi épületben rendhagyó módon zajlott le, a költő régi barátai, tisztelői – többek között Németh János keramikusművész, Túriné Nyakas Klára, a Keresztury Emlékház vezetője, dr. Németh József irodalomtörténész – elevenítették fel a város és a Budapesten élő költő, irodalomtörténész a hatvanas években újraéledt, haláláig tartó kapcsolatát. Ugyancsak e program keretében nyílt meg Miklósovits László grafikusművész író-költő portrékat felvonultató kiállítása. Az est folyamán két költő – Pápes Éva és Molnár Gábor – első kötetének bemutatására is sor került. Pápes Éva: *Szavak egy hangsúlytalan világból* című kötete a Pannon Tükör Könyvek sorozatában jelent meg, Molnár Gáboré – *az emberi szívnek oltalmától távolan* címmel – a szerző kiadásában látott napvilágot. Mindkét kötetet Péntek Imre költő-szerkesztő méltatta, s ajánlotta a közönség figyelmébe. Végül a műsor fénypontjaként az Énekmondó Együttes *Pannon szöszedet* című CD-jével ismerkedtek a jelen lévők, mely 12, a Pannon Tükörhöz kötődő költő versének megzenésítését tartalmazza. Az együttes tagjai – Farkas Gábor, Kaszás Bernadett, Kelemen Béla, Major Erzsébet, Kelemen Gyula – élőben adták elő a megjelentek költők előtt a verseket, moderátor Szemes Péter főszerkesztő-helyettes volt.

Nagy Gáspár sirkő avatása

Május 3-án a nagytilaji temetőben avatták fel a Kossuth-díjas költő síremlékét. A szertartást dr. Veres András megyesi püspök celebrálta. Az avatást követően a községi művelődési ház udvarán pályatársak, barátok – dr. Petrik Béla ügyvéd, Orosz István grafikusművész, Ágh István költő, Szokolay Sándor zeneszerző, Szokolczay Lajos irodalomtörténész és Görömbői András professzor – személyes hangú megemlékezésekben idézték fel Nagy Gáspár alakját. Közreműködött Szabó András előadóművész. Itt adták át az Életünk szerkesztősége Nagy Gáspár-díját, melyet ezúttal Czákó Gábor író kapott. Lapunkat a szertartáson és az ünnepségen Péntek Imre főszerkesztő képviselte.

Zala György-emlékévé, 2008.

Zalai kezdeményezésre, a szobrászművész születésének 150. évfordulója alkalmából, a Magyar Nemzeti Galériában 2007. július 4-én megalakult a Zala György Emlékbizottság. Az alakuló ülés a következő programponthoz megvalósítását határozta el:

1. A nemzeti önbecsülést erősítené a művész és jeles kortársai (Stróbl Alajos, Fadrusz János) hagyatékának, történelmi kompozícióinak, portréinak népszerűsítése iskolákban, művelődési intézményekben. Sajnos a tankönyvekből szinte teljesen hiányoznak. Ajánljuk és a múzeumoktól várjuk az ilyen jellegű hazai kállítások előkészítését, megrendezését.
2. Tudományos műhelyek összefogásával emlékkonferencia rendezését javasoljuk. A szakmai program összeállítására kérjük a Magyar Művészeti Akadémiát, az MTA úvézettörténelmi Kutató Intézetét és a Magyar Nemzeti Galériát.
3. Zala György a fiatal tehetségek támogatására díjat alapított. Érdemes lenne a Képzőművészeti Egyetem végzősei ösztönzésére a díjat felújítani.
4. Az emlékbizottság kéri, hogy a művész munkásságának színhelyén, a Lechner Ödön által tervezett és szerencsésen fennmaradt Stefánia úti Zala villa falán Budapest-Zugló önkormányzata és társadalmi szervezetei – a szükséges diplomáciai közvetítéssel – emléktáblát helyezzenek el. Igazi otthona lehetne a művész emlékmúzeumának.
5. Utca, tér vagy intézmény elnevezését és emlékérem kiadását a Budapest Fővárosi Polgármesteri Hivatal vállalja fel. (Fadrusz János u. Bp. IV. és XIX. – Stróbl Alajos u. Bp. VIII.)
6. A Millenniumi Emlékmű koronázási domborművének – lehetőleg zalai köztéri vagy intézményhez kapcsolódó – felállítására a Budapest Galéria főigazgatóját kérjük fel.
7. Javasoljuk a művész egyik főművének, a Mária és Magdolna kompozíciónak, látogatható, nyilvános közösségi, szakrális térbe helyezését – a Pécsi püspöki palota rosszul megvilágított, lezárt, szűkös tere helyett.
8. Hivatalos koszorúzás: a Millenniumi Emlékműnél, az aradi Szabadság-szobornál, a vidéki emlékműveknél.
9. A művész síremlékének helyreállítása a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság szervezésében, a főváros támogatásával, a Képzőművészeti Lektorátus pályázatával. Az ellopott dombormű pótlására ajánljuk a művésztől fennmaradt portrészobor, Zsákodi Csiszér János alkotásának márványba faragott változatát.

***

Dr. Gyimesi Endre adja át a Zala György-pályázat képzőművészeti díját Pácsonyi Imrének

A születésnap program 2008. április 16-án, a budapesti Eötvös József Gimnáziumban, az egykori Reáltanodában az Országos (és határon túli) Középiskolai Képzőművészeti, Fotó-Film és Irodalmi Pályázat eredményhirdetésével vette kezdetét. Az értékes díjakat dr. Gyimesi Endre, Zalaegerszeg M. J. Város polgármestere, az emlékbizottság elnöke adta át. Ez után az ünnepi program a Zala György Emlékbizottság, valamint a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság szervezésében a Fiumei úti sírkert 34. parcellájában, a művész felújított síremlékének avatónnepségével folytatódott. Köszöntőt Gedai István, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság elnökhelyettese, emlékbeszédet Zsigmond Attila, a Budapest Galéria igazgatója mondott. A bronz medalliont a kulturális minisztérium támogatásával, Szabó Tamás Munkácsydíjas szobrász faragta márványba.

Majd a Magyar Képzőművészeti Egyetem, a Magyar Művészeti Akadémia és a Magyar Szobrász Társaság nevében, az egyetem dísztermében, Kőnig Frigyes rektor nyitotta meg a Zala György-emlékülést; a művész emlékére meghirdetett egyetemi érem-pályázat anyagának kiállítását Kő Pál szobrászművész, egyetemi tanár ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

Elhangzott előadások:

Baráz Tamás: Üdvözlés Zala Györgynek

Tóth Antal: Zala György, a barokk szobrász a XIX. és a XX. század fordulóján,

Borbás György: Hogyan lett Mayer György-ből Zala György

Szilágyi András: A millenniumi emlékmű az ezredfordulón

Puskel Péter: Késleltetett feltámadás a Magyar Golgotán – az Aradi Szabadság-szobor kálváriája

Puskel Emese és Sándor István filmje: Találkozás Zala Györggyel – a restaurátorok gondolatai

2008. április 17. Emléklés a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban.

Előadások:

Dr. Gyimesi Endre: A Zala György-emlékévé élé

Bence Lajos: Lendva város művész fia

Borbás György: A Zala-életmű teljesítménye és a mai értelmezések, tanulságok

Péntek Imre: Az „eszmék szimbolikus térbeli lehorgonyzása”

Kostyál László: Zala György és a századforduló klasszikus szobrászata

*

2008. április 18-án emléklésre és a Magyar Nemzeti Galéria anyagából válogatott kiállítás megnyitójára került sor Lendván, a Színház- és Hangversenyteremben. A megjelenteket Horváth Ferenc, a lendvai Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség elnöke köszöntötte, Szatmári Gizella, a kiállítás kurátora pedig a művész családi kapcsolatait térképezte fel, a legújabb kutatások tükrében.

A lendvai várban (Galéria Múzeum Lendva) a művész átrendezett emlékszobájának őszi megnyitóján mutatják be Király László: Óda a hazatérőhöz, Bence Lajos azonos című költeményére komponált vegyeskari művét. A tervek szerint ekkor avatják fel Király Ferenc Munkácsy-díjas lendvai szobrász Zala Györgyről készített portrészobrát a Zala György téren.

Az jubileumi év folyamán megemlékezéseket, emlékléseket tartanak a Zala György alkotásokkal rendelkező – Gödöllő, Kaposvár, Nagykanizsa, Nagykőrös, Makó, Pécs, Szeged, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg – városokban.

Az emlékkiállítás következő színhelyei:

2008. június: Zalaegerszeg, a Keresztury ÁMK Városi Hangverseny- és Kiállító-terme,

július: Keszthely, Balatoni Múzeum,

augusztus: Pécs, Pécsi Galéria és Vizuális Művészeti Műhely,

október: Aradi Magyar Napok, Városi Múzeum.

Lendvai diákok a síremlék avatáson

A Szabadság-szobor újraállításának emlékérmé

Előadás és hallgatói a Göcseji Múzeumban

Emléklés a lendvai városháza tanácstermében

Szerzőinkről

Balajthy Ferenc (1946; Székesfehérvár) Költő, gyermekversek írója. Legutóbbi kötete: Írás a panelfalon, Pannon Tükör Könyvek, 2006.

Baráz Tamás (1970; Budapest) Szobrászművész.

Bartusz-Dobosi László (1971; Pécs) Író, szerkesztő. Szerepel az Elbeszélések című antológiában. (Lilli Kiadó, 2007)

Bence Lajos (1956; Lendva) Költő, kritikus, publicista, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Hazatérítő, MNMI (Lendva)-Pannon Tükör Könyvek, 2006.

Benedek Katalin (1950; Budapest) Művészettörténész. Legutóbbi kötete: Pituk József művészete (Argumentum Kiadó, 2006).

Bereményi Géza (1946; Budapest) Író, dramaturg, filmrendező.

Borbás György (1938; Zalaegerszeg) Művészeti író. A millennium szobrása – Zala György (1858-1937) című monográfiája 1999-ben jelent meg a Kossuth Kiadónál.

Fábián László (1940; Zsenyve) Író, költő, műfordító, művészeti író. Legutóbbi kötete: gyanánt..., Mundus Kiadó, 2006.

Haklik Norbert (1976; Brno) Író, kritikus. Legutóbbi kötete: Big székely só (Ulpius-Ház Kiadó, 2006)

Kenéz Ferenc (1944; Budapest) Költő, író.

Kiss Benedek (1943; Budapest) Költő, műfordító. Legutóbbi kötete: Szomorún és boldogan (Holnap Kiadó, 2007)

Kostyál László (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.

L. Simon László (1972; Budapest) Költő, esszéista, szerkesztő, művészeti író. Legutóbbi kötete: Versenyhátrány, (A kultúr)politika fogságában, Kortárs Kiadó, 2007.

Lángi Péter (Keszthely) Költő, verseit több folyóirat publikálta.

N. Mészáros Júlia (1956; Győr) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.

Nagy Csilla (Budapest) Kritikus.

Németh J. Attila (1963; Úrhida) Költő, verskötetét Szabadgyalog címmel az Árgus Kiadó jelentett meg 1995-ben.

Novotny Tihamér (1952; Budaörs) Művészettörténész, legutóbbi kötete: Szétguruló üveggyölkben... (1979-2004), VLS Kulturális Egyesület, 2004.

Pápes Éva (Szatta) Költő, filmes szakíró. Első kötete, Szavak egy hangsúlytalan világból címmel a Pannon Tükör Könyvek sorozatában jelent meg 2008-ban.

Pasku Györgyi (1963; Pécs) Tanár.

Pék Pál (1939; Nagykanizsa) Költő, legutóbbi kötete: Szélcsőnd és újra szél (Pro Pannónia Kiadó, 2007)

Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.

Puskel Péter (1941; Arad) Újságíró, helytörténeti kutató.

Révész Emese (Budapest) Művészettörténész. Legutóbbi kötete: Csók István, Corvina, 2006.

Salamon Nándor (1935; Szombathely) Művészeti író.

Selmeci György (1947; Marin, Svájc) Festő, költő. Versei Írott munkál címmel jelentek meg.

Somogyi Zoltán (Keszthely) Író, kritikus.

Szalai Zsolt (1979; Győr) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: sörülökazerkélyen, FISz, 2006.

Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.

Turbuly Lilla (1965; Sopron) Költő, író. Legutóbbi kötete: Üveghold, Artemisz Kiadó, 2007.

Utassy József (1941; Rédcics) Költő, legutóbbi verskötete: Farkasordító (Széphalom Könyvműhely, 2006)

FELHÍVÁS

I. Ars Pannonica Biennálé - Szombathelyi Képzőművészeti Biennálé - 2008. szeptember 26 - október 26.

A felhívás kiírói és a kiállítás fő támogatói: Vas Megyei Közgyűlés, Szombathely Megyei Jogú Város Közgyűlése, Szombathelyi Képtár.

A rendezvény színtere: Szombathelyi Képtár 9700 Szombathely, Rákóczi F. u. 12.

A rendezvényen történő részvétel általános előfeltétele: Lakcím a Pannon régióban (Pannónia a Római Birodalom tartománya, a Duna, a Dráva-Száva és a mai Ausztria keleti széle között), tagsági viszony a Képző-és Iparművészeti Szövetségben, vagy a Magyar Alkotóművészek Egyesületében, ezek hiányában szakegyetemi végzettség.

A kiállításon részt vesznek: a zsűri tagjainak egy-egy műve; a zsűri tagja által meghívott 3-3 alkotó, zsűrizés nélkül; (a felsoroltak díjazásban nem részesülnek); A zsűri által kiválasztott művészek művei.

A művek tartalmi kikötése: a művészek számára meghatározott témakörök nincsenek. A szervező bizottság felhívja az alkotók figyelmét a Római Birodalom és Pannonia tartománya, illetve az antik világ történelmi, irodalmi forrásból ihletett műalkotások létrehozására. A két tematikus kör egyenrangú elbírálásra kerül. A művek nem lehetnek két évesnél régebbiek. A beadható művek száma három, a sorozatok darabjai külön műnek számítanak. A sorozatok a zsűri által megbonthatók (a több darabos mű nem egy műnek számít a beadáskor).

Technikai feltételek: A festészet területén a mű képkerettel és akaszthatósággal, illetve szignállással kell rendelkeznie; a grafika területén a zsűri egyedi és sokszorosított, klasszikus (hagyományos) grafikus technikákkal készült alkotásokat fogad el, szakszerű feliratozással, paszpartúzva és keretbe akaszthatósággal. A szobrászat területén követelmény a posztamensre állíthatóság; képlékeny, különlegesen sérülékeny alkotások nem adhatók be; valamennyi szakterületen csak kész művet fogad el a zsűri elbírálásra.

A beadásra kerülő valamennyi mű, a közönség által nem látható részen, jelzetet kell, hogy tartalmazzon olvasható írással. A jelzet tartalmazza a művész nevét; lakcímét; a mű címét; technikáját/anyagát, a keletkezés évét.

A művek méretkorlátozása: A kiállítótér és technikai feltételek alapján a festészet területén a mű hosszabb oldala 2 méternél nem lehet hosszabb. A grafika területén 1 méter a korlátozás. A szobrászat területén a legnagyobb kiterjedés maximálisan 1 méter valamennyi kiterjedésében.

A műbeadás: Adatlappal együtt fogadhatók el a művek; az adatlap a Szombathelyi Képtár honlapjáról letölthető (keptar.szombathely.hu). A mű állagát védő nével ellátott és felnyitható csomagolás szükséges kívánalom. A rendezőség semmilyen felelősséget nem vállal a beadott művekért.

Május 28. 10-16 óra

Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete (1054 Budapest, Báthory u. 10. II. e.
(Tel.: 06-1-311 2479, Fax: 06-1- 331-2982)

Május 13-14-15 és 19. 10-16 óra

Szombathelyi Képtár (9700 Szombathely, Rákóczi F. u. 12.)

A művek visszaadásáról minden kiállító személyes értesítést kap.

Díjak: I. 300.000,- Ft; II. 250.000,- Ft; III. 200.000,- Ft
Különdíj: Vas Megyei Közgyűlés Elnöke különdíja: 150.000,- Ft
Szombathely Megyei Jogú Város Polgármestere különdíja: 150.000,- Ft

A kiállítás zsűrizése: A döntésről jegyzőkönyv készül, a díjazottakról a zsűri véleménye a katalógusban nyilvánosságra kerül. A díjak mind kiadásra kerülnek, nem megoszthatók. A megyei elnök és Szombathely város díját a zsűri ajánlására a megyében élő, illetve szombathelyi alkotó kapja.